

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЦЕНТР МЕДИЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА
КАФЕДРА СУСПІЛЬНИХ НАУК

«НАУКОВІ ОБРІЇ – 2015»:

матеріали наукових конференцій студентів і молодих науковців,
проведених кафедрою суспільних наук ХНМУ в 2014-2015 н.р.

Харків
Колегіум
2015

УДК 3+9(062.552)

ББК 6

Н 34

Редакційна колегія: *Робак І.Ю.* – доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри суспільних наук Харківського
національного медичного університету – головний
редактор;

Демочко Г.Л. – кандидат історичних наук, доцент
кафедри суспільних наук Харківського
національного медичного університету, директор
Центру медичного краєзнавства ХНМУ.

Наукові обрії-2015: матеріали наукових конференцій студентів і молодих
Н 34 науковців, проведених кафедрою суспільних наук ХНМУ в 2014-2015 н.р. / Харк.
нац. мед. ун-т.; [редкол.: І.Ю. Робак, Г.Л. Демочко]. – Х. : Колегіум, 2015. – 100 с.

ISBN 978-966-97351-0-2

Збірка містить матеріали наукових конференцій студентів і молодих науковців, проведені кафедрою суспільних наук ХНМУ протягом 2014-2015 навчального року. До збірки входять роботи вітчизняних та іноземних англомовних студентів-медиків, а також тези доповідей на засіданні секції «Медичне краєзнавство», що працювала у ХНМУ в межах 32-гої Міжнародної наукової конференції молодих учених «Наука і освіта у краєзнавчому вимірі» (м. Харків, 28 листопада 2014 р.) організованої Харківським національним університетом ім. В.Н. Каразіна.

Редколегія не завжди поділяє погляди авторів, залишила за собою право скорочувати та редагувати тексти. Автори несуть відповідальність за зміст опублікованого матеріалу, достовірність фактів, цитат, дат, імен та інших даних.

©Харківський національний медичний університет, 2015

ISBN 978-966-97351-0-2

©Автори, 2015

ЗМІСТ

Матеріали 32-ї Міжнародної красназничої конференції молодих учених "Наука і освіта у красназничому вимірі" , присвяченої 210-й річниці заснування Харківського університету (28 листопада 2014 року, м. Харків) Секція "Медичне красназництво"

<i>Альков В.</i> ПРОБЛЕМА РОЗКРАДАННЯ В ЛІКАРНЯХ М. ХАРКОВАНА ПОЧАТКУ ХХ СТ.....	6
<i>Виноградова О.</i> ПОЧАТОК НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ І.І. МЕЧНИКОВА.....	7
<i>Демочко Г.</i> ХАРКІВСЬКИЙ МЕДИЧНИЙ ІНСТИТУТ У ПЕРШІ МІСЯЦІ НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ: ПОГЛЯД У МИНУЛЕ.....	8
<i>Льїн В.</i> ПРАКТИЧНА ДОПОМОГА МЕДИЧНИХ ІНСТИТУТІВ ЛІКУВАЛЬНИМ ЗАКЛАДАМ В ПОВОЄННІ РАДЯНСЬКІ ЧАСИ.....	9
<i>Пагор В.</i> МАЛОВІДОМІ СТОРІНКИ ІСТОРІЇ ХАРКІВСЬКОГО МЕДИЧНОГО ІНСТИТУТУ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «СТУДЕНТ РЕВОЛЮЦІЇ» (1920-ТІ РР.).....	10
<i>Семененко О.</i> ПЕРСОНАЛЬНИЙ ФОНД ВИДАТНОГО СУДОВОГО МЕДИКА М. С. БОКАРІУСА В МУЗЕЇ ІСТОРІЇ ХНМУ.....	11
<i>Сноз М.</i> ГРИГОРІЙ ВАСИЛЬЕВИЧ БОНДАРЬ: ИСКРА В УКРАИНСКОЙ ОНКОЛОГИИ.....	12

Матеріали студентської наукової конференції "Політичні репресії як спосіб завоювання та утримання влади" (29 жовтня 2014 року, м. Харків)

<i>Гончарова Е.</i> РЕПРЕССИИ В ПЕРИОД ДИКТАТУРЫ А. ПИНОЧЕТА В ЧИЛИ.....	14
<i>Губарєв М.</i> ПОЛІТИЧНЕ НАСИЛЛЯ ЯК СПОСІБ УТРИМАННЯ ВЛАДИ.....	15
<i>Остапенко Д., Лисицкий С.</i> РЕПРЕССИИ КАК БОРЬБА С ИНАКОМЫСЛИЕМ.....	17
<i>Лавриненко К.</i> ПОЛИТИЧЕСКИЕ РЕПРЕССИИ В 20-30-Х ГГ ХХ ВЕКА НА ПУТИ УСТАНОВЛЕНИЯ ТОТАЛИТАРНОГО РЕЖИМА.....	19
<i>Нагорний І.</i> СПРОТИВ СТАРИХ БІЛЬШОВИКІВ СТАЛІНСЬКІЙ ДИКТАТУРІ У 30-ті РОКИ ХХ СТ.: ПРИКЛАД М. РЮТІНА ТА Ф. РАСКОЛЬНИКОВА.....	21
<i>Саркисян Г.</i> РЕПРЕССИИ ПРОТИВ КОМПАРТИИ ГЕРМАНИИ В ПЕРИОД НАЦИСТСКОЙ ДИКТАТУРЫ.....	22
<i>Чуяс К., Мосіна Н.</i> ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ.....	24
<i>Шакирова О.</i> ПОЛИТИЧЕСКИЕ РЕПРЕССИИ В США.....	26

Матеріали студентської наукової конференції, присвяченої 70-й річниці визволення Харківщини від гітлерівців (30 жовтня 2014 р, м. Харків)

<i>Аскеров Р.</i> РОЛЬ ПАРТИЗАНСКИХ РЕЙДОВ В ОСВОБОЖДЕНИИ УКРАИНЫ ОТ НАЦИСТСКИХ ЗАХВАТЧИКОВ В 1943-1944 ГОДАХ.....	28
--	----

<i>Дякова М.</i> АНТИГІТЛЕРІВСЬЕ ПІДПІЛЛЯ ТА ПАРТИЗАНСЬКИЙ РУХ НА ЗНАМ'ЯНЩИНІ	34
<i>Жидков Е.</i> ОСВОБОЖДЕНИЕ ДОНБАССА	40
<i>Лось К.</i> ЧЕРНІГІВЩИНА В РОКИ НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ	42
<i>Нагієва А.</i> ВИЗВОЛЕННЯ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ ВІД ГІТЛЕРІВЦІВ	45
<i>Резник М.</i> ПОДПОЛЬНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ МЕДИКОВ ХАРЬКОВА В ГОДЫ НЕМЕЦКО-СОВЕТСКОЙ ВОЙНЫ	49
Матеріали студентської наукової конференції, присвяченої 210-й річниці харківської медичної школи (10 квітня 2015 року, м. Харків)	
<i>Кравченко С., Скрипченко Л., Костюкевич Т.</i> КНИЖНЫЕ КОЛЛЕКЦИИ ИЗВЕСТНЫХ УЧЕНЫХ-МЕДИКОВ В ФОНДЕ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ ХНМУ	54
<i>Бакута Ю.</i> РОЛЬ МИКОЛИ СЕРГІЙОВИЧА БОКАРІУСА У СТАНОВЛЕННІ РАДЯНСЬКОЇ СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ	59
<i>Буц А.</i> МАЛАЯ ЛЮБОВЬ ТРОФИМОВНА – ДОБЛЕСТНЫЙ ВЫПУСКНИК ХНМУ	60
<i>Головко А.</i> ВОРОБІЙОВ ВОЛОДИМИР ПЕТРОВИЧ – ВИДАТНИЙ ВЧЕНИЙ-АНАТОМ.....	61
<i>Григоренко Е.</i> ЛЕОНАРД ЛЕОПОЛЬДОВИЧ ГИРШМАН.....	64
<i>Колонутова Л.</i> РОЛЬ ВОЛОДИМИРА МИКОЛАЙОВИЧА ШАМОВА У СТАНОВЛЕННІ РАДЯНСЬКОЇ ХІРУРГІЇ, НЕЙРОХІРУРГІЇ, ТРАНСПЛАНТОЛОГІЇ ТА ГЕМАТОЛОГІЇ.....	66
<i>Колотилов А.</i> ТРИНКЛЕР НИКОЛАЙ ПЕТРОВИЧ – ВЫДАЮЩИЙСЯ ХИРУРГ (1859 – 1925 гг.)	67
<i>Кутарева М.</i> В.С. ПРИХОДЬКО – ВЫДАЮЩИЙСЯ ПРЕДСТАВИТЕЛЬ ХАРЬКОВСКОЙ ПЕДИАТРИЧЕСКОЙ ШКОЛЫ.....	69
<i>Нагорний І.</i> ДАНИЛЕВСЬКИЙ ВАСИЛЬ ЯКОВИЧ.....	70
<i>Рубан А.</i> ВКЛАД Л.Т. МАЛОЙ В ИЗУЧЕНИЕ БОЛЕЗНЕЙ СЕРДЦА.....	72
Materials of inter-disciplinary students' scientific conference Devoted to the 70-anniversary of the finish of World War II (European theatre of military events)	
<i>Ahmed Ahmed Mosad Gaballa, Martynenko Nataliya</i> WORLD WAR II: THEATRES OF TACTICAL ACTIVITIES	76
<i>Seth Omari Mensah, Martynenko Nataliya</i> BRIEF HISTORY OF THE SECOND WORLD WAR.....	81
<i>Zhanetta Pertseva</i> PROFESSORS AND STUDENTS OF MEDICAL UNIVERSITY IN FRONTS OF WORLD WAR II	92
<i>Maurelio Vicente Augusto</i> BRAZIL'S PARTICIPATION IN WORLD WAR II	94
<i>Samer Maarabuni, Martynenko Nataliya, Samolysova Oksana</i> RESISTANCE MOVEMENT IN WEST-UKRAINIAN LANDS	95
Відомості про авторів	98

**Матеріали 32-ї Міжнародної краєзнавчої
конференції молодих учених
"Наука і освіта у краєзнавчому вимірі" ,
присвяченої 210-й річниці заснування
Харківського університету
(28 листопада 2014 року, м. Харків)
Секція "Медичне краєзнавство"**

ПРОБЛЕМА РОЗКРАДАННЯ В ЛІКАРНЯХ М. ХАРКОВА НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Альков В., Харківський національний медичний університет

Проблема майнових злочинів у лікувальних установах сучасної України стоїть дуже гостро. Кошти та матеріальні цінності нерідко зникають у кишенях несумлінних чиновників та медпрацівників. Як правило, така проблема загострювалась за часів соціально-економічних негараздів. Для Харкова вона не є новою.

Як зауважує дослідник І. Робак, ще в дореформений період в Богоугодних закладах Приказу громадського опікування гроші привласнювали керівні особи, а продукти – дрібні службовці. Існували навіть щоденні норми розподілу нагробованого. Тому їжа для хворих там була неякісною та недостатньою за кількістю, зникали медикаменти й свічки, а також гроші, відпущені на них та оплату лазнево-пральних послуг, внаслідок чого в палатах панувала антисанітарія.

Після передання опікування закладами земству проблема стала відчуватись менш гостро. Матеріали перевірок, як правило, не відмічали значних майнових зловживань. Чергова хвиля загострення стала спостерігатись на самому початку ХХ ст., та тоді це були лише окремі випадки. Значний суспільний резонанс отримала справа старшого наглядача губернської лікарні М. Шумського, до столу якого потрапляла майже половина продуктів його відділення. Служителі дозволяли собі носити казенну білизну, призначену для хворих. Подібні прояви жорстко придушувались.

Зіграла свою роль і складова матеріального забезпечення працівників. Після ревізії 1911 р. виявилось, що в Олександрівській міській лікарні утримання службовців було мізерним, а відповідно, про якісь високі людські якості й мова не йшла. Зарплатня лікарів також була недостатньою. З цим намагались боротись, підвищуючи зарплатню та видаючи невелику допомогу. Із настанням скрутних часів підвищення матеріального забезпечення персоналу стало неможливим. Відповідно, якщо 1913 р. в губернській лікарні за крадіжки було звільнено двох служителів, то 1914 р. – вже вісім, і це тільки виявлені випадки.

Із загостренням соціально-економічної кризи крадіжки стали траплятись і в колись пристойних приватних лікувальних закладах. 1916 р. в клініці Раппопорт стали зникати цінні речі. Під час ревізії Олександрівської лікарні 1918 р. було виявлено досі небачену кількість зловживань. З гінекологічної палати було звільнено п'ятеро служителів, яких запідозрили в крадіжках речей хворих. Після цього їх стали приймати виключно за квитанцією. У той самий час повар скаржився, що кухарки займались розкраданням харчів. Дійсно, кількість продуктів було визнано достатньою, але порції були зменшені. Траплялись фінансові зловживання, коли продукти після зростання ціни перепродувались.

Як можна побачити, поширення крадіжок у лікувальних закладах співпадало із погіршенням рівня життя співробітників. При цьому відмітимо, що чим глибшою була криза, тим меншою була можливість контролю та впливу на ситуацію.

ПОЧАТОК НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ І.І. МЕЧНИКОВА

Виноградова О., Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"

Основоположнику сучасної теоретичної медицини, мікробіології і імунології лауреату Нобелівської премії, І. І. Мечникову присвячено величезна кількість робіт дослідників. Але ми зупинимося на початковому етапі його наукової діяльності, який пов'язаний з Харківським університетом.

І. І. Мечников народився в 1845 р. на Харківщині в с. Іванівці Куп'янського повіту. Наукова діяльність І. І. Мечникова розпочалася у 1864 р., коли він закінчив природниче відділення фізико-математичного факультету. У фізіологічній лабораторії професора Харківського університету І. П. Щолкова займалися спеціальними роботами студенти. Так в 60-х рр. тут працював, ще будучи студентом-природознавцем І. І. Мечников. А уже в 1866 р. вчений розробляв проблеми порівняльної та еволюційної ембріології. У подальшому розробив фагоцитарну теорію імунітету, за що у 1908 р. отримав Нобелівську премію. У 1887 р. І. І. Мечников переїхав до Парижу, де завідував лабораторією в Пастерівському інституті. У 1887 р. зусиллями І. І. Мечникова і його учнів у Харкові створений Пастерівський прищепний інститут – нині Інститут мікробіології і імунології Академії медичних наук України який носить його ім'я. Наприкінці 2004 р. створений Міжнародний благодійний фонд охорони здоров'я імені І. І. Мечникова. Першою значною акцією Фонду було увічнення пам'яті нашого великого земляка. У 2005 р. першому Нобелівському лауреату Харківщини Іллі Іллічу Мечникову відкритий пам'ятник в історичному центрі Харкова – на перехресті вулиць Мечникова і Пушкінської. Лівою рукою учений спирається на мікроскоп. Автор пам'ятника – відомий Харківський скульптор С. Гурбанов.

У 1851 р. в північно-східній частині Університетського саду було побудовано Ветеринарне відділення університету. Будівля була у формах пізнього класицизму архітектором М. Л. Львовим. Тут працювали відомі вчені, в тому числі і І. І. Мечників. Цю будівлю було реконструйовано у 1961 р. під міський Палац Піонерів. На сьогоднішній день у музеї палацу виявлено автентичний пам'ятний знак другої половини ХІХ ст., в якому зазначено «В цьому будинку в лабораторії проф. Щолкова працював великий російській вчений Ілля Ілліч Мечников». На жаль ця історична пам'ятка зазнала пошкоджень і потребує негайної реставрації. І на нашу думку її необхідно представити на фасаді будинку, де працював видатний вчений, мислитель, історик науки. З метою відновлення історичної пам'яті варто звернутись до Харківської міської влади з метою надання допомоги в реставрації.

І. І. Мечников зробив науковий подвиг, масштаб якого стає тим очевидніше, чим далі він відсовується в історичну ретроспективу. Поза сумнівом, його ідеї і методологія і в ХХІ ст. будуть основоположними для нових фундаментальних відкриттів в галузі природознавства.

ХАРКІВСЬКИЙ МЕДИЧНИЙ ІНСТИТУТ У ПЕРШІ МІСЯЦІ НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ: ПОГЛЯД У МИНУЛЕ

Демочко Г., Харківський національний медичний університет

Німецько-радянська війна 1941–1945 рр. спричинила злам в усіх сферах діяльності людей тодішнього СРСР. Неабиякі зміни відбулися і в освітній сфері, адже виші були змушені терміново випускати спеціалістів для роботи на фронті, евакуюватися, перекраювати свої освітні програми та наукові плани, прилаштовуючи їх до нових умов. Подібні зміни пройшли і у Харківському медичному інституті.

Сьогодні є можливість із залученням архівних даних дослідити діяльність вишу у переломний для країни момент та зробити певні узагальнення через призму медичного краєзнавства.

Зазначимо, що початок війни чи не найбільше відбився на медичних вишах країни. Харківський медичний інститут знаходився у місті і продовжував свою діяльність до 22 вересня 1941 року, після чого розпочалася евакуація закладу. Вже з 1 липня до першої половини серпня 1941 року військовий факультет Харківського медичного інституту організував випуск студентів, які навчалися на V курсі, і надав їм статусу лікарів. Студенти IV курсу військового факультету переводилися на навчання до Саратовського медичного інституту. П'ятикурсники лікувального, педіатричного та санітарно-гігієнічного факультетів також не довчилися встановленого терміну – за наказом НКОЗ СРСР чоловіки з 6 вересня 1941 р. випускалися лікарями та поступали у розпорядження Харківського військового округу. Таким чином Харківський військовий округ отримав 141 лікаря. До 18 вересня цього року провчилися дівчата, а потім направлялися до Орловського, Ярославського, Хабаровського, Читинського, Чечено-Інгушського, Красноярського обласних та крайових відділів охорони здоров'я. До інших міст в такий спосіб вирушило 478 осіб. Студенти II та III курсів провчилися трохи більше місяця – з 18 серпня по 22 вересня 1941 року. Не дивлячись на те, що студенти, які вступили на перший курс, приступили до занять з 1 вересня 1941 року, вже 5 числа того ж місяця за розпорядженням місцевої влади вони були мобілізовані на побудову укріплювальних споруд у Харківському регіоні [1, арк. 5].

Заняття зі студентами проходили за планом. Цілком зрозуміло, що в деяких випадках вичитувалися не всі години предмету, однак вони компенсувалися надалі додатковими годинами. Не повною мірою навчалися і студенти II та III курсів. За даними звіту Харківського медичного інституту, поданого до НКОЗ СРСР, молодь постійно залучалася місцевим та обласним керівництвом до робіт, спрямованих на укріплення обороноздатності міста. Навчальну діяльність вдалося налагодити вже у новому місті – Чкалові (нині – Оренбург), куди евакуювався Харківський медичний інститут наприкінці жовтня 1941 року [1, с. 104].

Список джерел та літератури:

1. Державний архів Харківської області. Ф. Р-1584 Харківський медичний інститут. Оп. 21. Спр. 11. Опис документальних матеріалів постійного хранения (1935-1962);
2. Історія Харківського державного медичного університету. 200 років. – Харків: ВПЦ «Контраст», 2005.

ПРАКТИЧНА ДОПОМОГА МЕДИЧНИХ ІНСТИТУТІВ ЛІКУВАЛЬНИМ ЗАКЛАДАМ В ПОВОЄННІ РАДЯНСЬКІ ЧАСИ

Ільїн В., Харківський національний медичний університет

Союз лікарів і науковців заклав підвалини харківської охорони здоров'я ще в дорадянські часи. Вже у 20-ті рр. ХХ ст. Харків став всеукраїнським осередком наукових клінічних центрів з кількох медичних напрямів. Наближення науковців до практичної медицини шляхом об'єднання стаціонарів і поліклінік передбачала реформа галузі кінця 40-х – початку 50-х рр. в СРСР. На початок 60-х рр. в Харкові діяло 4 кадрових і 12 науково-дослідних інститутів.

Допомога закладам практичної охорони здоров'я інститутами здійснювалася згідно з республіканським планом МОЗ УРСР. Формами допомоги були госпіталізація у клініки інститутів; диспансеризація населення, обстеження умов праці на підприємствах, працевлаштування хворих; видання методичних листів для практикуючих лікарів; проведення науково-практичних конференцій; санітарна просвіта; широка консультаційна робота; розробка інститутами інструментарію та ліків.

Інститути виконували функцію «підтягування» лікувальних закладів до власного рівня шляхом створення шкіл передового досвіду. Це могли бути як засновані за ініціативи інститутів нові медичні заклади, так і лікувальні заклади-бази інститутських кафедр, які стали школами передового досвіду, досягши добрих показників роботи. «Передовим досвідом» вважалося освоєння лікарями суміжних спеціальностей, навчання співробітників на робочому місці, обслуговування хворих у вільний від роботи час без додаткової оплати праці.

Варто поглянути на наукові здобутки харківських інститутів, щоб зрозуміти користь співпраці, системно налагодженої в радянський час між ними і практичною медициною. Це розробка критеріїв діагностики атеросклерозу і коронарної недостатності, регенерація кісткової, хрящової і сухожильної тканин, отримання протипухлинного препарату неоцид, усім відомих ектерициду і хлорофіліпту, ліків із крові, широке застосування лазеру, врешті-решт, народження в 1991 р. першої в Україні дитини, запліднення якої відбулося штучно.

Харківські вчені-практики стали засновниками окремих напрямів у вітчизняній медицині і сприяли їхньому організаційному оформленню у якості науково-лікувальних комплексів. Це створило умови для наближення висококваліфікованої медичної допомоги до хворих, особливо, до сільських мешканців, які складали суттєву частину пацієнтів інститутських клінік. Передові методики і ліки, розроблені харківськими науковцями, впроваджувалися в лікувальних закладах інших областей, для яких харківські інститути були методичними центрами. Наприклад до НДІ охорони материнства і дитинства ім. Крупської було прикріплено 10 областей Лівобережної України.

Зворотній позитивний ефект співпраці лікарів і науковців полягав у тому, що лікувальні заклади надавали необхідні дані та умови для нових відкриттів, були експериментальними майданчиками, де випробовувалися нові ліки і вперше впроваджувалися нові прилади та методики лікування.

МАЛОВІДОМІ СТОРІНКИ ІСТОРІЇ ХАРКІВСЬКОГО МЕДИЧНОГО ІНСТИТУТУ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «СТУДЕНТ РЕВОЛЮЦІЇ» (1920-ТІ РР.)

Пагор В., Камянець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка

Цікавим для істориків та краєзнавців є журнал «Студент революції», який виходив у Харкові впродовж 1922-1933 рр., спершу російською, а з 1924 р. українською й російською мовами. Видавничим органом журналу було Центральне і Харківське бюро пролетарського студентства України, з лютого 1931 р. – Всеукраїнська рада профспілок. Активним дописувачем протягом всього часу виходу видання було студентство. Тому в журналі відображено важливі сторінки історії вищої освіти Харкова в розумінні молоді.

Серед вищих начальних закладів Харкова, важливе місце на сторінках журналу віддається Харківському медичному інституту. Інститут було відкрито на початку 1920-х рр. Окрім того, що молодь активно обговорювала на сторінках «Студента революції» навчальну роботу, важливе місце приділялося в інституті вихованню. Незважаючи на те, що інститут готував майбутніх лікарів, в інституті головну увагу звертали на підвищення політичного рівня студентства через вивчення марксизму і гурткову роботу. У вузі партосередки були слабкими. Серед безпартійних працювало 6 гуртків, що об'єднували близько 100 осіб.

Важливим напрямком виховної роботи серед студентів було шефство. До 1924 р. Харківський медінститут повністю налагодив шефську роботу. Вона проводилася в таких напрямках: саншефство, шефство над дитячими ізоляторами, культурне шефство над Червоною армією, селом, зв'язок студентства з населенням міст і сіл в канікулярний період. Харківське студентство охопили санітарним шефством майже всі підприємства міста. Тут молодь створила санітарні кутки, боролися з епідемією скарлатини в найближчих селах, докладало зусиль для поширення санітарно-профілактичних знань серед населення. Студенти медінституту взяли шефство над місцевим 3-м полком зв'язку. Основним завданням була ліквідація неписьменності серед військових.

Підсумком роботи стало те, що «всі червоноармійці [після навчання] мо[гли] поводитися з газетою і знатися на політичних подіях» [1, с. 40-43]. Просвітницька та ідеологічна робота була настільки активною, що навіть під час літніх канікул молодь активно займалася пропагандою. У 1924 р. вперше в медінституті використали канікули для шефської роботи. Влітку 868 студентів працювали на виробництві, 546 – в Червоній армії, 323 – на селах.

Таким чином, журнал «Студент революції» є важливим джерелом для вивчення вищої освіти Харкова. Зокрема, цінність видання полягає в тому, що в ньому вміщено, «свіжі» інформаційні замітки про життя молоді вищих начальних закладів міста, в тому числі Харківського медінституту.

Список джерел та літератури:

1. Арнольди. Наше шефство / Арнольди // Студент революції. – 1924. – №8-9. – С. 40-43.

ПЕРСОНАЛЬНИЙ ФОНД ВИДАТНОГО СУДОВОГО МЕДИКА

М. С. БОКАРІУСА В МУЗЕЇ ІСТОРІЇ ХНМУ

Семененко О., Харківський національний медичний університет

Харківська вища медична школа дала Україні чимало видатних імен. Збереження їх духовного спадку є почесною та відповідальною місією музею історії ХНМУ, адже пам'ять про цих людей, про їх жертвність, відданість своїй справі є невичерпним джерелом мудрості та насаги для майбутніх поколінь лікарів. [1, с. 6].

Одним з найбагатших та найцікавіших за матеріалами персональних фондів музею історії ХНМУ є фонд видатного судового медика та криміналіста Миколи Сергійовича Бокаріуса. Протягом більш ніж двадцяти років (1910 - 1931) М. С. Бокаріус завідував кафедрою судової медицини спочатку медичного факультету Імператорського Харківського університету, а потім Харківського медичного інституту. М. С. Бокаріус по праву вважається фундатором криміналістичного напрямку у вітчизняній судовій медицині. Велике значення для Харківщини має заснування М. С. Бокаріусом у 1923 р. кабінету судової медицини, (нині Харківський НДІ судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса). Йому належить авторство першого підручника з судової медицини для юристів. Плідна та багатогранна діяльність М. С. Бокаріуса була високо оцінена українським урядом, який у 1925 р. надав йому почесне звання заслуженого професора УРСР [2, с. 10; 3].

Комплекс матеріалів М. С. Бокаріуса, що зберігається у музеї історії ХНМУ, досить різноманітний. Це фотодокументи, які налічують 7 оригінальних знімків та значне число фотокопій, найзначніші наукові праці вченого, листування, особисті речі, документи, серед яких представлені оригінали характеристики з гімназії (о.ф. 2629), постанови правління Імператорського Харківського університету про призначення завідувачем кафедри судової медицини (оф 5301), автобіографії (о.ф. 2634).і т.ін.) [3].

Формування більшості фонду відбувалося завдяки надходженням матеріалів з кафедри судової медицини ХНМУ та від онуків М. С. Бокаріуса.

Завершуючи огляд персонального фонду М. С. Бокаріуса, можна зробити висновок, що, хоча колекція цікава й різнопланова, вона потребує подальших поповнення й вивчення, що дасть можливість всебічно відобразити життя видатного вченого та його внесок у розвиток вітчизняної судової медицини.

Список джерел та літератури:

1. Бекетова В. М. Персоналістика в науково-дослідній роботі музею / В. М. Бекетова // Чотирнадцять Сумцовських читань. Матеріали наукової конференції «Музеї і сучасність: актуальні проблеми музейної діяльності». – Харків, 2008. – С. 6 – 8.
2. Бесхмельніцина М. М. Відображення історичних постатей в експозиції музею вищого навчального закладу / М. М. Бесхмельніцина, С. І. Лисенко, Ю. В. Коптюх // Матеріали 2-го Круглого столу «Проблеми і перспективи розвитку музеїв ВНЗ України. – К., 2007. – С. 10 – 11.
3. Матеріали персонального фонду М. С. Бокаріуса у музеї історії ХНМУ. ФОП 7/2 – 17.

ГРИГОРИЙ ВАСИЛЬЕВИЧ БОНДАРЬ: ИСКРА В УКРАИНСКОЙ ОНКОЛОГИИ

Сноз М., Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

Г. В. Бондарь родился 22 апреля 1932 года в селе Искра, Великоновосёлковского района Донецкой области. В 1957 году окончил Донецкий медицинский институт, но как и любой деятель науки преуспевал во всем, кроме анатомии. В зачетной книжке у него стояла 4. И уже спустя два года был назначен заведующим хирургическим отделением областной клинической больницы им. Калинина. И тут началась та незабываемая до сих пор тяга к изучению. 1962 года был первой ступенью, начиная с ассистента кафедры общей хирургии, а через 4 года защитив кандидатскую диссертацию, стал доцентом хирургических болезней стоматологического факультета. С 1968 года организует курс онкологии, преобразованный впоследствии, в 1975 году, кафедру онкологии на базе Донецкого национального медицинского университета, ставшую основой Донецкого областного противоопухолевого центра. В 1983 году ему было присвоено звание заслуженного деятеля науки Украины, а через 11 лет Г.В. Бондарь избран членом-корреспондентом Академии медицинских наук Украины.

Ведя педагогическую и научную работу, ученый успешно сочетал их с общественной и научно-организационной деятельностью, участвовал в работе съездов онкологов и хирургов. Природный талант, целеустремленность, исключительное трудолюбие, огромный хирургический опыт позволили Г.В.Бондарю внести серьезный вклад в развитие отечественной клинической онкологии, обогатить ее научными достижениями, значение которых трудно переоценить.

Им была создана мощнейшая школа, научный авторитет которой признан не только в Украине, но и далеко за ее пределами. Под руководством академика Г. Бондаря защищено 14 докторских и 40 кандидатских диссертаций. Сам Григорий Васильевич является автором более 800 научных печатных работ, 15 монографий, 14 учебных пособий, более 250 запатентованных изобретений. Для широкого круга читателей им написаны замечательные книги «Вопросы и ответы», «Победим рак вместе».

**Матеріали студентської наукової
конференції "Політичні репресії як спосіб
завоювання та утримання влади"
(29 жовтня 2014 року, м. Харків)**

РЕПРЕССИИ В ПЕРИОД ДИКТАТУРЫ А. ПИНОЧЕТА В ЧИЛИ

Гончарова Е., Харьковский национальный медицинский университет

Чем руководствуется судьба, когда в критический для страны момент выталкивает на арену новых личностей? Если бы не военный переворот в Чили, мир бы никогда не узнал имени диктатора, ставшего символом кровавого кошмара. Мало кто из политиков мирового масштаба вызывает так много домыслов, слухов и размышлений, как экс-диктатор Чили Аугусто Пиночет Угарте. Этот человек стал легендой при жизни.

Аугусто Пиночет родился в одном из больших портовых городов Чили Вальпараисо. Ему, являвшемуся выходцем из «средних классов», путь наверх могла открыть лишь служба в вооружённых силах. Окончив пехотное училище и Высшую военную академию, он дослужился до звания генерала. В 1967 г. армейское подразделение под командованием Пиночета расстреляло мирный митинг бастовавших горняков рудника «Эль-Сальвадор». В результате расстрела были убиты не только рабочие, но также несколько детей и беременная женщина.

То, что происходило в это время в экономике Чили, казалось невозможным даже по меркам Латинской Америки. Новая администрация Сальвадора Альенде ставила масштабный эксперимент, который привел к кризису. Однако С. Альенде был популярен, чилийцы в него верили, а экономическая разруха в стране казалась многим временной. Многим, но не всем. В 1973 г. взбунтовалась армия. Ни у кого нет и тени сомнения, что путч был незаконным. Однако до сих пор не ясно, был ли Пиночет главой заговора.

В результате в общей сложности три тысячи сторонников С. Альенде и просто случайных людей, попавших под жернова военных репрессий, были убиты, причем некоторые невероятно жестоко. Еще несколько тысяч узников концлагерей и вынужденных эмигрантов могут считаться в той или иной мере пострадавшими. И эта кровь, без всякого сомнения, на руках Пиночета и его солдат. Пиночет хладнокровно констатировал: «Демократия в самой себе несет зерно собственного разрушения, демократию необходимо время от времени купать в крови, чтобы она оставалась демократией». По оценкам правозащитников, политическим репрессиям в той или иной форме был подвергнут каждый шестой чилиец. Генерал, по его собственному выражению, «надел на нацию железные штаны».

Власть в Чили перешла к коллегиальному органу управления – военной хунте. Но уже через год Пиночет стал единоличным лидером страны. Со временем, он сумел сосредоточить в своих руках всю полноту власти, устранив всех своих конкурентов. Летом 1974 г. был принят закон «О юридическом статусе правительственной хунты», в котором генерал Пиночет провозглашался верховным носителем власти. Он был наделён широкими полномочиями, не ограниченными ни парламентом, ни политическими партиями.

С первых дней своего правления Пиночет заявил: «Из всех наших врагов главным и наиболее опасным является коммунистическая партия. Мы должны разрушить её сейчас, пока она реорганизуется по всей стране». Были учреждены военные трибуналы, созданы тайные центры пыток, несколько концлагерей для политзаключенных. В ходе операции «Караван смерти» были произведены казни наиболее опасных противников режима. Кроме того был создан новый карательно-разведывательный орган – Управление национальной разведки.

Мишенью этой секретной службы стали находившиеся в эмиграции противники военного правительства.

В январе 1978 г. Пиночет провел референдум о доверии к себе и получил 75 % голосов. Вскоре он без выборов был объявлен «конституционным президентом на восемь лет с правом переизбрания на последующие восемь лет». Когда экономическая ситуация в стране вновь ухудшилась, Пиночет отказался рассматривать «Национальное соглашение о переходе к демократии». В начале июля 1986 г. в Чили прошла всеобщая забастовка. На 5 октября 1988 г. был назначен промежуточный плебисцит, предусмотренный конституцией 1980 г. Члены хунты единогласно назвали кандидатом в президенты Пиночета, которому оставалось лишь согласиться. Его назначение единственным кандидатом вызвало взрыв возмущения в Чили. В столкновениях погибли 3 человека, 25 получили ранения, 1150 демонстрантов были арестованы. На митинг собралось более миллиона человек – это была крупнейшая манифестация за всю историю Чили. На плебисците 5 октября 1988 г., около 55 % избирателей отдали свои голоса против диктатора. Пиночет оценил итоги голосования как «ошибку чилийцев», однако заявил, что признает вердикт избирателей и будет уважать результаты голосования.

Пиночета обвиняли во многих уголовных преступлениях, таких как похищения, убийства, пытки людей. На некоторое время он был депортирован из страны, однако менее чем через 2 года его вернули в Чили в военный госпиталь. Умер диктатор в 2006 г. в больнице от инфаркта.

Аугусто Пиночет был преступником, ведь убил сотни и тысячи людей. Однако вокруг его личности до сих пор ходят противоречивые слухи, споры и мнения. Одни говорят, что он укрепил экономику в стране, другие же наоборот отмечали, что военная диктатура оставила его правительству не лучшее экономическое наследство: высокий бюджетный дефицит, инфляция, безработица, низкий уровень жизни населения.

ПОЛІТИЧНЕ НАСИЛЛЯ ЯК СПОСІБ УТРИМАННЯ ВЛАДИ

Губарєв М., Харківський національний медичний університет

У політиці, політичній боротьбі, діяльності часто використовуються далекі від моральних форми і методи впливу на інших людей. Серед них поширеним є політичні репресії як форма отримання, збереження, зміцнення влади, панівного становища класом, суспільною групою, окремим політичним лідером.

Масштаби використання політичного насилля зумовлені типом політичного режиму. І хоча до насилля вдаються за всіх режимів, найдієвіше та особливо активно його використовують тоталітарний та авторитарний режими. Зазначимо, що будь-який політичний режим намагається хоча б якоюсь мірою або і повністю обґрунтувати, виправдати, легалізувати насилля.

Політичне насилля буває прямим і прихованим. Пряме політичне насилля здійснюється через застосування сили (війна, військовий терор, політичні репресії), а приховане – без застосування сили, але шляхом духовного, психологічного тиску, економічної блокади, політичного та іншого втручання. Політичне насилля

класифікують за ступенем жорстокості, за способом обґрунтування, за ставленням до актів насилля суспільства та ін. За суб'єктом політичне насилля буває індивідуальним і колективним.

Крім того, політичне насилля поділяють на такі види:

- індивідуальне структуроване;
- індивідуальне неструктуроване;
- колективне структуроване;
- колективне неструктуроване.

Структуроване політичне насилля використовують за умови більш-менш чітко встановлених правил його здійснення, тоді як неструктуроване більш хаотичне, чиниться поза будь-якими правилами. Класичним прикладом структурованого політичного насилля є феодалні відносини між феодалом і його підлеглими.

Прикладів індивідуального структурованого політичного насилля багато, особливо там, де окремі політики, лідери політичних партій, громадських організацій, окремих соціальних груп надмірно перебирають на себе владу.

Колективне структуроване політичне насилля здебільшого здійснюється такими організованими і сильними інститутами, як армія, поліція, жандармерія, міліція та ін. Характерно, що воно при цьому не просто легітимізується, а й санкціонується державою, її органами.

Колективне неструктуроване насилля, навпаки, ставить за мету розхитати стабільність державних органів, а отже, стабільність держави. Це бунти, страйки, повстання, масові безладдя, учасники яких ідентифікують себе не з державою, як за структурованого колективного насилля, а з народом або з певною його частиною. Психологічно це виправдано, оскільки тоді можна виправдати найнегідніші, аморальні дії і вчинки.

Політичне насилля притаманне нестабільним, авторитарним, тоталітарним суспільствам і значно меншою мірою – демократичним. Це можна пояснити тим, що демократичні режими відкидають політичне насилля як засіб вирішення будь-яких проблем, оскільки люди з високим рівнем свідомості завжди можуть знайти або ж бодай намагаються знайти спільну мову. В умовах авторитарного, тоталітарного режиму вважається, що люди просто не здатні діяти раціонально, сумлінно, з користю для себе та інших. Вони, мовляв, від природи несвідомі, тупі, агресивні, а тому над ними потрібно владарювати, підкоряти більшість волі меншості. Іноді за будь-яких політичних режимів політичне насилля виправдовують тим, що хтось (партія, організація, група) вважає себе месією. Наприклад, більшовики, комуністи, націонал-демократи вказують “правильний” шлях, яким мають іти всі, діяти так, як діють ті, хто не лише виправдовує, а й чинить насильство.

Варто пам'ятати, що утримувати владу без насильства майже нікому і ніколи не вдавалося. Тому питання правомірного політичного насильства, його можливості, форм завжди було і залишається актуальним.

Насилля може здійснюватися згори (влада, держава, еліти, окремі політики – керівники держави) і знизу (громадяни, соціальні групи). Насилля згори найчастіше має на меті збереження і відновлення відносин владарювання і підпорядкування. У такому насиллі зацікавлені ті, хто має реальну владу. Класичними зразками політичного насилля знизу є боротьба широких мас за свої права, свободу у будь-якому суспільстві, через завоювання влади шляхом революції.

Отже, політичне насилля – невідемний атрибут політичного життя, однак воно завжди конкретне й адресне.

РЕПРЕССИИ КАК БОРЬБА С ИНАКОМЫСЛИЕМ

Остапенко Д., Лисицкий С., Харьковский национальный медицинский университет

Инакомыслящими (диссидентами) называли участников движения против тоталитарного режима в бывших социалистических странах с конца 50-х гг. прошлого века. Диссиденты в разных формах выступали за соблюдение прав и свобод человека и гражданина, против преследования инакомыслия.

Диссиденты, как правило, обвинялись в таких преступлениях как "общественно опасное умышленное деяние, направленное на подрыв или ослабление советского общенародного государства, государственного или общественного строя и внешней безопасности СССР, совершенное в целях подрыва или ослабления Советской власти". Для уголовного преследования диссидентов до 1960 г. использовался пункт 10 статьи 58 Уголовного кодекса РСФСР 1926 г. и аналогичные статьи уголовных кодексов других союзных республик. «Контрреволюционная агитация» предусматривала лишение свободы на срок до 25 лет. С 1960 г. статья 70 УК РСФСР 1960 г. - «антисоветская агитация» и аналогичные статьи уголовных кодексов других союзных республик предусматривали лишение свободы на срок до 7 лет плюс 5 лет ссылки. С 1966 г. За такие деяния, предусматривалось лишение свободы на срок до 3 лет.

Специфическим видом наказания диссидентов было принудительное, по определению суда, помещение их в психиатрическую больницу, что с юридической точки зрения не являлось репрессивной санкцией. К диссидентам применялась и такая мера воздействия как лишение советского гражданства.

В культурной сфере ситуация складывалась так, что к началу 20-х гг. из страны вынуждены были эмигрировать многие выдающиеся писатели, художники, музыканты. Но немало деятелей русской культуры остались в России. С 1925 г. Идеологическое давление на деятелей культуры усилилось. К середине 30-х гг. общеобязательным для советского искусства художественным методом стал метод социалистического реализма. В 1934 г. Создан Союз советских писателей, творчество деятелей культуры было поставлено под жесткий контроль партийно-государственного аппарата. Насажение единых художественных правил воплощалось в жизнь репрессивным путем.

Борьба за «идейную чистоту» предопределила особенности развития гуманитарных наук: руководство партии заявило о том, что не даст возможности продолжать исследования ученым, чьи научные представления отличаются от марксистских; в 1922 г. группу видных российских историков, философов, экономистов, социологов выслали из Советской России; после выхода «Краткого курса истории ВКП (б)» появляется особый «эталон», с которым сверяли все написанное и высказанное; в 30-е гг. давление на ученых-гуманитариев дополнилось прямыми репрессиями (аресты, расстрелы, ссылки). Следующее идеологическое наступление на инакомыслие началось с борьбы с «безыдейностью» и «низкопоклонством» перед Западом. Согласно постановлению ЦК ВКП(б) сокращались ассигнования библиотекам на приобретение иностранной литературы и запрещалось выписывать ее индивидуально.

В области точных и естественных наук ситуация была несколько другой. Были сделаны выдающиеся открытия. Государство, с началом индустриализации, вложило в

развитие точных и естественных наук значительные средства; но репрессии 30-х гг. коснулись и этих ученых. На развитие сельского хозяйства отрицательно сказалась позиция группы учёных во главе с ученым биологом и агрономом Т.Д. Лысенко, которая заняла монопольное положение в руководстве сельскохозяйственной наукой. Ее позиция была закреплена в решениях печально знаменитой сессии ВАСХНИЛ (Академии сельскохозяйственных наук), состоявшейся в августе 1948 г. Сессия нанесла сильный удар по генетике — ключевой науке современного естествознания. Единственно верными в биологии признавались взгляды Лысенко. Их назвали «мичуринским учением».

Классическую генетику признали реакционным направлением в биологической науке. Начались атаки и против сердцевины теоретической физики XX века — квантовой теории и теории относительности. Последняя была объявлена «реакционным эйнштейнианством». Реакционной лженаукой назвали кибернетику.

Наибольшую известность из политических дел конца 1940 – начала 1950-х годов получили «ленинградское» (репрессированы руководители ленинградской партийной организации и член политбюро ЦК ВКП(б)).

Созданный в 1942 г. Еврейский антифашистский комитет был призван мобилизовать средства и мировое общественное мнение на борьбу с фашизмом. После войны активность ЕАК расценили как проявление национализма. Всего по делу в 1948–1952 гг. было арестовано и привлечено к уголовной ответственности 110 евреев, среди них партийные и советские работники, ученые, писатели, поэты, журналисты, артисты, служащие государственных учреждений и промышленных предприятий.

В ноябре 1951 г. и в марте 1952 г. ЦК ВКП (б) принял два постановления по т. н. «мингрельскому делу». Согласно ему, в Грузии якобы действовала мингрельская националистическая организация, которая стремилась разрушить СССР путем ликвидации советской власти в республике и выхода Грузии из Союза ССР. Были арестованы как «буржуазные националисты» 7 из 11 членов бюро ЦК КП Грузии, 427 секретарей обкомов, горкомов и райкомов партии, весь партийный актив Мингрелии.

Большой резонанс получило "Дело врачей" (1952-1953 гг.). Были арестованы начальник лечебно-санитарного управления Кремля. Группа в составе 9 человек якобы ставила заведомо неправильные диагнозы, назначала губительные для жизни лекарства, умертвив таким образом секретарей ЦК. Расправа над участниками двух последних дел была предотвращена смертью Сталина.

Выводы: отличительным признаком периода стало наличие громадного репрессивного аппарата в лице органов государственной безопасности, тесно смыкавшегося с партийным аппаратом и осуществлявшего контроль над жизнью советских людей, равно как и массовые репрессии. Также осуществлялся тотальный контроль над настроениями различных слоев населения страны, регулярно информируя соответствующие инстанции о выявленных негативных тенденциях и фактах. Репрессии коснулись всех сфер жизни граждан. Использование формы административного принуждения и государственного насилия было абсолютизировано и широко распространено.

ПОЛИТИЧЕСКИЕ РЕПРЕССИИ В 20-30-Х ГГ XX ВЕКА НА ПУТИ УСТАНОВЛЕНИЯ ТОТАЛИТАРНОГО РЕЖИМА

Лавриненко К., Харьковский национальный медицинский университет

XX век – один из наиболее сложных и противоречивых периодов в истории человечества, характеризующийся борьбой между демократией и тоталитаризмом, когда для реализации своих целей по сохранению и укреплению власти правящая партия использовала значительный арсенал мер: идеологических, организационно-экономических, репрессивных.

Репрессия (лат. – подавление) – карательная мера, наказание, применяемое карательными органами. Массовые репрессии являются проявлением почти всякой революции, логически вытекают из необходимости подавить широкое недовольство, возникающее в обществе, переживающем резкий поворот в своем развитии.

Политические репрессии в Советской России начались сразу после Октябрьской революции 1917 года и достигли своего пика при И.В. Сталине.

Идеологическая база сталинских репрессий сформировалась ещё в годы гражданской войны. Концепция Сталина «усиления классовой борьбы по мере завершения строительства социализма» послужила базой для расширения функций карательных органов, ограничения роли Советов как органов государственной власти.

Причины политических репрессий в СССР:

1. В обществе в целом: Стремление руководства страны избавиться от всех свободно мыслящих людей для установления единовластия правящей верхушки через:
а)ликвидацию частной собственности через проведение политики «военного коммунизма»;
б)создание Всесоюзной чрезвычайной комиссии;
в)запрет деятельности всех небольшевистских партий, установление контроля над издательским делом и профсоюзами;
г)объявление членов всех незаконных группировок «врагами народа» и высылку их в Сибирь;

2. В рядах компартии: острая политическая борьба внутри компартии по вопросам выбора путей и методов строительства нового общества и за лидирующие позиции в партии и государстве, проявившаяся в:

а)кампании шельмования Л.Д. Троцкого и его сторонников;
б)уничтожении остатков внутрипартийной демократии и постепенное утверждение единоличной власти И.В. Сталина за счет поддержки органов внутренней безопасности, армии и партийного аппарата;
в)утверждении культа личности И.В. Сталина;

Таким образом, к 1929 году в СССР сложилась однопартийная система, и были заложены основы тоталитарного режима.

Можно выделить три волны сталинских репрессий:

1) 1929-1931 гг. - раскулачивание, депортация.

В 1928 году из-за несостоятельности и невыгодности НЭП(а) для установления диктатуры Сталин выдвигает лозунг "сплошной коллективизации", был взят курс на осуществление "великого перелома". Стратегия данного плана заключалась в следующем:

- сосредоточение власти в Москве за счёт индустриализации и коллективизации;

- раскулачивание крестьян – лишения гражданских прав, выселение в Сибирь тех, которые оказывали сопротивление насильственной коллективизации;
- тотальный контроль над колхозами со стороны государства; крестьяне были прикреплены к колхозам и паспортов не получали;
- грабительская политика выкачки продовольствия из села привела к массовому голоду, известному в истории как Голодомор 1932-1933 г. Таким образом, искусственно созданный сталинским руководством голодомор окончательно сломил сопротивление колхозной системе, к чему и стремился тоталитарный режим;

2) 1932-1934 гг. - голод, репрессии после убийства Кирова.

В 1934 году в Смольном был убит первый руководитель Ленинградского обкома ВКП(б) С.М. Киров, близкий друг Сталина. Это убийство было максимально использовано Сталиным для окончательной ликвидации оппозиции и дало начало новой волне репрессий, развернутых по всей стране.

С декабря 1934г. начались аресты бывших деятелей оппозиционных групп, прежде всего, троцкистов и зиновьевцев. В 1934-1938 гг. был сфабрикован ряд открытых политических судебных процессов. В августе 1936г. состоялся процесс «Анτισоветского объединённого троцкистско-зиновьевского центра». 30 июля 1937 был издан приказ НКВД «Об операции по репрессированию бывших кулаков, уголовников и других антисоветских элементов».

Приказом НКВД для ускоренного рассмотрения тысяч дел были образованы «оперативные тройки».

3) 1936-1938 гг. - время Большого террора.

На этот период пришёлся пик репрессий. Задания по организации и масштабам репрессий НКВД получал от Политбюро ЦК и лично Сталина. В 1937 году было дано секретное указание о применении физических пыток. С 1937 года репрессии обрушились и на органы НКВД. Происходила тотальная чистка партии.

Сталинские репрессии имели несколько целей:

- уничтожали возможную оппозицию,
- создавали атмосферу всеобщего страха и беспрекословного подчинения воле вождя,
- обеспечивали ротацию кадров за счёт выдвижения молодёжи,
- ослабляли социальную напряжённость, взваливая вину за трудности жизни на «врагов народа»,
- обеспечивали рабочей силой Главное управление лагерей (ГУЛАГ).

К сентябрю 1938 года основная задача репрессий была выполнена. Репрессии уже начали угрожать новому поколению партийно-чекистских руководителей, выдвинувшихся в ходе репрессий. В октябре 1938 были распущены все органы внесудебного вынесения приговоров.

Массовые репрессии 30-40 годов XX века навсегда останутся черным пятном нашей истории, примером произвола и беззакония, которые совершались сталинским руководством от имени революции, партии, народа.

Данные события ещё раз свидетельствуют о том, что репрессии являются мощным орудием для запугивания населения, борьбы с инакомыслием и восстановления господства единой идеологии и единой правящей партии; для тотального контроля над жизнью общества; для установления культа личности вождя и превращения большинства населения в толпу, послушную его воле.

СПРОТИВ СТАРИХ БІЛЬШОВИКІВ СТАЛІНСЬКІЙ ДИКТАТУРИ У 30-ТІ РОКИ ХХ СТ.: ПРИКЛАД М. РЮТІНА ТА Ф. РАСКОЛЬНИКОВА

Нагорний І., Харківський національний медичний університет

Розкриття правди про минуле вимагає від дослідників і громадськості постійної кропіткої уваги, без якої ця правда, навіть за наявності відкритих архівів, може перетворитися на політичну спекуляцію або черговий стереотип. Особливо це стосується такої історичної проблеми, як репресії за часів правління Сталіна, де ризик спотворення істини під впливом політичної кон'юнктури особливо великий.

Саме тому на часі є звернення до сюжетів, які б внесли певний дисонанс в чорно-білу палітру некритичного ставлення до історії. Одним з таких сюжетів є історія спротиву сталінській диктатурі з боку самих більшовиків, прикладом якого є боротьба Мартем'яна Рютіна і Федора Раскольникова.

Старі більшовики, які билися на фронтах Громадянської війни, вони мали різні долі по її закінченні. Раскольников – революційний очільник Балтфлоту, після Громадянської став дипломатом і не брав участь в партійній боротьбі 20-х рр., хоча симпатизував Троцькому. Рютін навпаки, продовжуючи працювати по партійній лінії і активно підтримував Сталіна. Але саме він першим побачить наслідки одноосібного сталінського керівництва у вигляді форсованої колективізації. Він створить одну з останніх підпільних груп в середині ВКП(б) – «Союз марксистів-ленінців», – з метою організації всіх партійних сил, опозиційних Сталіну і буде арештований 1932 р., а вже 1936 р. – розстріляний. Раскольников відмовиться повертатися до СРСР, здогадавшись про свій арешт, і в 1939 р. напише знаменитого «Відкритого листа Сталіну» з викриттям його злочинів, який опублікують після його смерті в тому ж році.

Життя М. Рютіна і Ф. Раскольникова є віддзеркаленням трагічної долі багатьох учасників революції 1917 р. Парадокс і трагедія даної ситуації полягає в тому, що революціонери, які без жалю знищували ворогів революції під час Громадянської війни, опосередковано чи безпосередньо сприяли встановленню режиму, який розправиться як з їхніми ідеалами, так і з ними самими. Така ж доля спіткала представників «розстріляного відродження».

Обвинувачення на адресу Сталіна в роботі Рютіна і листі Раскольникова дивовижним чином перегукуються в основних моментах невдоволення встановленням його особистої диктатури, винищення кадрів, викривленням ленінської лінії побудови соціалізму. Однак рецепти подолання кризи в партії і державі, які пропонували автори, сам характер звинувачень, які вони висували, каже про нерозуміння обома суті проблеми, що полягає в питанні – яким чином одна людина змогла підкорити своїй волі увесь величезний партійний і державний апарат? Ознакою цього нерозуміння є те, що Рютін критикував Сталіна «зі сталінських позицій», в цілому продовжуючи виступати проти плюралізму в партії і за її очищення шляхом чергових кадрових змін і перевиборів Рад. Варто зазначити, що ні Раскольников, ані Рютін, пишучі про злочини Сталіна відносно членів партії і власного народу, обходили мовчанням власні непривабливі минулі вчинки, коли вони без коливання вдавались до репресій стосовно інакомислячих. Таким чином, вже на прикладі Рютіна і Раскольникова ми бачимо ту політичну непослідовність і відсутність самокритики, яка

притаманна і такому вирішальному у справі десталінізації документу, як доповідь М. Хрущова на XX з'їзді КПРС. Разом з тим, діяльність Рютіна і Раскольникова з моральної точки зору важить набагато більше, оскільки відбувалась вона ще за життя Сталіна і несла їм безпосередню небезпеку.

Якщо Рютін символізує другий етап підпільної боротьби проти сталінської диктатури у партії (перший етап 1924-27 рр. – відкрита боротьба між Троцьким і Сталіним), то Раскольников – це діяч третього етапу, коли протестувати в СРСР вже було неможливо. Невдача групи Рютіна була закономірною, оскільки на той час партія вже перетворилася на моноліт завдяки вміль кадровій політиці Сталіна і не сприймала ніяких випадів проти лінії вождя. В таких умовах група Рютіна все ще сподівалась привернути на свій бік партійні маси.

Таким чином, на початку 30-х рр. за умов, коли в СРСР завершується формування тоталітарного режиму, ще спостерігалися поодинокі спроби організованого спротиву цьому процесу з боку членів партії. Опозиційні партійні групи були остаточно викриті, а після 1934 р. процес репресій проти членів партії прискорився і досяг апогею у 1937-1938 рр. З цього часу і до смерті Сталіна партія перестала становити загрозу його диктатурі, ставши інструментом її здійснення.

РЕПРЕССИИ ПРОТИВ КОМПАРТИИ ГЕРМАНИИ В ПЕРИОД НАЦИСТСКОЙ ДИКТАТУРЫ

Саркисян Г., Харьковский национальный медицинский университет

Исторический опыт имеет важное значение для борьбы против всевластия монополий, против фашизма и милитаризма. В военные года в авангарде борьбы против фашизма повсеместно выступали коммунисты, которые, в свою очередь, подвергались жестоким репрессиям со стороны А. Гитлера. Именно поэтому ценность представляет история антифашистской борьбы компартии Германии.

Коммунистическая партия Германии боролась за создание новой, свободной от эксплуатации Германии, противостояла как фашистским организациям, так и буржуазно-либеральным партиям. После прихода Гитлера к власти она продолжила борьбу в подполье.

Коммунисты и социал-демократы, а также связанные с ними группы немецких интеллектуалов предупреждали об опасности прихода Гитлера к власти. Но их антифашистские действия были разрозненными, непоследовательными и недостаточно массовыми. Большая часть немецкого общества нацистскую угрозу всерьез не воспринимала. В конце концов, нацисты смогли убедить большинство немецкого общества в том, что действия Гитлера и его партии совершаются от имени и во благо народа.

Глава КПГ Э. Тельман охарактеризовал правительство Гитлера как правительство открытой фашистской диктатуры, готовящее войну против Советского Союза. Одновременно он указывал, что в методах этого правительства заложены все возрастающие возможности усиления террора и всякий, кто будет сомневаться в том, что это правительство не остановится перед любыми методами, подвергнет партию серьезной опасности. Это было своевременно. Вскоре, 17 февраля 1933 г., последовало

распоряжение прусского министра внутренних дел Г. Геринга, которое разрешало штурмовикам, эсэсовцам и членам «Стального шлема» применять оружие «в случае чрезвычайных обстоятельств».

В ночь на 28 февраля 1933 г. запылало здание рейхстага. Как поджигатель был арестован Маринус Ван дер Люббе, бывший голландский коммунист. Эти события были использованы нацистами для расправы с оппозицией, в первую очередь – с коммунистами. Нацистская пропаганда объявила, что поджог рейхстага был сигналом к началу «коммунистической революции». Сразу было арестовано 4 тыс. человек, в основном коммунистов. Гитлер обвинил КПГ в подготовке государственного переворота и добился от президента издания чрезвычайного декрета «В защиту народа и государства». Декрет отменял или ограничивал важнейшие демократические права и свободы, вводил превентивный арест «враждебных» элементов. Этот декрет двигал репрессивную машину нацистов вплоть до 1945 г.

Коммунистам был нанесен значительный урон. По всей стране было арестовано более 10 тыс. активистов КПГ, в том числе председатель партии. Из 300 тыс. членов КПГ на начало 1933 г. около половины подверглись преследованиям, были брошены в тюрьмы и концлагеря, десятки тысяч убиты. К первым жертвам репрессий, наряду с коммунистами, принадлежали и многие известные левые интеллектуалы. Так, превентивному аресту подверглись популярные журналисты Карл фон Осецкий и Эгон Эрвин Кит, писатели Эрих Мюзам, Людвиг Рейн и др. Одновременно на две недели было приостановлено издание социалистической прессы. Мобилизованные Герингом 50 тыс. членов штурмовых отрядов, эсэсовцев и активистов «Стального шлема» занимались розыском, поимкой и избиениями антифашистов, многие из которых оказались в первых концентрационных лагерях.

В таких условиях 5 марта состоялись первые и последние при нацистах многопартийные выборы. НСДАП добилась впечатляющего успеха. Но КПГ, фактически находившаяся под запретом, все же завоевала 81 мандат. Для того, чтобы наскрести большинство в две трети голосов в рейхстаге для принятия закона о чрезвычайных полномочиях, Гитлер отнял эти мандаты. Депутаты-коммунисты были арестованы, а их мандаты объявлены недействительными.

С невиданной жестокостью фашисты обрушились, как и раньше, в первую очередь на коммунистов. Нужно сказать, что, несмотря на разоблачение коммунистами кровавых злодеяний фашизма перед лицом всего мира и подготовку к переводу партии на нелегальное положение, большинство членов коммунистической партии все же недооценивало масштабов террора и не предвидело тех зверств, на которые оказался способен фашизм.

Несмотря на то, что Компартия Германии стремилась открыть глаза гражданам на истинные цели Гитлера и его приспешников, ей всё-таки не удалось избежать прихода к власти фюрера, из-за массовых репрессий и террора со стороны нацистов. Жертвами стали 222 руководящих члена КПГ и их председатель Э. Тельман, остальные коммунисты были брошены в тюрьмы и концлагеря. Такая борьба нацистов с политическими оппонентами служит ярчайшим примером репрессий против оппозиции и нейтрализации несогласных.

ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ

Чуяс К., Мосіна Н., Харківський національний медичний університет

Політична влада багатоманітна по формах і засобах прояву. Для віддзеркалення різних аспектів її функціонування використовуються такі поняття, як «політична система», «форма правління», «політичний режим».

У своїй доповіді ми хочемо більш детально розглянути тоталітарний політичний режим та його розвиток. Термін «тоталітаризм» походить від середньовічного латинського слова «totalis», що означає «цілий», «загальний». Тоталітаризм – це повний контроль і жорстка регламентація з боку держави всіх сфер життєдіяльності суспільства, кожної людини за допомогою прямого озброєного насильства. Держава поглинає все суспільство і конкретну людину.

В числі основних ознак, якими характеризується тоталітаризм як політичний режим, Х. Арндт, К. Фрідріхс і З. Бжезінській виділяють наступні:

- централізоване керівництво і управління економічної сфери;
- система загального контролю над поведінкою індивідів у соціальній сфері;
- визнання керівної ролі однієї партії у політичній сфері та здійснення її диктатури;
- панування офіційної ідеології у духовній сфері та примусове нав'язування її членам суспільства;
- зосередження в руках партії і держави засобів масової комунікації (преси, радіо, телебачення, кіно);
- культ керівної особи на всіх рівнях, влада на всіх рівнях знаходиться в руках не підзвітної народу номенклатурної адміністрації;
- зрощення партійного і державного апарату, контроль виконавчими органами виборних;
- вихід каральних органів за межі законних дій (як результат, свавілля у вигляді державного терору і масових репресій).

Тоталітаризм виникає в ХХ столітті як політичний режим і як особлива модель соціально-економічного порядку, характерна для стадії індустріального розвитку, і як ідеологія. Створення розгалуженої системи масових комунікацій дозволило забезпечити ідеологічний і політичний контроль над людиною. Але ситуація змінюється зі смертю Й. Сталіна. Звільнення від постійного страху виявило глибокі протиріччя тоталітарного соціалізму і масове невдоволення ним внаслідок обмеження споживання, падіння життєвого рівня, репресій і т.д.

Тож відбувається перехід від тоталітарних і авторитарних режимів до демократії, пов'язаний з великими труднощами, насамперед економічними. Цей перехід суттєво полегшується у випадках, коли економіка знаходиться в піднесеному стані, і навпаки.

Друга проблема — радикалізація опозиції. Це істотно дестабілізує економічне і політичне життя. Сучасна Україна в цьому плані — яскравий приклад. Поки не було демократії, опозиція ставила вимоги до влади, які досягалися порівняно легко. Але з початком процесу демократизації радикальна опозиція висуває до влади все більш важко вирішувані та дестабілізуючі вимоги.

Третя велика проблема на шляху до демократії пов'язана з багатонаціональним характером багатьох держав. Тому не дивно, що проблема демократизації істотно

ускладнюється боротьбою національних осередків за суверенітет і державну самостійність.

Четверта проблема, яка несе в собі загрозу для процесу демократизації, полягає в тому, що в кожній державі є люди, які знаходяться в опозиції як до тоталітаризму, так і до демократії, бо вони є прихильниками авторитаризму.

Етапи розвитку тоталітаризму

Перший етап (середина 40 — початок 60-х років) — період формування за зразком радянської моделі основ командно-адміністративної системи, період прискореного, хоча й екстенсивного та малораціонального розвитку економіки.

1. Зростання обсягів досягається за рахунок залучення додаткової робочої сили, будівництва нових підприємств на старій технічній основі, нарощування капіталовкладень, розширення посівних площ.

Наприклад, у 1966–1985 рр. кількість робітників і службовців збільшилася в 1,5 рази, капіталовкладення – у 2,5 рази, але ріст обсягу промислової продукції знизився з 50% до 19%. Середньорічний приріст продукції сільського господарства знизився з 3,2% до 0,5%, продуктивність праці зменшилась у 2,2 рази, реальні доходи населення – у 2,6 рази.

Другий етап (60—70-ті роки) характеризувався спробами командно-адміністративної системи прискорити економічний розвиток шляхом реформ.

2. Переважали не якісні, а кількісні показники, домінувала планова соціалістична система, волюнтаристські встановлені показники, поширилася практика корегування планів у бік зниження. Все це перетворило країну у суспільство тотального дефіциту. Не вистачало якісного металу, будівельних матеріалів, обладнання, палива, паперу, кормів, транспортних засобів тощо.

У 80-ті роки розпочався третій етап, що супроводжувався глибокою економічною та політичною кризою соціалістичної системи. Швидко зростало економічне відставання соціалістичних країн від демократичних.

3. Продовжувалась руйнація села. Закупівля продовольства за кордоном стала нормою; з 1980 р. сільське господарство стало збитковим. Однак значно зросла чисельність адміністративного апарату. Систематично підвищувались ціни на сільгосптехніку, транспорт, міндобрива.

Такий перелік можна продовжити. 70-ті – першу половину 80-х років дещо оптимістично називали періодом застою. Насправді ж це був час неухильного сповзання країни і всіх республік у тяжку економічну кризу, до краху тоталітарної системи.

ПОЛИТИЧЕСКИЕ РЕПРЕССИИ В США

Шакирова О., Харьковский национальный медицинский университет

9 февраля 1950 года малоизвестный сенатор-республиканец от штата Висконсин Джозеф Маккарти выступил в городе Уилинг в Западной Вирджинии с речью, в которой заявлял, что государственный департамент Соединенных Штатов просто заполнен коммунистами, в том числе и в департаменте. Имя сенатора сразу же появилось на первых полосах крупнейших газет, телевидении. Именно с этого выступления и началось маккартистское движение и деятельности сенатора Маккарти. Так началось время гонений, в народе названное «охотой на ведьм».

Маккартизм проник во все сферы жизни американского общества, маккартисты боролись с либеральной интеллигенцией, профсоюзами, а также с политикой переговоров с социалистическими странами.

Взгляды маккартистов не совпадали со взглядами президента демократа Гарри Трумэна и его либерального окружения, которое не одобряло действий Маккарти, и на этой почве возникала масса разногласий. Однако маккартисты все равно придерживались своего «курса». 23 сентября 1950 года они приняли закон Маккарти «о внутренней безопасности», который преодолел даже президентское вето. Этот закон гласил об образовании нового Управления по контролю над подрывной или антиамериканской деятельностью, которое должно было расследовать и обнаруживать коммунистические организации для дальнейшей расправы с ними.

Маккарти поставил своей целью привести к власти Эйзенхауэра. Эйзенхауэр был избран президентом США в 1952, когда это произошло, влияние маккартизма усилилось еще больше, и он был на грани становления официальным государственным курсом страны.

И хотя Эйзенхауэр не разделял интересы маккартистского движения, он полностью попал под власть Маккарти, и 1953-й год стал «золотым годом» маккартизма.

В 1954 году маккартисты принимают новый закон – «Акт 1954 года о контроле над коммунистами». По этому акту они объявляли коммунистическую партию незаконной, лишая ее всех прав и привилегий, которые были у остальных партий.

Президент США Эйзенхауэр, несмотря на тесные дружеские связи с Маккарти, был вынужден публично осудить политическую инициативу сенатора. Против него выступили председатель республиканской партии Леонард Холл и министр обороны Стивенс.

Расследование обвинений, выдвинутых против деятельности сенатора, было поручено специальной Комиссии. В 1955 году Маккарти внес свою последнюю резолюцию в Сенат касательно изменения строя в социалистических странах, которая была отклонена 77-ю голосами против 4-х. Столь неожиданный поворот событий усугубил алкогольную зависимость, от которой и ранее страдал политический деятель. В 1957 сенатор Маккарти скончался от цирроза печени в больнице города Бетесда в возрасте 48 лет.

Таким образом, даже в стране, которая позиционирует себя как государство с развернуто-демократическим режимом управления, политические репрессии имеют место, причем они могут нести глобальный характер и повлиять на всю страну и ход событий в истории государства.

**Матеріали студентської наукової
конференції, присвяченої 70-й річниці
визволення Харківщини від гітлерівців
(30 жовтня 2014 р, м. Харків)**

РОЛЬ ПАРТИЗАНСКИХ РЕЙДОВ В ОСВОБОЖДЕНИИ УКРАИНЫ ОТ НАЦИСТСКИХ ЗАХВАТЧИКОВ В 1943-1944 ГОДАХ

Аскеров Р., Харьковский национальный медицинский университет

Партизаны – люди, которые участвуют в партизанской войне, которая ведётся скрывающимися среди местного населения или использующими свойства местности вооружёнными формированиями. Они избегают открытых и крупных столкновений с противником, но, в то же время, партизаны:

- уничтожают инфраструктуру противника (коммуникации, укрепления);
- уничтожают живую силу противника;
- распространяют листовки – агитируют местное население вести борьбу с противником;

Итак, мы разобрались, кто такие партизаны и что они делают. Однако, нам понадобится узнать, кто такие советские партизаны. Ведь пойдёт речь о них.

Советские партизаны – люди, которые вели борьбу с войсками нацистской Германии и её союзниками на оккупированной территории в период Великой Отечественной войны. Помимо вышеперечисленных задач советские партизаны:

- выполняли роль разведки для РККА;
- содействовали продвижению частей РККА;
- вели большевистскую пропаганду;
- уничтожали коллаборационистов, националистов;
- занимались мобилизацией боеспособного населения, объединением окружённых или отставших частей Красной Армии;
- восстанавливали на оккупированных территориях элементы советской власти;
- не давали нацистам отправлять скот и людей в Германию.

22-го июня 1941-го года нацистские войска без какого-либо объявления войны начали наступление на СССР. Буквально через 4-5 месяцев после начала войны немецкие части контролировали большую часть УССР. Именно в то же время появляются первые партизанские отряды, но, как и в 1942-ом году, они не представляли собой большую угрозу для немецких частей и, как правило, назывались «локальными проблемами». Советское руководство, понимая, что без поддержки в тылу врага, победить будет ещё труднее сильного противника, в 1942-ом году создаёт ЦШПД (Центральный штаб партизанского движения). Всё больше и больше советское руководство уделяет внимание усилению партизанских отрядов, их дисциплине и навыкам самих бойцов-партизан. В то же время успех красноармейцев под Сталинградом, их продвижение к Дону, Донбассу, Харькову только повысили дух народа, проживающего на оккупированных врагом территориях.

Но, несмотря на то, что противник в начале 1943 года отбил Харьков, Белгород и стабилизировал линию фронта, стратегическое и тактическое превосходство остаётся за Красной Армией. Ещё до начала Курской битвы советское командование понимало, насколько можно эффективно использовать партизанские отряды для борьбы с противником. Не исключением стала и выше упомянутая Курская битва. «Рельсовая война», предпринятая в июне 1943-го года сыграла немаловажную роль в победе

советских войск. Курская дуга похоронила надежды противника наступлением победить СССР. Что оставалось Германии и её союзникам? Только обороняться, сдерживать любой ценой линию фронта. А Красной Армии? Освободить оккупированные врагом земли (в первую очередь). Враг, вооружение которого технически не хуже, а где-то и лучше, всё-таки силён и отступить не намеревается. Кто может помочь в освобождении оккупированных территорий? Партизаны!

Чем могут помочь партизаны Красной Армии?

- разведданными (положение противника, передвижение его частей);
- уничтожением коммуникаций (уничтожение и подрыв железнодорожных путей, мостов, дабы замедлить и ослабить противника);
- подготовкой населения к приходу РККА, партийной деятельностью;
- ослаблением противника (физически – уничтожение гарнизонов, мелких отрядов, отделений и частей противника; духовно – порождение трусости в рядах армии оккупанта).

Партизан 1943-1944-х годов уже отличался от партизана 1941-1942-х годов. Более организованные и хорошо обученные, они представляли собой всё растущую и растущую силу. Теперь партизанские отряды не действуют как отдельные группы, но ведут борьбу сообща. Благодаря этому противник нёс большие потери, а партизаны представляли собой сильного оппонента нацистам. Координируя свои действия как с другими партизанскими отрядами, так и с частями РККА, партизаны ускорили процесс освобождения Украины. К партизанским отрядам прибывали офицеры и специалисты с Большой земли (с территории, контролируемой РККА), прибывало оружие и прочее оборудование – всё это сделало партизан более сильными и выносливыми бойцами.

Если летом 1942 г. лишь 30 % партизанских отрядов имели радиосвязь с Большой землей, то к осени 1943 г. – почти 94 %. За весь период существования штаб направил партизанам почти 60 тыс. винтовок, 34 тыс. автоматов, более 500 тыс. ручных гранат. Стоит отметить, что поражение немцев под Курском и контрнаступление советских войск подняло дух не только самих красноармейцев, но и партизан, всего порабощённого оккупантами народа, а этим не стоит пренебрегать. Активизируется борьба советских подпольщиков на Донбассе. В то же время всё более ощутимыми становились рейды и походы партизан.

- зима - весна 1942-1943-го – рейды на территории Левобережной и Правобережной Украины: Сумская, Полтавская, Кировоградская, Одесская, Винницкая, Житомирская области – под руководством Мельника, Наумова, Арбузова, Фёдорова, Сабурова, Ковпака.
- зима 1943 года – соединение Ковпака совершило рейд в районе Киева, уничтожив мост через р. Тетерев и гарнизон в Брагине;
- февраль-апрель 1943 года – «Степной рейд» под руководством Наумова. Соединения прошли 2396 км 1156 населённых пунктов, форсировали 18 рек, пересекли 33 шоссе, уничтожив при этом 2770 солдат противника, захватив 5 миномётов, 6 пулемётов, 1276 винтовок, 134,8 тыс. патронов и иные трофеи; за время рейда в соединение вступили 764 чел. Потери партизан составили 114 убитых, 85 пропавших без вести и 77 раненых.
- 12 марта 1943 года из Черниговской области в рейд на Правобережную Украину вышло соединение А. Ф. Фёдорова.
- 28 марта 1943 года из Сумской области в рейд на Правобережную Украину вышло соединение Я. И. Мельника.

- 11-29.06.1943 года — рейд соединения Фёдорова в район Ковеля, после завершения которого соединение приступило к операции «Ковельский крест» (в ходе которой, за 8 месяцев диверсий партизаны организовали крушение 643 эшелонов; в общей сложности, ими были уничтожены 8 бронепоездов, 611 паровозов, 3962 вагона и 1017 платформ;
- в июне-октябре 1943 года соединение Ковпака совершило «Карпатский рейд» — от Путивля через Волынь в Карпаты. После боя 1 августа 1943 года под Делятином соединение разделилось на семь групп, которые вернулись в район постоянной дислокации. В ходе рейда соединение разгромило 17 гарнизонов, организовало крушение 12 эшелонов, уничтожило 14 паровозов, 90 вагонов, 10 танков и бронемашин, 170 автомашин и два нефтеперегонных завода.
- в период с августа 1943 по январь 1944 года соединение Наумова совершило рейд по Киевской области. Соединение прошло 3471 км, форсировало 23 реки, пересекло 12 железных дорог и 41 шоссе, провело 186 боевых операций.
- август-сентябрь 1943 - 541 отряд русских, украинских и белорусских партизан одновременно принял участие в первой операции по разрушению железнодорожных коммуникаций врага — в «рельсовой войне». С еще большим размахом был проведен второй этап «рельсовой войны» в конце сентября, получивший название «Концерт». По признанию фашистского командования, только эти две операции сократили их воинские перевозки на 35-40 процентов.

А впереди важное сражение для Красной Армии. От исхода этой битвы зависело освобождение Правобережной Украины, а также продвижение на западном направлении. Это сражение – битва за Днепр. Партизаны приняли активное участие в этой битве (17332 партизана). Более того, они взяли под свой контроль и оснастили порядка 25 переправ, что помогло и облегчило дальнейшее продвижение советских войск. В дальнейшем партизаны на протяжении всей осени окажут помощь советским войскам в форсировании не только лишь Днепра, но и Десны, Припяти, а также в уничтожении «Восточного Вала».

Каковы же были итоги 1943-го года для партизан? Советские партизаны на территории Украины сыграли немаловажную роль в победе РККА в Курской битве, освобождении Левобережья, форсировании Днепра. Более того, часть этих партизан перешли в регулярные части РККА, восполняя этим потери Красной Армии опытными бойцами. Они произвели 3688 подрывов и крушений эшелонов и 38 крушений бронепоездов; разрушили 389 железнодорожных мостов и 1087 мостов на шоссе и грунтовых дорогах; разгромили 292 гарнизона; уничтожили 506 складов; подорвали и разобрали 103,6 км железнодорожного пути. Но впереди идёт 1944 год. Решающий год для Украины и не менее важный год для Советского Союза и мира в целом.

1944-ый год – год, когда советские войска освободят полностью Украину, Беларусь, Прибалтику (частично), Молдову, войдут на территорию Венгрии, Словакии, Польши, Финляндии. Действительно, это был немаловажный год для РККА. Но к началу 1944-го года советские части ещё не контролировали большую часть Правобережья. Кто поможет в решении этой проблемы? Партизаны. Новые рейды, битвы и сражения, которые хорошо помогут освободителям в продвижении.

- Начало 1944 – партизаны ведут бои в основном на Правобережье, часть отрядов уходит в Польшу и Словакию, дабы помочь затем войскам РККА в продвижении;
- 24 января – 17 февраля 1944 – партизанские отряды вместе с советскими войсками ведут бои с окружёнными под Корсунь-Шевченковским противниками (принимает участие 47 тыс. партизан).
- 15-16 февраля 1944 года соединение из 12 партизанских отрядов, которыми командовали Олексенко, Кот и Одуха (общей численностью 2300 партизан) блокировали и после четырёхчасового боя совместно с частями советской армии заняли город Изяслав, гарнизон которого насчитывал 1300 военнослужащих, 8 танков, 2 бронемшины и дивизион САУ.
- 5 января - 1 апреля 1944 года партизаны в составе 1-й Украинской партизанской дивизии под командованием Вершигоры совершили рейд по территории Ровенской, Волынской, Львовской областей УССР, Люблинского и Варшавского воеводств Польши, Брестской и Пинской областей БССР. В ходе рейда соединение нанесло значительный урон противнику, были уничтожены 24 эшелона, 75 бронемашин, 196 автомашин, 16 тягачей, 5 самолётов, 57 железнодорожных и шоссейных мостов, 3 электростанции, 16 заводов и 20 складов.
- 6 января – 22 марта 1944 – неудачная попытка отрядов Шукаева пробиться из Житомирской области в Николаевскую. Ведут бои с немцами группы «Юг», УПА, пытаются в конце марта пробиться в Львовскую область, но отступили.
- 23 апреля – 6 июля 1944 – отряды партизан Шукаева ведут бои в Ивано-Франковской, Тернопольской, Черновицкой областях; выходят к Чехословакии.
- июль-август 1944 – советские партизаны переходят на территорию Польши, Чехословакии, где помогают частям РККА. Однако, к этому времени некоторая часть партизан возвращается к мирной жизни и отправляется в тыл.

Правобережье освобождено, а к концу октября 1944-го года была освобождена полностью вся Украина. Однако, мы забыли поговорить о крымских партизан, ведь они многое сделали, чтоб советские части освободили Крым.

Крымские партизаны, ведущие борьбу с оккупантами ещё с осени 1941-го года, к 1943-му стали более организованными, что только улучшало ведение малой войны. Диверсии, ликвидация железнодорожных путей, засады – всё это также свойственно крымским партизанам. К концу 1943-го года крымские партизаны организовали порядка 7 бригад, объединённых в 3 соединения: Северное, Южное, Восточное.

В 1944 году, когда советские войска принялись за освобождение Крымского полуострова 3 соединения оказали огромную помощь в продвижении. Перед высадкой в Керчи и перед наступлением РККА партизаны контролировали трассы: Симферополь-Алушта и Симферополь-Карасубазар (Северное); Симферополь-Бахчисарай-Севастополь (Южное); а высадившимся в Керчи и восточной части полуострова помогала Восточное соединение.

Итак, партизаны Крыма, Правобережной и Левобережной Украины сделали значимый вклад в освобождение Украины от нацистских захватчиков. Благодаря своим действиям, они спасли множество жизней как гражданских, так и красноармейцев.

Какова же была реакция немецкого командования и частей Вермахта? Боялись ли они партизан? Германии, которая ослабла и утратила свою былую мощь в 1942-1943 годах, не нужна была такая проблема, как партизаны. Эта проблема, начавшаяся ещё с начала войны, считалась «локальной» и не более. Однако, уже к лету 1942 года стало ясно, что «локальность» переходит в малый фронт, который вредит войскам страны Оси. Именно 18 августа 1942 года Гитлер назначает Генриха Гиммлера ответственным за сбор информации об антипартизанской борьбе. Теперь этот человек контролирует все операции по уничтожению партизан на оккупированных территориях.

Адольф Гитлер понимал, что оружием и войсками партизан не уничтожить. Он признал, что для борьбы с партизанами нужно заручиться поддержкой народа: сделать достаточный жизненный уровень для населения, создать стимул для сотрудничества с оккупационными войсками. Коллаборационисты, новые изменения должны были избавить Вермахт от угрозы в тылу – и, чтоб поддержать их, нужно использовать отдельные охранные дивизии, части жандармерии, части тайной полевой полиции. За весь период оккупации немцы выделили на партизан 24 дивизии регулярной армии (1 дивизия – 10-14тыс. человек). Более того, немецкое командование использовало для военных нужд людей, настроенных антисоветски. Они станут основой таких группировок как РОА, дивизия СС «Галичина», «Вейзе».

Для уничтожения партизан использовались также ягдкоманды (истребительные команды). Небольшие группы, они использовали тактику разведки боев, устраивая также засады. В 1944 году советские партизаны понесут большие потери от таких команд. Советские партизаны, пойманные немцами, практически все были то ли расстреляны, то ли повешены, то ли отправлены в лагеря.

В то же время на территории оккупированной Украины (и на другие республики) были отправлены части СД и СС. Их позиция: "Необходимой предпосылкой борьбы с партизанами является пресечение всех актов произвола и бессмысленной жестокости по отношению населению. У многих солдат хождение с дубинкой, которую они пускают в ход при первой возможности, стало чем-то само собой разумеющимся... Доверие населения к немецкой армии, являющееся необходимым условием для умиротворения страны, может укрепиться только в результате справедливого обращения, энергичного проведения хозяйственных мероприятий, целеустремленной и близкой к жизни пропаганде и действенной борьбе с бандитизмом..." Использование лжепартизанских отрядов, агентуры как среди мирного населения, так и среди партизан – некоторые методы для борьбы с партизанами. Однако, всё это провалилось, как и немецкая оккупация.

Боялись ли немцы партизан? Боялись. Вот почитайте записки немецкого солдата Франца Клатихапеля, убитого партизанами. (Письмо жене): «Партизаны ежедневно нападают на нас. Они обстреливают, когда мы едем на станцию за продуктами и почтой, закладывают мины, на которых уже подорвалось много машин. По ночам мы лежим в окопах из страха быть захваченными врасплох. С партизанами мы не справимся, их с каждым днем становится все больше».

Обер-ефрейтор Заун пишет куму: «Здесь никогда не чувствуешь себя в безопасности, все чаще выступают партизаны. Мы недавно повесили сто заложников за одного убитого немца, но они не унимаются».

Так, попав в плен к партизанам, немецкий солдат изумился. Ему говорили, что партизаны — это бородатые бандиты, которые закусывают водку котлетами из немцев. А ефрейтор увидел бритых людей, хорошо вооруженных, и они не только не съели

ефрейтора, но даже дали ему творога со сметаной, и ефрейтор сказал: «Майн готт, за четыре месяца впервые я хорошо покушал!» Этот ефрейтор ручной, он даже пас в партизанском районе колхозное стадо. Он рассказывает, как немцы боятся партизан: «У нас полковник заболел животом. Вызвали врача. А врач говорит: «Не поеду! Меня по дороге партизаны застрелят». Его повезли силой. Он приехал и говорит полковнику: «Я теперь сам болен. Вы меня и лечите». Партизаны дали мне крохотные газеты и листовки, напечатанные на оберточной бумаге или на листках из школьных тетрадок. Они написаны и напечатаны партизанами. Простые суровые слова: «Дорогие братья и сестры! Подымайтесь на врага! Бейте всюду фашистских гадов! Не давайте пощады предателям родины! Вступайте в партизанские отряды!»

«Советский партизан, — пишет «Франкфуртер цейтунг» в номере от 24 мая, — обладает непонятной для нас способностью жить в лесах и оказывать упорное сопротивление нашим войскам... Немецким обозным частям, батальонам полиции и полевой жандармерии приходилось все время обороняться от врага. Кто пережил зиму на Востоке, тот знает трудности, выпавшие на долю частей, находившихся в тылу, как и то, что многие пали в борьбе с партизанами. На родине не имеют представления об этой непривычной для нас борьбе. Такой противник, как молния, появляется и исчезает, нападает, перерезает коммуникации, взрывает железнодорожные пути. Он знает все тропинки. Кто испытал эту борьбу на два фронта, тот поймет, что пережили наши войска этой зимой» (1942).

На немецких солдат партизаны наводят панику. Ефрейтор Эрнст Пфайфер сообщает в письме, что «присутствие большого числа партизан создало для нас невыносимые мучения». Ефрейтор Кандрер еще более откровенно заявляет: «Партизаны хуже, чем фронт». Дождливая осень, уже затруднившая передвижение немецкого транспорта, облегчает деятельность партизан. Там где застревают грузовики, легко проходят конные и пешие партизанские группы. Не привыкли германские солдаты к такой войне, не ожидали они ее!

Расправа над партизанами была жестока. Немцы «в поисках среди местного населения» уничтожили тысячи, десятки тысяч невинных, среди которых были и женщины, и дети, и старики. Уничтожение деревень, расправы в городах – всё это должно было помочь в устрашении народа, в «уничтожении чумы» (А. Гитлер). В уничтожении невинных принимала участие регулярная армия, как говорил Фон дем Бах (Нюрнбергский процесс) – руководитель антипартизанских операций на территории СССР. «Убивали людей с особой жестокостью».

Какова была позиция народа? Он всячески поддерживал партизанские отряды. «Новый порядок», план «Ост» несли только уничтожение и смерть «недолюдям». Как понимаете, это было чуждо народам, захваченными нацистами. Как идёт борьба? Народ – неотъемлемая часть партизанских отрядов, народ – «глаза и уши» партизан, а значит и в некотором смысле и РККА, помогает провиантом. Всё это говорит о том, что народы, проживающие на захваченных врагом территории, поддерживали советских партизан.

Итак, каковы же были итоги партизанской деятельности? Какова была численность партизанских отрядов? Их общая численность в 1941—1944 годы оценивалась на уровне 220 тыс. чел. в составе 53 партизанских соединений, 2145 партизанских отрядов и 1807 партизанских групп. В количественном отношении, среди украинских советских партизан преобладали украинцы, вместе с ними в партизанских отрядах сражались русские, белорусы и представители 38 других национальностей СССР, а также интернационалисты — граждане европейских

государств: 2 тыс. поляков, 400 чехов и словаков, 71 югослав, 47 венгров, 28 немцев и 18 французов (и это только на Украине).

Партизаны разгромили 56 штабов, 411 гарнизонов, опорных пунктов и полицейских участков; разрушили и уничтожили 607 железнодорожных мостов, 1599 мостов на автомобильных дорогах, 31 паромов и понтонов, 44 железнодорожные станции, 248 радиостанций и узлов связи, 59 электростанций, 94 нефтевышки, 42 водокачки, 915 складов, 1990 км линий связи, 309 км железнодорожного полотна, 66 087 тонн горючего, 102 миномёта, 264 станковых и ручных пулемётов, 1799 винтовок и автоматов; потопили 22 парохода, 54 баржи и 29 катеров; захватили 4 знамени воинских частей противника, 13 единиц бронетехники, 190 орудий, 67 противотанковых ружей, 506 миномётов и гранатомётов, 3217 станковых и ручных пулемётов, 5971 автоматов, 60355 винтовок, 2903 пистолета, 63303 артиллерийских снарядов и миномётных мин, 12,2 млн патронов, 27245 ручных гранат, 28 тонн взрывчатки, 12,2 тонн горючего, 172 склада, 987 автомашин, 43 трактора, 5 паровозов, 210 вагонов и платформ, 30361 лошадей, 5314 повозок, 1467 седел, 3 катера, 9 моторных лодок, 143 рации, 86 радиоприёмников, 1541 телефонных аппаратов, 57 биноклей, обмундирование и значительное количество иного военного имущества и трофеев.

Советские партизаны, действовавшие на территории Украины, облегчили продвижение советских войск. Партизаны сыграли важную роль в победе СССР в войне с нацистской Германией.

АНТИГІТЛЕРІВСЬЕ ПІДПІЛЛЯ ТА ПАРТИЗАНСЬКИЙ РУХ НА ЗНАМ'ЯНЩИНІ

Дякова М., Харківський національний медичний університет

Найважливішою складовою частиною боротьби радянського народу проти гітлерівської Німеччини був партизанський рух, який розгортався на захоплених територіях.

За своїм характером, розмахом і нанесеним окупантам втрат боротьба радянських людей у ворожому тилу не мала собі рівної в історії. Вже до весни 1942 р. вона охопила величезну територію – від лісів Карелії до Криму і Молдавії. На кінець 1943 р. налічувалося понад мільйон озброєних партизанів і підпільників. Твердо вірячи в перемогу над ворогом, мільйони людей, що опинилися на окупованій території, проявили самовідданість і волю в боротьбі за вигнання загарбників.

У хаосі початкового етапу війни радянські війська відступали, проявляючи при цьому зразки масового героїзму. Підприємства міста і залізничного вузла Знам'янки перейшли на посилений режим праці.

28 липня 1941 року о 23 годині фашистські літаки вперше бомбили місто і залізничний вузол. Кілька бомб впало на територію паровозного депо, були вбиті і поранені.

Фронт відкочувався все далі на схід, розпочалась евакуація підприємств міста і залізниці. В тил вивозили матеріальні цінності, станки і обладнання. Вся ця робота проводилася в умовах постійних нападів ворожої авіації.

На Знам'янщині, як і по всій Україні посилювався народний опір німецько-фашистським загарбникам. Поступово пасивні форми опору переросли в активні: антигітлерівське підпілля та партизанський рух.

В роки Великої Вітчизняної війни Знам'янщина стала центром партизанської боротьби на Кіровоградщині. У лісах нашого краю діяли партизанські загони ім. Щорса (командир І.І. Нечаєв), ім. Держинського (командир Є.І. Петров), "За Батьківщину" (командир М. П. Кришталь), загін під командуванням І.Ф. Присяжнюка, підпільно-диверсійні групи Александрова, Яроша, Рожка, комсомольсько-молодіжна група ім. Б. Хмельницького під керівництвом В.А. Руденка. З 1943 року в Чорному лісі розгорнув свою роботу підпільний обком партії на чолі з М.М. Скирдою та партизанське з'єднання під командуванням І.Д. Діброви.

В музеї історії партизанського руху на Знам'янщині, музеї історії села Мошорине та районному краєзнавчому музеї зібрані цікаві історичні матеріали, присвячені подіям Великої Вітчизняної війни на території району. В Чорному лісі, на території Дмитрівського лісництва відкрито пам'ятні знаки на місці партизанських стоянок.

З перших днів активно розпочали боротьбу з загарбниками партизани загонів імені Щорса — командир І. І. Нечаєв та імені Сталіна — командир І. С. Щученко. Найбільш організовані й чисельні були підпільно-диверсійні групи у Дмитрівці, Шамівці, Богданівці, Казарні. Саме партизани і підпільники надали неоцінимої допомоги нашій армії у розгромі ворога на Знам'янському напрямку.

Оскільки на Кіровоградщині діяла досить велика кількість партизанських формувань, то за пропозицією підпільного обкому партії у вересні 1943 року було створено обласний штаб партизанського руху. Начальником штабу призначили М.М. Роздобудька, командиром об'єднаних партизанських загонів — М.М. Скирду, а комісаром — М.П. Кришталь.

Діяли з'єднання ім. Ворошилова, І.Д. Діброви та імені Сталіна (командир П.А.Дубовий). Партизанські загони під командуванням М.М.Стройкова, І.Ф.Присяжнюка, П.А.Іщенка, Ф.Ю.Яковлева, В.О.Карпаченка, що діяли в районі Чорного, Чутянського, Нерубаївського, Кам'янського, Холодного Яру та сусідніх лісів, повністю утримували в своїх руках під'їзні шляхи і населені пункти від Знам'янки до Чигирина.

В кінці жовтня 1941 року в Дмитрівському лісі, квартал 66, була проведена перша нарада комуністів Знам'янщини, де були присутні: Н.Є. Сосновський, І. І. Терещенко, В. А. Руденко, С.А. Дерипас, Н.П. Бершадський, керівник Знам'янської групи А. І. Александров та Шамівської А. А. Ярош, а також І.І. Нечаєв та начальник штабу А.Н. Ситнік. На зборах виступив М. М. Скирда, який націлив підпільників на активізацію боротьби з ворогом, розширення зв'язків і підбір надійних людей, збиранні зброї і переправці її в ліс.

15.10.1941 року почав діяти підпільний обком партії, в окупованій німцями Знам'янці, на чолі з Никифором Єфремовичем Сосновським, який виконував обов'язки секретаря підпільного райкому на Знам'янщині. [6, арк.7]

Грозою для фашистів у перші ж місяці окупації, став загін ім. Щорса під командуванням Нечаєва. Він був найбільш бойовим і діяв протягом серпня-грудня 1941 року.

Поблизу станції Хирівка народні месники у вересні перестріляли конвоїрів і визволили велику групу військовополонених. Частина червоноармійців поповнила партизанський загін.

Талановитим командиром, умілим конспіратором, незамінним розвідником був Іван Іванович. У пригоді йому стало досконале знання німецької мови. Він умів швидко входити в довір'я ворога.

У кінці вересня партизани Олександр Ситник, Іван Ульянич, Олексій Луняченко, Зіновій Іванов підірвали залізничну колію між станціями Цибулеве – Знам'янка та обстріляли ешелон, який відправлявся на фронт. Поїзд із солдатами і зброєю повернувся на станцію Цибулеве і чекав ремонтної спеціальної бригади. Рух транспорту на залізниці було припинено більш, як на десять годин. Фашисти скаженіли, провели тоді кілька облав. Марія Кіндратівна Грузин була зв'язковою підпільників і жила по сусідству з Нечаєвим в селі Дмитрівка. Вона розповідала: "Дружина Івана Івановича – Олександра Тимофіївна, коли настали тривожні часи, весь час була у нас. Скоро Олександрю заарештували. Хтось доніс, що її чоловік – командир загону. Її довго допитували, мучили. Вимагали сказати, де зустрічається з чоловіком, але вона мовчала, і тоді фашисти розстріляли її на кладовищі на очах у 13-літньої доньки". [6, арк.. 26-28]

Не дивлячись на посилену охорону залізничних ліній, терор, облави, загін продовжував діяти. У грудні 1941 року підричники-щорсівці поверталися з чергового завдання і зупинилися на відпочинок у сараї Дмитрівського лісництва. Гітлерівці вистежили їх, оточили сарай, зняли охорону й запропонували партизанам здатись без бою. Зав'язався нерівний бій... одинадцяти підричників проти ста фашистів. Патріоти зайняли кругову оборону й стріляли прицільним вогнем.

Близько двох годин тривав цей нічний бій. Загинув Шевченко, Дикий, Семенов. Кінчилися патрони. У хід пішли гранати. Тоді гітлерівці підпалили сарай. Але і після цього партизани не здавалися. Мужні герої боролися до останнього, не здалися гітлерівцям живими.

У вогні загинули О.Г. Луняченко, О.П. Ситник, І.Л. Ульянич, Г.П. Семенов, І.І. Нечаєв та інші. На подвір'ї лісництва знайшли свою смерть понад п'ятдесят гітлерівців і поліцаїв.

Паралельно партизанській боротьбі розвивалася і набирала сили підпільно-диверсійна робота у районі. У жовтні 1941 року розпочинає свою роботу Знам'янський підпільний райком партії на чолі з Никифором Єфремовичем Сосновським, членами райкому партії були І. І. Нечаєв, В. О. Ярош, А. Г. Живогляд, А. О. Федоров, В. Г. Сотер, Т. І. Кришній, які спрямовували роботу підпілля.

Восени 1941 року на станції Знам'янка виникає підпільно-диверсійна група у кількості 17 чоловік, яку очолив робітник паровозного депо В.Ю. Рожко. За два роки боротьби підпільники знищили кілька ешелонів противника, неодноразово псували залізничну колію, підривали стрілочні переводи, підсипали пісок і били скло у колісні букси вагонів, що призводило до їх аварійного стану. Члени групи розповсюджували листівки серед населення в яких викривали і засуджували окупаційний режим. Підпільники підтримували зв'язок з партизанами, передавали їм продукти, одяг, інформацію про ворога, допомагали зброєю.

Найпершою в районі підпільно-диверсійна група виникла в селі Шамове. Вона діяла з серпня 1941 року по грудень 1943 року. Керівником її був Василь Олександрович Ярош. Група веде агітаційну роботу серед населення, розповсюджує листівки, які пишуться на машинці Шамівського технікуму, де був штаб групи. [6, арк. 32-33]

У вересні 1941 року в Богданівці почала діяти підпільно-диверсійна група ім. Б.Хмельницького, яку очолила когорта молодих і відважних наших земляків у

складі Руденка Василя Антоновича, Ткаченка Івана Гуровича, Головири Григорія Степановича та Крайванова Юхима Тихоновича.

Діючи під керівництвом підпільного обкому партії на чолі зі Скирдою М.М. та Знам'янського підпільного райкому партії на чолі із Сосновським Н.Є., підпільники Богданівки приймали і розповсюджували серед населення повідомлення Радіоінформбюро, звільняли з фашистських таборів військовополонених та переправляли їх до партизанів у ліс, здійснювали диверсійні акти на заводі, на громадському дворі, на залізниці, надавали партизанам, які базувалися у Чорному Лісі, допомогу продуктами харчування та відправляли до них підготовлених людей.

Підпільники Богданівської групи звільнили з німецького табору 48 військовополонених і переправили їх у ліс до партизанів.

У 1943 році на території області діяв 21 партизанський загін. Вони об'єднували 7800 народних месників. В диверсійних групах налічувалось 3600 чоловік.

На території Кіровоградської області в партизанських загонах, підпільних організаціях і групах брало участь понад десять тисяч чоловік, більше п'ятдесяти тисяч трудящих краю надавали їм активну допомогу й підтримку.

10 жовтня 1943 року за участю членів Богданівської підпільно-диверсійної групи був підірваний ворожий ешелон на перегоні Трепівка-Хирівка. Знищено 32 вагони і платформи з боєприпасами і лісом. Начальник штабу партизанського руху на Україні генерал Строкач у своїх донесеннях Центральному штабу двічі повідомляв про подвиги богданівського підпілля.

Під час наближення Радянської Армії партизани вели жорстокі бої з окупантами, чим сприяли швидкому просуванню регулярних частин. У спільних боях вони звільнили від тимчасової окупації м. Знам'янку, ст. Хирівку, села Плоске, Дмитрівку та ін. [6, арк. 38-39]

В ніч на 17 січня 1943 року з аеродрому ім. Чкалова літаком ПС-84 №8 (командир екіпажу т. Гришаков) була висаджена група організаторів партизанського руху у складі: командир групи І.Д.Діброва, комісар групи С.Д. Дзюрик, начальник штабу організатора партизанського загону І.Ф. Присяжнюк, інструктор-підрильник І.Д. Мордовцев, радист В.І. Шутько. Група була озброєна і забезпечена радіостанцією РПО-1.

20 січня 1943 року командир групи І.Д. Діброва сповіщав: "Выбросился благополучно, приступаю к действию в районе Каменки" (25 км юго-восточнее Смелы).

Підпільні організації навколишніх районів Знам'янського, Олександрійського, Чигиринського, Новопраського, Новогеоргіївського, Єлисаветградівського добирали надійних людей і переправляли їх до загону Діброва, допомагали продуктами, одягом, озброєнням. За кілька місяців загін зріс до 1236 чоловік і був перетворений у партизанське з'єднання імені Ворошилова. В ньому були представники п'ятнадцяти національностей. До нього входили партизанські загоны, які очолювали С.Ф. Головін, Г.Р. Степанян, М.М. Бородавченко, І.М. Логвін, С.А. Литвинов, І.П. Головка, І.О. Барсуков. На озброєнні партизанів було 1086 гвинтівок, 120 автоматів, 5 гармат, 48 кулеметів, 5 протитанкових рушниць, 289 пістолетів. [10, с. 55-56]

Через Чорний ліс проходять важливі магістральні шляхи на Дніпропетровськ, Київ, Одесу та інші промислові центри країни. Знам'янське переплетіння залізниць створювало сприятливі умови для діяльності народних месників. Партизани мали тісні зв'язки з підпільниками міста, одержували необхідну інформацію про час і напрям

руху ешелонів з вантажами. Починаючи з літа 1943 року навколо Знам'янки велась справжня рейкова війна.

З Великої землі була одержана вибухівка та інші технічні засоби. Командування з'єднання імені Ворошилова організувало курси з підготовки кваліфікованих підривників. Керувати ними було доручено досвідченому майстрові підривної справи Олексію Георгійовичу Капітанову. До серпня сорок другого року головний механік Ростовської вовняно-прядильної фабрики Олексій Капітанов не зробив у своєму житті жодного пострілу. А в серпні сорок третього став народним месником, безстрашним розвідником.

Капітанов у своїх спогадах пише: “Група складалася з тринадцяти чоловік. Навчання проводили тільки практично. Брало 2-3 дерев'яні рейки і клали їх на зразок залізничних. Тут же проводили закладку мін і практично демонстрували цей процес”.

Після цього партизанські підривники проходили бойову практику на справжніх залізничних рейках. Лише підготовлена Капітановим група із тринадцяти чоловік пустила під укіс 32 ворожих ешелона ворога, з яких 13 особисто підірвав Олексій.

За зразкове виконання бойових завдань у боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками і виявленні при цьому мужність і героїзм Олексій Георгійович Капітанов нагороджений двома орденами Червоного Прапора і медаллю “Партизану Вітчизняної війни I ступеня”.

Вдалі бойові операції було проведено народними месниками під Хирівкою, Знам'янкою, Водяним та іншими населеними пунктами.

Загін, яким командував І.Д.Діброва, діяв до з'єднання з частинами Червоної Армії 9 грудня 1943 року. Значну роль у виконанні завдань відіграли комісар об'єднання Казимир Іванович Сабанський і начальник штабу Микола Миколайович Роздобудько.

Восьмого жовтня сорок третього року сто п'ять партизанів на чолі з Сабанським підготували і здійснили нічну бойову вилазку в село Веселий Кут, під час якої пошкодили і спалили 15 машин, розгромили штаб жандармерії, вбили 70 окупантів, 8 поліцаїв і коменданта. Шостого листопада партизани напали на дільниці Веселий Кут – Цибульово: вбито генерала та захоплено важливі штабні документи.

Двадцять другого листопада партизани, якими керував начальник штабу М.М.Роздобудько, розгромили Хировський гарнізон і станцію Хирівка, обстріляли два ешелони. В селі Богданівка знищили 72 гітлерівців, 13 автомашин ворога.

Гітлерівці не раз погрожували знищити партизан. Вони засиляли в загони своїх шпигунів, організовували каральні експедиції проти народних месників, посилаючи в ліси танки, артилерію, авіацію. Але і цим не могли погасити полум'я всенародної боротьби. Фашистські звірства піднімали в серцях партизан та й усіх людей ще більшу ненависть. Так, в жовтні сорок третього року партизанський загін під командуванням І.Д.Діброви був оточений у Чорному лісі. Проти народних месників виступили фашистська дивізія, зірвана з фронту, поліцейські загони з Кіровограда, Миколаєва. В цій операції з боку ворога взяло участь понад тридцять танків, багато гармат, мінометів і літаків. Розпочався запеклий бій, який тривав понад п'ять днів. Відважні партизани прорвали вороже кільце і не тільки вийшли з оточення, але й знищили у розпалі бою кілька німецьких автомашин та понад 350 гітлерівців.

Завдяки діям партизанів було дезорганізовано роботу Знам'янського залізничного вузла і залізничних ліній Знам'янка – Кіровоград, Знам'янка – Миколаїв, Знам'янка – Дніпропетровськ, Знам'янка – Крюків. Удари народних месників по цих ворожих комунікаціях допомагали швидкому наступу Радянської Армії, адже народні

месники зривали підвезення ворожих військ та боєприпасів до лінії фронту, руйнували лінії зв'язку.

За час своєї діяльності народні месники з'єднання імені Ворошилова знищили 4222 фашистських солдатів і офіцерів та зрадників народу, пустили під укіс 16 військових ешелонів, вивели з ладу 87 паровозів, пошкодили і знищили 326 вагонів, платформ і цистерн, захопили значні трофеї. Ще до приходу частин Червоної Армії визволили від гітлерівців 14 населених пунктів і відновили в них діяльність радянських установ.

Кандидат історичних наук С.І.Шевченко у книзі “Кіровоградщина в роки Великої Вітчизняної війни” (2004 рік) підкреслює, що на окупованій території області в роки війни вели боротьбу проти фашистських загарбників 16457 партизанів, 5510 підпільників і близько 43 тисяч учасників інших форм боротьби з фашизмом.

Досліджуючи матеріали про письменників рідного краю, Микола Цибульський у своїх спогадах наводить вірші Григорія Тютюнника: “Мій народ – незборимий лев. Він спокійний, але мускули грають. Він не чіпає нікого, але Хай і його не чіпають”. Ці рядки були написані для партизанської стіннівки “Партизан” з'єднання імені Ворошилова автором відомого роману “Вир”. Григорій Тютюнник воював у складі цього з'єднання до 1943 року включно. Автор підкреслює, що ці рядки дуже подобались, як і сам автор, командирів з'єднання Іллі Діброві, видатному розвідникові Олексію Шаповалову, а найбільше, мабуть, комісару з'єднання Казимирові Сабанському, який знав їх напам'ять і любив цитувати при нагоді.

Висновок

Відчутної шкоди фашистам завдали народні месники Приінгульського краю. За 32 місяці партизанської боротьби народні месники знищили 11000 ворожих солдатів і офіцерів, поліцаїв, в тому числі 16 генералів. Пустили під укіс 74 ешелони з живою силою і технікою противника, знищили 242 паровози, 1367 вагонів, 152 цистерни, зупинили рух ворожих поїздів на 1760 годин, зірвали 49 мостів на залізниці і шосейних дорогах, 2 залізничні станції, підірвали і знищили 3732 автомобілі, вивели з ладу багато техніки і спорядження, відволікли на себе велику кількість військ, що їх спеціально викликали з фронту.

У 1941–1944 рр. Українські партизани здійснили на шляхах сполучення близько п'яти тисяч великих операцій і безліч дрібних диверсій. Внаслідок цього рух поїздів залізницями було припинено майже на 2 тис. діб.

Свій внесок у дезорганізацію ворожих комунікацій зробили й підпільники. Так, лише підпільна організація Кіровограда у зоні своїх дій вивела з ладу 72 паровози. 50 підпільників Знам'янського залізничного вузла здійснили аварії 46 ешелонів. В 1944 році на збірні кошти працівників депо купили та передали на фронт 6 танків та один військовий літак, якому дали назву «Знам'янський паровозник».

«Збитки, завдані фашистській армії партизанами, – підсумовували англійські історики Ч.О. Діксон і О. Гейльбрунн, – не можна визначати лише кількістю вбитих і поранених, знищених гармат і складів. Головне полягає в тому, що погіршувався моральний стан солдатів, які воювали в країні, де кожний громадянин міг виявитися партизаном...».

Партизанська боротьба в Україні мала організований, широкий характер. Вона була складовою частиною боротьби українського народу проти окупантів.

ОСВОБОЖДЕНИЕ ДОНБАССА

Жидков Е., Харьковский национальный медицинский университет

Сокрушительное поражение немецко-фашистских войск на Курской дуге обусловило крах всех замыслов гитлеровского командования, положенных им в основу летней кампании 1943 года. Стратегический фронт врага на орловском и харьковском направлениях рухнул. Естественно, в Берлине думали о том, чтобы стабилизировать линию фронта, остановить победное продвижение советских войск и удержать в своих руках угольно-металлургические базы Донбасса и Криворожья и плодородные земли Украины. Но для этого врагу нужна была передышка, чтобы создать и подтянуть резервы.

Советское Верховное Главнокомандование, претворяя в жизнь разработанный ранее и принятый на летне-осеннюю кампанию 1943 года стратегический план, используя благоприятную обстановку, сложившуюся под Курском, решило незамедлительно расширить фронт наступления наших войск на Юго-Западном направлении. Перед Центральным, Воронежским, Степным, Юго-Западным и Южным фронтами были поставлены задачи разгромить главные силы врага на одном из центральных участков и на всем южном крыле советско-германского фронта, освободить Донбасс, Левобережную Украину и Крым, выйти на Днепр и захватить плацдарм на его правом берегу.

Этот крупный по замыслу и участвовавшим в его выполнении силам план осуществлялся в ходе следующих операций: Смоленская— с 7 августа по 2 октября (со взятием Смоленска и Рославля, начало освобождения Белоруссии); Донбасская — с 13 августа по 22 сентября (освобождение Донбасса); операция по освобождению Левобережной Украины — с 25 августа по 30 сентября (прорыв к Днепру); Черниговско-Припятская— с 26 августа по 1 октября (освобождение Черниговской области); Брянская — с 1 сентября по 3 октября (продвижение от Среднерусской возвышенности к бассейну Десны); Новороссийско-Таманская — с 10 сентября по 9 октября (завершено освобождение Кавказа); Мелитопольская — с 26 сентября по 5 ноября (выход к Крымскому перешейку); Керченская десантная (захват плацдарма в Восточном Крыму).

Как видим, ни одна из этих операции не начиналась и не заканчивалась в одно и то же время. Они как бы перекрывали по времени друг друга, являясь последовательными лишь в самом общем смысле. Это вынуждало врага дробить свои резервы, перебрасывая их с участка на участок, пытаясь закрыть на фронте то там, то тут гигантские бреши, проделываемые в его обороне советскими войсками.

17 июля 1943 г. войска Юго-Западного фронта перешли в наступление с форсированием реки Северного Донца, где был подготовлен сильно укрепленный оборонный рубеж врага. Бои носили ожесточенный и упорный характер. В это же время перешли в наступление и войска Южного фронта с целью прорыва обороны на Миусе. Несмотря на то, что соединения имели незначительный успех, они сковали крупные силы врага и лишили его возможности перебрасывать свои соединения на курское направление

В первой половине августа 1943 г. создалась благоприятная обстановка для полного освобождения Донбасса.

13 августа начались боевые действия войск правого крыла Юго-Западного фронта. 18 августа перешли в наступление и войска Южного фронта.

Непосредственно за Донбасс из состава Юго-Западного фронта вели бои войска 3-й гвардейской армии под командованием генерал-лейтенанта Лелюшенко Д. Д.

Под угрозой окружения немецко-фашистское командование стремилось быстрее отвести свои войска на запад и юго-запад. Командующий группой армии «Юг» Манштейн отдал приказ, в котором требовал от войск вести подвижную оборону, повысить стойкость соединений, чтобы организованно отойти к Днепру. Одновременно командование группы армий «Юг» издало совершенно секретную директиву «Об эвакуации, разрушении и вывозке имущества», в которой поставило перед войсками задачу полного разрушения оставляемых районов.

Освободив Ростов-на-Дону и Новочеркасск, войска вступили в пределы Советской Украины — на территорию Донецкой и Луганской областей. Задержки произошли только на реке Миусе, где противник оказал нам упорное сопротивление. Перед Южным и Юго-Западным фронтами встала важнейшая задача — освободить Донбасс. Замысел этой операции был очень широким. После разгрома гитлеровской группировки армий «Юг» и освобождения Донбасса войска Юго-Западного фронта имели задачу выйти в район Запорожья, а войска Южного фронта — развивать наступление в Северной Таврии, к низовьям Днепра и Крымскому перешейку.

С. С. Бирюзов в июле 1943 г., будучи начальником штаба Южного фронта, принимал участие в Миусской операции по изгнанию фашистских захватчиков с территории Донбасса.

После освобождения Ворошиловска (Алчевска) войска 91-й стрелковой дивизии устремились освободить Криворожье, Брянку, Серго (Кадиевку, теперь Стаханов. На повестку дня 91-й стрелковой дивизии (командир дивизии Пашков Илья Михайлович) встал вопрос об освобождении города, в котором до войны трудился легендарный забойщик А. Г. Стаханов. Вот как об этом вспоминал бывший командир 613-го стрелкового полка, непосредственно принимавший участие в освобождении нашего города, Герой Советского Союза полковник в отставке Ефим Иванович Мандрыкин.

«Наш 613-й стрелковый полк, действуя в составе 91-й стрелковой дивизии, первым вышел на ближние подступы к городу и завязал бой с противником. Попытка сходу ворваться и овладеть городом успехом не увенчалась. Используя холмистую местность, немцы создали здесь цепь опорных пунктов, связав их плотным огнем из всех видов оружия. Хорошо просматривались наши боевые порядки. Используя это, противник применил бомбардировочную авиацию. Чувствовалось, что немцы любой ценой хотят затормозить наше наступление, утопить в крови наш порыв к победе.

Пришлось на ходу менять боевые порядки, нащупывать слабые места в обороне — и они вскоре нами были найдены. Я приказал командиру полковой артиллерийской группы открыть пятиминутный огонь по двум смежным опорным пунктам, мелким группам автоматчиков просочиться в тыл и совместно с батальонами с фронта принудить немцев к бегству. Однако это вроде бы неплохое решение полностью себя не оправдало, тогда я бросил вперед танковую роту и повторил атаку.

Теперь немцы устоять не смогли, неся потери, дрогнули и побежали. В это время второй батальон капитана Мамай, усиленный танками, прорвался сквозь огневой заслон и вышел на северо-западную окраину города. Взаимодействуя с батальонами 561-го стрелкового полка, третий батальон Качалова в город ворвался с восточной стороны. Успешно действовал и первый батальон майора Матузка. Полк вошел в город.

Удачному наступлению во многом способствовали саперы 575-го батальона, которые сняли и обезвредили сотни мин, проделали десятки проходов в минных ПОЛЯХ.

Только взвод лейтенанта С. П. Горбунова снял более 600 противопехотных и противотанковых мин.

Ввиду того, что противник успел вывести главные силы группировки из района Крипаки — Славяносербск — Смелый, командир дивизии приказал полкам неотступно преследовать врага. К исходу дня они вышли к железной дороге Красный Лиман — Ворошиловград, а утром 3 сентября завязали бои за Кадиевку, Первомайск, Ирмино.

В этот день был освобожден город Кадиевка частями 91-й стрелковой дивизии 51 -й армии Южного фронта и частями 266-й стрелковой дивизии 3-й гвардейской армии Юго-Западного фронта. Город находился в оккупации с 12 июля 1942 года по 3 сентября 1943 года.

В ту осень 1943 года фашистская политика «выжженной земли» осуществлялась в Донбассе с особым рвением. Командующий группой армий «Юг» Манштейн требовал все, что невозможно вывезти, беспощадно уничтожать. Для этого были созданы специальные команды, группы факельщиков. Вот почему советским передовым отрядам и подразделениям разведки ставилась задача вторгаться в тылы врага, истреблять подрывников и факельщиков. Немало различных объектов спасли воины 266-й стрелковой дивизии в городах и поселках Донбасса. Передовой отряд 1010-го полка уничтожил в Ирмино четыре группы подрывников и 12 фашистов-факельщиков.

Таким образом, освобождение Донбасса явилось важной вехой в разгроме нацистской Германии, и начале освобождения территории всей Украины.

ЧЕРНІГІВЩИНА В РОКИ НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ

Лось К., Харківський національний медичний університет

Німецько-радянська війна залишила глибокий слід в історичній пам'яті нашого народу. Було обірвано і понівечено життя мільйонів наших співвітчизників: загиблих на фронтах, розстріляних і закатованих нацистських наборах смерті. Значних людських втрат зазнала і Чернігівщина.

Десятки і сотні заяв щодня надходили до районних військових комісаріатів з проханням прийняти добровольцями до лав Радянської Армії. Понад 150 тисяч трудящих області будували оборонні споруди. Скрізь створювались загони народного ополчення. Понад 400 залізничників Чернігівського вузла подали заяви про вступ до ополчення. На Чернігівському заводі «Жовтневий молот» створено 4 бойових загони і було розпочато військові навчання. Цілі роти народного ополчення виникли в Ніжинському, Щорському, Козелецькому, Бахмацькому та інших районах.

З наближенням фронту на Чернігівщині розгорнулася робота партійного підпілля і партизанських загонів. 13 липня 1941 р. Був створений підпільний штаб на чолі з тодішнім секретарем обкому О. Ф. Федоровим та М.М. Попудренком. Разом з тим створюється підпільний обком комсомолу і багато інших підпільних партійних організацій та комсомольських груп. Формуються партизанські загони, закладаються бази зброї, боєприпасів і продовольства.

Важливу роль у боротьбі проти фашистських окупантів відігравав партизанський рух.

Перший партизанський загін „Лісоград” був організований у Рейментарівських лісах восени 1941 р. Тут же перебував і обком партії. На території тодішніх Корюківського і Холминського районів партизани відновили органи Радянської влади. У селах були урочисто відзначені 24-ті роковини Великої Жовтневої соціалістичної революції, а в м. Корюківці 7 листопада на центральній площі відбувся багатолюдний мітинг трудящих, транслювались радіопередачі з Москви.

Все ширше розгорнулася партизанська боротьба. Наприкінці листопада 1941 р. обком партії прийняв рішення об'єднати з обласним партизанським загonom ті загоони, які діяли в цих місцях. Тепер в об'єднаному загоні було близько 300 чоловік. Командиром загону залишився О. Ф. Федоров, його заступником був М. М. Попудренко. Увесь грудень 1941 р. партизани вели жорстокі бої з ворогом, який на боротьбу з народними месниками кинув 3 тис. фашистських карателів. Ворог лютував, але зламати опір партизанів не зміг. Тоді оскаженілі варвари почали палити навколишні села. Щоб відвернути удари ворога від населення, партизани перебазувалися в Єлінські ліси Щорського району, де перебували до кінця березня 1942 р., завдаючи ударів фашистам.

В Єлінських лісах, що стали другим „Лісоградом”, були побудовані землянки, створено партизанський табір, встановлено радіозв'язок з „Великою землею”. Тут партизанський загін виріс у два рази і налічував до 900 чоловік. За осінь і зиму він знищив близько 1000 солдатів і офіцерів ворога, розгромив ряд поліцейських загонів, знищив 69 ворожих автомашин, висадили у повітря 5 залізничних ешелонів, захопив багато зброї.

У березні 1942 р. фашисти почали наступ на партизанський табір. Сім тисяч ворожих військ рушили проти партизанів, щоб оточити й знищити їх. Партизани прийняли бій, прорвали кільце і знищили понад 500 фашистів.

У липні 1942 р. в Рейментарівських лісах було створено Чернігівське з'єднання партизанських загонів, ядром якого був обласний загін. Наприкінці липня стало відомо, що гітлерівці готуються знищити партизанів, для чого було виділено кілька дивізій. Боротьба стала ще більш жорстокою. Але і в цих умовах партизани не послаблювали своїх ударів по ворогу. За видатні успіхи в боротьбі проти фашистських загарбників Чернігівському партизанському з'єднанню в грудні 1942 р. було вручено Червоний прапор Верховної Ради Української УРСР і ЦК КП України. За дорученням ЦК КП України Чернігівський підпільний обком видавав на окупованій території газету „Комуніст” (орган ЦК КП України), а також газету „Більшовик” (орган Чернігівського обкому). Чернігівські підпільні працівники і партизани проводили велику масову роботу серед населення: Розповсюджували газети, листівки, читали лекції.

Мужню боротьбу з фашистськими окупантами вели підпільні і комсомольські організації Чернігівщини. Під керівництвом обкому партії і 21 райком комсомолу. Працювало 43 комсомольські організації, які піднімали маси на боротьбу з ворогом.

Особливо активно діяла Холмська комсомольська організація в складі 46 комсомольців-підпільників на чолі з Миколою Єременком. У березні 1942 р. Гестапівцям удалося напасти на слід підпільників і схопити їх. Фашисти розстріляли юних патріотів, але ніхто не зрадив Батьківщини. З перших днів окупації почала діяти підпільна організація в Ніжині на чолі з молодим Я.П. Батюком. Юні підпільники здійснювали диверсійні акти, діставали зброю партизанам тощо. Влітку 1943 р. Я.П.

Батюк і його 25 товаришів були заарештовані і розстріляні гітлерівцями. Я. П. Батюку посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Самовіддано боролися комсомольці-підпільники в Прилуках, Острі, Ічні, Борзні та інших населених пунктах області. Активно діяли і підпільники Чернігова. Тут підпільні групи на чолі з О. Д. Михайленком, Ф. М. Біляєвим, І.А. Осипенком влаштовували диверсії, постачали партизанам зброю, готували резерви. Близько 400 чоловік відправили вони до партизан.

За час бойових дій партизанське з'єднання ім. Попудренка зросло до 2027 чол. Партизани провели 12 великих боїв, розгромили 7 гарнізонів противника, знищили понад 8 тис. окупантів та поліцаїв, пустили під укіс понад 120 ворожих ешелонів, знищили 134 автомашин, захопили великі трофеї.

Мужньо боролися народні месники Чернігівщини також у міжріччі Десни і Дніпра, поблизу Києва і обласного центру – Чернігова. Тут активно діяли партизанські з'єднання ім. М. Коцюбинського, під командуванням М. М. Тарануценка, та ім. Щорса під командуванням Ю. О. Збанацького, уродженця с. Барсуки, Козелецького району, нині відомого українського письменника, удостоєного за партизанську боротьбу звання Героя Радянського Союзу. На початку квітня 1943 р. партизани визволили від фашистів весь тодішній Михайло-Коцюбинський і багато сіл Остерського районів. У міжріччі Десни, Дніпра і Прип'яті виник великий партизанський край. Влітку 1943 р. тут було сформовано партизанське з'єднання на чолі з М. І. Шукаєвим, яке завершило свій бойовий похід на території Польщі, маючи 6 тис. воїнів-партизанів.

Широко розгорнулася партизанська боротьба в південних районах Чернігівщини. Тут з перших днів окупації області почав діяти партизанський загін під командуванням секретаря Носівського підпільного райкому партії М. І. Стратилата. У січні 1943 р. в окремі партизанські загони і групи, що діяли в Ніжинському, Носівському і Бобровицькому районах, об'єдналися в один великий загін, який одержав назву „За Батьківщину”. Командиром загону став І. М. Бовкун (офіцер Радянської Армії), а комісаром – М. І. Стратилат. Скоро цей загін виріс у велике партизанське з'єднання в складі трьох полків. У з'єднанні було понад 2 тис. бійців, з них 190 комуністів і 400 комсомольців.

У березні 1943 р. за рішенням ЦК КП України основні сили обласного з'єднання партизанів під командуванням О. Ф. Федорова вирушили з Чернігівщини на Правобережну Україну. Свій рейд партизани закінчили у Волинській області, де розгорнули активні бойові дії. Вони паралізували залізничний вузол Ковель і пустили під укіс близько 400 ешелонів противника. За два роки партизани пустили під укіс всього 683 ешелони з живою силою і технікою ворога, знищили понад 25 тис. фашистів, зруйнували 47 залізничних мостів, багато різних складів тощо. Це далеко неповний перелік бойових успіхів партизан з'єднання під командуванням О. Ф. Федорова.

Для продовження бойових дій на Чернігівщині було залишено партизанський загін під командуванням М. М. Попудренка. Цей загін швидко поповнював свої ряди і перетворився в з'єднання, яке широко розгорнуло свої дії. Партизани громили ворожі гарнізони, висаджували в повітря фашистські ешелони, що йшли на фронт. Українській штаб партизанського руху тимчасово прикомандирував до з'єднання кілька сформованих у Москві десантних груп, які під командуванням Я. П. Шкрябача, М. Г. Салая, М. А. Рудича, В.І. Піскарева та інших за короткий час створили десять загонів. Тепер партизанське з'єднання під командуванням М. М. Попудренка складалося з 20 загонів чисельністю понад 2000 озброєних бійців.

В середині травня 1943 р. партизанське з'єднання вирушило у бойовий рейд на Чернігівщину. І вже 29 травня партизани оволоділи Тупичевом, 2 червня – Добрянкою та рядом інших сіл, і дійшли до берегів Дніпра. Тут партизанські загони під командуванням Шкрябала, Рудича і Піскарєві в складі понад 600 чоловік поблизу Радуля переправились через Дніпро і пішли в бойовий рейд на захід.

Міста і села Чернігівщини облетіла радісна звістка про повернення партизан в рідні місця. Партизанська боротьба набирала широкого розмаху. Фашистське командування, стривожене появою великого партизанського з'єднання на берегах Дніпра, вирішило знищити цю лісову армію партизан. Воно направило для цього три дивізії в складі 40 тис. чоловік. Партизани змушені були відійти з Чернігівщини в Злинківські ліси Брянської області. Але гітлерівці продовжували насідати. Вони згуртували тут великі сили, кинули танки, артилерію, літаки. Партизани робили кілька спроб вирватись з оточення. 6 липня 1943 р. в одному з боїв героїчно загинув командир з'єднання М. М. Попудренко. 7 -8 липня точилися безперервні бої. Кільце оточення зруйнувалось. Але ввечері 8 липня партизани в результаті сміливого удару прорвали кільце оточення і знищили понад 400 ворожих солдатів і офіцерів. Командиром з'єднання було призначено Ф. І. Короткова.

З'єднання вийшло на Україну і продовжувало боротьбу з фашистськими загарбниками, аж до зустрічі з Радянською Армією, яка сталася 22 вересня 1943 р. З'єднанню присвоєно ім'я М. М. Попудренка, посмертно удостоєного звання Героя Радянського Союзу.

Минають роки і події Великої Вітчизняної війни втілені в рядки історії. Подвиг народу, який розгромив фашистську навалу, збережеться у віках.

ВИЗВОЛЕННЯ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ ВІД ГІТЛЕРІВЦІВ

Нагієва А., Харківський національний медичний університет

Визволення Черкащини розпочалося восени 1943 року. Цілих півроку потрібно було військам, щоб повністю визволити територію Черкащини.

Одним з найголовніших цілей окупаційного режиму був план «Ост» – політика тотального геноциду. Найголовнішим завданням було поголовне знищення слов'янського населення і носіїв комуністичної ідеології та радянських активістів.

З перших днів окупації нацисти із залученням української поліції встановили суворий контроль за усіма сферами життя населення краю: за господарською діяльністю, підпорядкувавши її забезпеченню фашистської Німеччини продовольством і сировиною. На окупованих територіях запроваджувалася обов'язкова трудова повинність для всіх жителів віком від 18 до 45 років. Вони повинні були працювати на діючих господарських об'єктах [3].

4 листопада 1941 року Тальнівська районна управа оприлюднила постанову про те, що населення району обкладається грошовими та натуральними податками, а євреї – в подвійному розмірі. Техніки на селі майже не було і як тяглова сила використовувалися коні і воли. Селяни мали сплачувати натуральні податки зі свого присадибного господарства – картоплею, молоком, м'ясом. Щоб не допустити голоду для робітників окупаційною владою було введено продуктові картки. Найбільшою трагедією для населення краю стало масове вивезення людей на каторжні роботи до

Німеччини. Вивозили в неволю юнаків і дівчат. З Умані – 7 тис., з Іракліївського району – 4482, з Черкас – 8 тис., з Городища – 1869, Вільшани – 649, Христинівського району – 4 тис., Чигирин – понад 1000, Чорнобая – 1527, Канева – 242, Лисянки – 385, Старосілля – 884[1].

Щоб отримати прихильність населення Черкащини, окупанти, граючи на національних почуттях людей, дозволяли впровадження у повсякденне життя українських атрибутів. Так, у Черкасах в 1941 році здійснено перейменування багатьох вулиць, які почали носити назви відомих українських політиків та діячів культури – Грушевського, Кропивницького, Петлюри, Лесі Українки, Грінченка, Сковороди, Лисенка, Старицького. Крім того з'явилися такі назви як Українська, Гетьманська, Кобзарська, Козацька, Запорізька, Гайдамацька.

За показовою підтримкою української культури, приховувалося справжнє ставлення фашистів до духовності українського народу. Окупанти сплюндрували національну святиню – державний заповідник «Могила Т.Г. Шевченка» в Каневі. У спустошених залах музею вони влаштували казарму для своїх солдатів, а потім перетворили його в концтабір для військовополонених та цивільного населення. Понад 2 тисячі експонатів було вивезено, знищено та пошкоджено. Багато картин використовувалося фашистами для підстилок в казармах. Знищено 800 дерев на території заповідника.

Фашисти знищили пам'ятники Т.Г. Шевченку в Кирилівці, Золотоноші, Гельмязеві та інших населених пунктах Черкащини. Красномовним свідченням ставлення гітлерівців до Шевченка і усього українського є факт, коли вони в Золотоноші збили вивіску „Вулиця Т.Г. Шевченка” і почепили замість неї „Вулиця Адольфа Гітлера”, яка зберігається у місцевому музеї. В Тальному гітлерівські війська 7 – 8 березня 1944 року підвезли до церкви і в саму церкву велику кількість снарядів і підірвали їх, зруйнувавши церкву і знищивши все церковне майно [2].

Фашистськими окупантами були спалені село Вдовичене і хутір Буда Чигиринського району, а їх жителі розстріляні, в тому числі і 113 дітей до 14-річного віку. Така ж доля спіткала село Острівець Уманського району.

Масового характеру набуло знищення євреїв, яке здійснювалося відповідно до виданого у серпні 1941 року Гітлером наказу про тотальне знищення на території СРСР єврейського населення. Найбільш масовий розстріл євреїв на території Черкащини був проведений у середині вересня 1941 року в Умані. Всього на Уманщині в період окупації було розстріляно близько 20 тис. євреїв.

У масових розстрілах громадян брала участь і українська поліція. Справжніми катами своїх односельців виступили брати-поліцаї Андрій та Василь Носенки із села Деньги Золотоніського району. На їх совісті смерть понад 100 мирних жителів села. Заплямували себе співпрацею з фашистами та страті своїх односельчан І. Касян та В. Орловський з Чорнобаївського району.

Також, велике угруповання німецько-фашистських військ було зосереджено в районі м. Корсунь-Шевченківського. На площі близько 10 тисяч квадратних кілометрів було зосереджено у німців 9 піхотних дивізій, танкова дивізія і моторизована бригада «Валонія», окремий танковий батальйон і 6 дивізій штурмових гармат. Зазначені формування ворога налічували близько 80 тисяч солдат і офіцерів, які були озброєні гарматами, мінометами, артилерійськими установками, танками. Проаналізувавши становище, що склалося, Ставка поставила перед 1-м і 2-м Українськими фронтами завдання завдати з двох напрямків потужних ударів під основу Корсунь-Шевченківського виступу і з'єднатися в районі Шполи [3].

24 січня розпочалася операція на Корсунському напрямі, яка називалася Корсунь-Шевченківською битвою, або «Українським Сталінградом». Аби дезорієнтувати гітлерівців, операцію було розпочато дещо раніше запланованого. Стрімкий наступ військ 1-го і 2-го Українських фронтів примусив німців терміново перекидати танкові з'єднання з Кіровоградського напрямку, щоб перешкодити утворенню Корсунь-Шевченківського «котла». Однак підрозділи генерала І. Г. Лазарева не тільки відбили атаки німців, а й 27 січня 1944 року визволили місто Шполю, а 28 січня 1944 року – Звенигородку і зустрілися з танкістами 233-ї бригади 6-ї армії. Кільце замкнулося [7].

Продовжуючи напружені бої, війська 2-го Українського фронту стиснули кільце оточення. 14 лютого війська 52-ї армії зайняли місто Корсунь-Шевченківський. Війська противника охопила паніка, коли стало відомо про втечу на літаках деяких німецьких генералів. На світанку 17 лютого німці великими групами почали здаватися в полон.

Однією з найвизначніших битв була Корсунь-Шевченківська битва, де противник втратив 55 тис. солдатів вбитими і 18 тис. військовополоненими.

Рух опору фашистам на Черкащині був одним із найвідчутніших для ворога. На території нинішньої Черкаської області діяли 24 партизанські загони, в яких налічувалося близько 15 тисяч партизан. Народні месники пустили під укіс 72 німецьких ешелони, висадили в повітря 56 мостів, знищили 664 автомашини [5].

Особливе місце в операціях на початку війни посідає Уманська оборонна операція за участю 6-тої (командувач І.Н. Музиченко) і 12-тої (командувач П.Т. Понеделін) армій, які стали на шляху танкових армій вермахту, що рвалися до Києва. Тяжкі оборонні бої під Уманню з кінця липня й до середини серпня 1941 року затримали просування ворога і зірвали план Гітлера щодо «блискавичної війни», згідно з яким Україна мала бути завойована до початку липня [2].

Взятих в полон солдат і офіцерів Червоної армії гітлерівці розмістили під відкритим небом в кар'єрі колишнього цегельного заводу. Цей табір дістав назву «Уманська яма» і став символом звірячої жорстокості нацистів. Глибина кар'єру сягала 10 м, площа перевищувала 300 кв. м. На території «Ями» жодних споруд не було, полонені цілими днями знемагали під пекучим сонцем, дощем. В ньому фашисти утримували до 80 тис. полонених, яких доставляли для „обезсилювання” голодом з усіх фронтів, у тому числі з-під Сталінграда і Севастополя. Щодня в «Уманській ямі» гинуло 60-70 полонених.

Умансько-Ботошанську наступальну операцію доводилося проводити в дуже складних метеорологічних умовах, угруповання німців було дуже великим. Та рішучий наступ не дав побудувати гітлерівцям довготривалу оборонну лінію. 6-7 березня для форсування р. Гірський Тікич, що має стрімку течію і скелясті береги висотою до 40 м та ширину до 30 м, радянські воїни в крижаній воді побудували 11 мостів і 2 переправи. 7 березня було визволено Маньківку. 7-8 березня розгорівся бій в районі станції Поташ Маньківського району. Це була одна з найбільших танкових битв всієї Другої Світової війни, бо з обох боків зійшлися сотні бойових машин. Червона армія здобула перемогу [1].

Умань німецьке командування оголосило «фортецею», яку наказувалося утримувати навіть у випадку оточення. Гітлерівці встановили вогневі точки на дахах будинків, у підвалах, на околицях міста розташували важку артилерію. Одними з перших пробилися до Умані частини 73 стрілецького корпусу генерала П. Ф.

Батицького. На аеродромі буди захоплені навіть ворожі літаки. 10 березня 1944 року місто Умань повністю перейшло в руки радянських військ.

В роки війни на Черкащині з окупантами боролися члени 30 організацій і 39 підпільних груп, 24 партизанські загони, 2-га Українська партизанська бригада, діяло 4 районних і 1 міжрайонний антинацистські центри Опору.

В Умані націоналісти із підгрупи М.Сидора створили міську управу і організували міліцію. Було створено підпільні осередки у Манківці, Іванках, Тальному, Поташі і Трубецькому.

Були задіяні 25 радянських військових з'єднань і частин, в тому числі: 3 стрілецькі, 1 повітряно-десантна, 2 авіаційні і 1 зенітно-артилерійська дивізії, 4 бригади – танкова і 2 повітряно - десантні, 7 артилерійських полків, серед них – полк гвардійських мінометів, трактори „Комсомолец” та „Катюша”, 3 авіаційні полки і 1 окрема ескадрилья, 3 інженерно-саперні батальйони. Усім згаданим з'єднанням наказом Верховного Головнокомандуючого згодом було присвоєне почесне найменування “Черкаських” [6].

На усіх фронтах воювали і наближали перемогу патріоти Черкащини, понад 160 з них удостоєні звання Героя Радянського Союзу, а І.Д. Черняхівський і І.Н. Степаненко – двічі. Повним кавалером ордена Слави став І.Г. Драченко.

Але населення Черкащини здобуло перемогу над німецько-фашистськими загарбниками нелегким шляхом і зазнало великих втрат. У містечку Умань, з 50 тис. мешканців, що нараховувалося там до війни, у Сухому яру гітлерівці розстріляли понад 25 тис. цивільних. Загалом, під час окупації на Черкащині було убито більше 120000 людей та знищено більше 10 сіл [3].

В братських, індивідуальних та безіменних могилах на території Черкащини покоїться прах 196,8 тис. воїнів Червоної армії, партизан та підпільників, радянських військовополонених.

10 березня 2014 року було відзначено 70-річчя з часу визволення Черкащини від німецько-фашистських загарбників (22.09.1943 – 10.03.1944).

Список літератури:

1. Черкащина в період Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. : зб. док. та матеріалів / Держ. архів Черкас. обл.; уклад. П. М. Жук та ін.. – Черкаси : Брама-ІСУЕП, 2000. – 208 с.

2. Почепцов, В. Наш край в роки Другої Світової війни / Віктор Почепцов, Євгенія Почепцова. – Черкаси : [Б. в.], 2009. – 116 с.

3. Лазуренко, В. Без права на забуття : Черкащина у роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. / Валентин Лазуренко, Юрій Вовкотруб. – Черкаси : ВашДім, 2005. – 372 с.

4. Бушин, М. І. Велика Вітчизняна війна 1941 – 1945 рр. та Черкащина. Кн. 1 : Герої Радянського Союзу та повні кавалери ордена Слави / М. Бушин та ін. – Черкаси : Вертикаль, 2005. – 330 с.

5. Полевой, Б. У наступі (з щоденника військового кореспондента) / Борис Полевой // Черкаський край – земля Богдана і Тараса. – К., 2002. – С. 553 – 568.

6. Клименко, Т. Народний Рух Опору на Черкащині / Тетяна Клименко // Прес-Центр. – 2012. – 19 верес. – С. 25.

ПОДПОЛЬНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ МЕДИКОВ ХАРЬКОВА В ГОДЫ НЕМЕЦКО-СОВЕТСКОЙ ВОЙНЫ

Резник М., Харьковский национальный медицинский университет

Война... Это событие заставляет каждого человека задуматься о главных ценностях в жизни. Потеря близких людей, голод, холод, бедность навсегда останутся в памяти ветеранов и всего народа. Наши отцы, деды, прадеды воевали за нашу свободу, за наше счастливое будущее, за мирное небо над нашими головами.

В этой войне участвовали все: старики, мужчины, женщины и даже дети. Каждый человек внёс огромный вклад в победу над немецкими войсками. Очень многие люди, остававшиеся в тылу врага, добровольно создавали партизанские отряды и подпольные организации.

Героические подвиги совершали врачи. Сутками напролет, многие из них не только боролись за жизни людей, но еще и занимались подпольной деятельностью: помогали военнопленным вновь обрести свободу, подпольно лечили воинов Красной Армии,

Навсегда вписано в историю Победы имя выдающегося врача, ученого Александра Ивановича Мещанинова. Возглавляемая Александром Ивановичем городская больница была превращена в подпольный госпиталь. Работа подполья началась сразу же после оккупации города.

Профессор А. И. Мещанинов, несмотря на свой возраст, продолжал выполнять свой профессиональный врачебный долг. Он сутками находился в операционной и больничных палатах, оказывал медицинскую помощь тяжелораненым бойцам и командирам Красной Армии, которыми была переполнена больница. Гитлеровские войска наступали на Харьков через Холодную Гору. Холодногорский мост, связывающий этот район с центром, был взорван, поэтому эвакуировать госпиталь не удалось. Предвидя жестокую расправу фашистов над солдатами, профессор дал указание сжечь все обмундирование и заново зарегистрировать их как гражданских лиц, пострадавших от бомбардировок и артиллерийского обстрела города. На входных дверях госпиталя была сделана предупредительная надпись по-немецки «Тиф». Эта надпись, независимое поведение профессора А.И. Мещанинова и его сотрудников, проводивших очередную операцию, поколебали даже ворвавшихся в госпиталь фашистов, которые так и не рискнули зайти в палаты.

Большие трудности больница испытывала с продовольствием, одеждой, матрацами. В один из дней пожилой главврач надел поверх пальто халат с красным крестом, выкатил тачку и пошел на местный базар. Он просил людей пожертвовать немного еды для больных. Мещанинова в районе очень хорошо знали, многим он помог в мирное время, и теперь они помогали больнице. Такие выходы продолжались каждый базарный день, а потом жители окрестностей стали сами приходить и приносить еду и одежду. Вокруг больницы образовался женский кружок, который возглавила жена хирурга – Наталья Александровна. Они ходили по домам, просили о поддержке, перешивали и чинили старые вещи, готовили.

На Холодной горе немцы устроили большой концентрационный лагерь, в нем находилось до двадцати тысяч узников, которых заставляли выполнять тяжелые физические работы. Единственной пищей была гнилая конина, привезенная с поля боя, и небольшое количество испорченной крупы. Ночевали узники под открытым небом и

в не отапливаемых камерах на каменном полу. Каждый день из лагеря вывозили до 400 трупов. Мещанинов с дочерью Елизаветой, которая знала немецкий язык, отправился к начальнику лагеря В. Гембеку и выразил ему возмущение бесчеловечным отношением к военнопленным.

Матёрый фашист сразу схватился за пистолет, но, видя непоколебимую уверенность седовласого профессора, выстрелить все-таки не решился. Мещанинов потребовал, чтобы ему было разрешено перевести наиболее тяжелых раненных и больных из концлагеря в больницу, а остальных поддерживать питанием. Особо подчеркнул Александр Иванович опасность, которую представляло распространение инфекционных заболеваний, в частности тифа, для самих оккупантов. Доводы профессора показались Гембеку убедительными, и он согласился с его предложением.

Добившись формального разрешения начальника концлагеря, Мещанинов немедленно приступил к делу. Прежде всего, он созвал своих сотрудников по больнице. Решено было всю работу проводить под вывеской Холодногорского филиала Красного Креста. Срочно изготовили нарукавные повязки, и на следующий день группа медработников отправилась на рынок. Здесь профессор громко объявил народу и сразу же появившимся полицаям о полученном разрешении оказывать помощь военнопленным. Первыми отозвались женщины. Заливаясь слезами, они подходили к медикам Красного Креста и делились, чем могли: по две-три свеклы, картофелины, несколько початков кукурузы клали на тележку. Через несколько минут тачка и две корзины наполнились доверху. Многие тут же предлагали помощь. Часть новых активистов Мещанинов отправил готовить пищу для военнопленных. Остальных повел в бывшее общежитие вытаскивать из-под обломков железные койки. Таким образом, в тот же день стало возможным разместить в больнице более полутораста тяжелых больных их концлагеря. Через несколько дней был дополнительно развернут еще один госпиталь в помещении Холодногорской 7-й поликлиники. Начальником госпиталя назначили хирурга П.С. Делевского. За короткое время удалось вырвать из фашистского ада более 400 тяжелораненых и больных узников.

Вскоре был установлен контакт и с медиками-военнопленными: военврачом К.Р. Седовым и работавшим в качестве фельдшера советским разведчиком майором Ю.Е. Корсаком. Эти смелые и инициативные коммунисты, возглавлявшие подпольную боевую группу лагеря, помогли не только наладить лечебно-продовольственную помощь военнопленным, распространять среди них сводки Совинформбюро и рукописные листовки, но также значительно усилить опаснейшую работу по отправке выздоравливающих в партизанские отряды и даже за линию фронта.

Военнопленные начали заметно крепнуть. Участились побегі. Седов и Корсак отправляли в госпиталь поправившихся бойцов и командиров. Там их передевали в штатское и направляли в леса к партизанам, а в регистрационной книге записывали как умерших.

Такое положение дел не могло длиться бесконечно. В апреле 1942 года о массовом исчезновении военнопленных узнал сам Гембек. Он направил в больницу своих специалистов во главе с главным врачом немецкого госпиталя Г. Штаппертом. Комиссия выявила, что из больницы и поликлиники не вернулось в концлагерь более двух тысяч советских военнопленных.

В дело вмешалось гестапо. Над руководимой Мещаниновым группой самоотверженных медиков нависла смертельная опасность, однако гестаповцы не решились расстрелять пользующегося широкой популярностью населения профессора.

Боясь неминуемого усиления партизанских диверсий, которые явились бы ответом на это преступление, они ограничивались проведением ряда предусмотрительных мероприятий. Холодногорский филиал Красного Креста был закрыт. Всех тяжелораненых перевели из больницы в поликлинику. Размещенный там госпиталь поставили под строгий контроль фашистских медиков, усилили охрану в нем, а также и в концлагере.

Все это резко осложнило деятельность работников холодногорского медицинского подполья. Пришлось изыскивать более изощренные способы освобождения выздоравливающих. Для того чтобы усыпить бдительность фашистских медиков, нужно было каждый случай мнимой смерти отправляемых к партизанам людей обосновывать достаточно убедительно с медицинской точки зрения: придумывать правдоподобные диагнозы, подкреплять их взятыми у настоящих больных данными лабораторных исследований и т.п. Во всех этих случаях советы и указания А.И. Мещанинова были чрезвычайно полезными.

Таким путем удалось вызвать из строго охраняемого госпиталя еще много десятков военнопленных. И только неожиданное закрытие в ноябре 1942 года госпиталя гитлеровцами резко сузило масштабы продолжавшейся целый год самоотверженной, полной опасностей работы профессора А.И. Мещанинова и его сотрудников.

Все военнопленные были переведены в 1-ю городскую больницу, где была поставлена усиленная охрана. Здесь распоряжался нацист, военный врач Ганс Штапперт. Главным врачом и своим помощником он назначил русского врача Голованова, который так старательно выполнял все приказы немцев, что заслужил ненависть больных и персонала.

А.И. Мещанинов направил в 1-ю городскую больницу своих сотрудников: врача В.Ф. Труфанову и медицинских сестер А.Ф. Никитинскую, Е.М. Зизину и А.И. Шевченко. Таким образом, профессор решил продолжить начатое дело.

В 1-й больнице нашлось также немало людей, которые с радостью начали помогать. Организовавшаяся группа всячески помогала военнопленным совершать побеги. Например, переносили их в морг и там оставляли на ночь, снабдив пропусками. Утром военнопленные передевались в гражданскую одежду и выходили на улицу (морг не охранялся).

Из гинекологического корпуса (в котором во время оккупации размещалось хирургическое отделение) был ход через подвальную дверь на улицу. В подвале лежали старые койки и другие ненужные вещи, которыми медицинские работники и замаскировали дверь. Рано утром военнопленные выходили через подвал и шли по указанному адресу, где их укрывали надежные люди.

Военнопленных также прятали в терапевтическом отделении, которым заведовал И.Н. Рахманинов. После отбора в концлагерь их забирали обратно. Однажды Штапперт обнаружил отсутствие больных, вызвал всех заведующих в кабинет и спросил у Рахманинова: «Почему у вас из отделения убежали военнопленные? Вы плохо смотрите за ними». Рахманинов ответил: «Я врач, а не палач, мое дело лечить больных, а ваше дело сторожить их». Штапперт выгнал всех, кроме Рахманинова, из кабинета, долго еще о чем-то беседовал с ним. Раздался выстрел, дверь распахнулась, и фашист выскочил из кабинета, крикнув, что так же он расправится со всеми, если будут продолжаться побеги.

Расправа над доктором Рахманиновым вызвала еще большую ненависть к врагу и желание отомстить фашистам. Лучшей мстью сотрудники считали организацию

побегов военнопленных. И они продолжали все время исчезать из госпиталя, несмотря на усиление караула и другие принятые фашистами меры.

В это время сотрудники 9-й больницы помогали людям перейти зону оккупации: им давали паспорта, которыми снабжали архитектор Т.Г. Новицкая и паспортист Юрий Узуньян. А. И. Мещанинову, вместе с коллективом, удалось спасти от принудительной отправки в Германию много молодежи, особенно девушек. Обычно их принимали в больницу, якобы для операции аппендицита, а как только опасность проходила – выписывали.

16 февраля 1943 года Харьков был освобожден от захватчиков: все томившиеся в концентрационном лагере, кто мог держать оружие, ушли на фронт. За 1941-1943 года к первому освобождению Харькова, в Холодногорской больнице были спасены более 2000 пленных. Скольким гражданским лицам удалось здесь сохранить жизни, посчитать невозможно...

Ни немецкие власти, ни гестапо не осмелились арестовать доктора. Так высоки были его авторитет, профессиональная репутация и моральный статус. После войны Александр Иванович Мещанинов был награжден орденом Трудового Красного Знамени. 22 сентября 2006 года в Сквере имени А.И. Мещанинова был установлен памятник в его честь.

А.И. Мещанинов и его сотрудники проявили мужество и невероятную любовь к Родине, к соотечественникам. Они внесли особый вклад в победу над фашизмом. Они проявили себя, как настоящие герои, как Великие Врачи.

**Матеріали студентської наукової
конференції, присвяченої 210-й річниці
харківської медичної школи
(10 квітня 2015 року, м. Харків)**

КНИЖНЫЕ КОЛЛЕКЦИИ ИЗВЕСТНЫХ УЧЕНЫХ-МЕДИКОВ В ФОНДЕ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ ХНМУ

Кравченко С., Скрипченко Л., Костюкевич Т., Харьковский национальный медицинский университет

История развития Научной библиотеки Харьковского национального медицинского университета (НБ ХНМУ) связана с открытием в 1805 году Императорского Харьковского Университета по инициативе просветителя, общественного деятеля, ученого В.Н. Каразина с 4 факультетами, один из которых был медицинский. В 1920 году медицинский факультет объединяется с Женским медицинским институтом в Медицинскую академию. В 1921 году Академия переименовывается в Медицинский институт.

Фонд библиотеки формировался из личных коллекций, подарков и пожертвований, к нему присоединилась и профкомовская библиотека – бывшая «Книжная лавка», где собиралась медицинская литература, и осуществлялся книгообмен. Сегодня сотрудники Научной библиотеки проводят постоянную работу по выявлению книг, принадлежавших личным коллекциям известных ученых-медиков ХНМУ, и которые содержат автографы, экслибрисы, суперэксlibрисы, дарственные надписи авторов издания, самих владельцев личных библиотек. Некоторые коллекции заслуживают особого внимания.

Федор Карлович Альбрехт (1800-1871) окончил курс обучения на медицинском факультете Дерптского университета (город Тарту), доктор медицины (с 1825), профессор терапии в Императорском Харьковском Университете (1836), декан медицинского факультета. Альбрехт был одним из учредителей Харьковского Медицинского общества и его почетным членом. На обороте титульного листа книги *«Pharmacopoea borussica»* Н.Ф. Link, напечатанной в Берлине (1829) на латинском языке, имеется маргиналия Федора Карловича: «Из книг Терапевтической Клиники. – Профессор Альбрехт». Через 100 лет книга принадлежала Факультетской Терапевтической Клинике 1-го ХМИ – ее печать видна на титульном листе.

Огромный интерес представляет литография *«Патологическая анатомия. Остеопатология»* (выпуск первый) профессора анатомии при Императорском Харьковском Университете **Душана Федоровича Лямбля (1824-1895)**. Записи, содержащие большое количество оригинальных рисунков, составлены студентом Кремьянским по лекциям профессора в 1861-1862 гг., были лично проверены Душаном Федоровичем и допущены к литографированию деканом медицинского факультета Федором Карловичем Альбрехтом в 1861 г., напечатаны в Харькове в этом же году. Впоследствии были изданы еще 3 литографии лекций Д. Лямбля, составленные по записям студентов.

Несколько книг из личной библиотеки заведующего кафедрой фармакологии с 1893 по 1894 г. **Дометия Константиновича Родзаевского (1857-1994)** на титульных листах содержат печать и подпись владельца. Это такие издания как *«Руководство физиологической терапии и медикаменты»* доктора Германа Кёлера в переводе с немецкого, выпуск 2-ой 1877 года и выпуск третий и последний – 1878 год (Санкт-Петербург), *«Анестезирующие средства»* доктора О. Каппелера в переводе с немецкого (Санкт-Петербург, 1881), второе издание *«Новые врачебные средства для врачей и аптекарей»*, составленное доктором медицины М. Боголюбовым (Москва,

1890), *«Основы фармакологии»* Шмидеберга в переводе с немецкого, напечатанная в 1891 г. в Москве.

Книги из библиотеки основателя харьковской школы физиологов **Ивана Петровича Щелкова (1833-1909)** содержат дарственные надписи авторов. Книга *«Механизм дыхания птиц»*, напечатанная в харьковской университетской типографии в 1876 г., была подарена И.П. Щелкову автором – доцентом кафедры зоологии Императорского Харьковского Университета, организатором лаборатории сравнительной физиологии Николаем Федоровичем Белецким. Об этом говорит надпись на титульном листе: «Ивану Петровичу Щелкову в знак глубочайшего почтения от автора» и личная печать И.П. Щелкова. Книгу *«Материалы теории эпилепсии»*, напечатанную в Санкт-Петербурге в 1883 г., Ивану Петровичу в этом же году подарил автор – приват-доцент, профессор психиатрии при Императорском Харьковском Университете, доктор Исаак Григорьевич Оршанский. На титульном листе дарственная надпись: «Многоуважаемому Профессору Ивану Петровичу Щелкову от автора – 1883 год». Коллекции И.П. Щелкова также принадлежали книги *«Untersuchungen ьber thierische elektricitdt»* E. Bois-Reymond на немецком языке (Берлин, 1860), *«Физиология человека»* автора Ф.К. Дондерса, в переводе с немецкого, Санкт-Петербург, 1860 г. Данные экземпляры впоследствии были переданы в физиологическую лабораторию Императорского Харьковского Университета, о чем свидетельствует печать лаборатории на титульных листах.

Дарственные надписи содержат книги из личной коллекции известного хирурга **Ивана Кондратьевича Зарубина (1835-1904)**, который с 1870 г. в течение 20 лет был деканом медицинского факультета Императорского Харьковского Университета. На обложке книги *«Мнимая польза и действительный вред оспопрививания»* – дарственная надпись автора знаменитого российского гомеопата Льва Бразоля: «Ивану Кондратьевичу Зарубину с искренним почтением от автора». *«Классификация душевных болезней»* (Из лекций частной психиатрии, читанных при Императорском Харьковском Университете в течение 1889-90 гг.) выдающегося русского психиатра, основателя психоневрологического института в Санкт-Петербурге, академика Владимира Михайловича Бехтерева, также была подарена И.К. Зарубину автором: «Глубокоуважаемому профессору Зарубину на память от автора» – автограф В.М. Бехтерева на титульном листе. Книга напечатана в типографии Казанского Императорского Университета в 1891 г. Книга *«Бактерии дифтерита»* (Харьков, 1894) профессора патологической анатомии Императорского Харьковского Университета Владимира Платоновича Крылова также принадлежала коллекции И.К. Зарубина. На обложке есть дарственная надпись автора. Также в НБ ХНМУ хранятся диссертация *«К учению о слизевых (бокаловидных) клетках»*, написанная сыном И.К. Зарубина – доктором медицины, приват-доцентом на кафедре кожных и венерических болезней при Императорском Харьковском Университете Валентином Ивановичем Зарубиным (Харьков, 1897). Книга доктора медицины Я.Б. Эйгера *«Лечение дифтерита кровяной сывороткой»* (Санкт-Петербург, 1895) также принадлежала домашней библиотеке И.К. Зарубина, о чем свидетельствует его личная подпись

Иван Николаевич Оболенский (1841-1920) – основатель и заведующий кафедрой общей патологии (патологической физиологии), первый руководитель госпитальной терапевтической клиники, профессор и директор факультетской терапевтической клиники Императорского Харьковского Университета. И.Н. Оболенский был инициатором и одним из наиболее активных учредителей Общества Скорой Помощи в Харькове. Личной библиотеке Заслуженного профессора

принадлежали лекции профессора, руководителя кафедр хирургической патологии и госпитальной хирургии Императорского Харьковского Университета Максима Семеновича Субботина «*Общая хирургическая патология и терапия*» (Харьков, 1887) с дарственной надписью от автора Ивану Николаевичу.

Ценные издания хранились в коллекции руководителя кафедры анатомии с 1888 по 1897 г., заслуженного профессора Харьковского Университета **Митрофана Алексеевича Попова (1841-1920)**. Три тома «*Traite D'anatomie descriptive*» профессора анатомии и физиологии X. Bichat на французском языке, напечатанные в Париже в 1801-1803 годах, содержат суперэкслибрис М.А. Попова. В дальнейшем книги хранились на кафедре анатомии – печать Анатомического Театра Императорского Харьковского Университета на титульных листах книг.

Несколько книг из фонда НБ ХНМУ принадлежали выдающемуся украинскому физиологу академику АН УССР **Василию Яковлевичу Данилевскому (1852-1939)**. «*Notice sur le deuxieme congres international de physiologie*» L. Frederico, на французском языке (1892) и «*К вопросу о строении симпатических узлов у млекопитающих и человека*» (Варшава, 1896) содержат личные печати В.Я. Данилевского. На книгах «*Lehrbuch der vergleichenden mikroskopischen anatomie mit einschluss der vergleichenden histologie und histogenie*» H. Fol (Leipzig, 1884) и «*Beitrage zur anatomie und physiologie*» C. Eckhard (1888) стоит личная подпись ученого. В дальнейшем все эти книги были переданы в Физиологическую лабораторию Императорского Харьковского Университета – о чем свидетельствует печать лаборатории. Монография Василия Яковлевича Данилевского «*Физиология человека*», 2 том, часть 2-я, (Москва, 1915) была подарена им секретарю правления Женского Медицинского Института Харьковского Медицинского Общества Александру Конрадовичу Гану. На титульном листе содержится автограф В.Я. Данилевского: «Александру Конрадовичу Гану на добрую память от искренно уважающего автора».

Несколько книг их коллекции доктора медицины, профессора кафедр госпитальной и факультетской терапии Императорского Харьковского Университета **Федора Мечиславовича Опенховского (1853-1914)** содержат дарственные надписи авторов. «*Пособие для распознавания микробов*» (Харьков 1898) было подарено Федору Мечиславовичу автором – ассистентом гигиенической лаборатории Императорского Харьковского Университета Станиславом Ивановичем Серковским. Приват-доцент судебной медицины Императорского Харьковского университета, выдающийся общественный деятель Харькова – Эмилий Федорович Беллин подарил Ф.М. Опенховскому свою книгу «*Гонококк, его социальное и судебно-медицинское значение*» (Харьков, 1897), с подписью автора на обложке. «*К вопросу о FASCIA RENALIS*» (Харьков, 1909) – книга профессора кафедры оперативной хирургии с топографической анатомией при Императорском Харьковском Университете Бронислава Григорьевича Пржевальского содержит дарственную надпись автора: «Глубокоуважаемому Профессору Федору Мечиславовичу Опенховскому от автора». Дарственная надпись на титульном листе и на следующем издании из библиотеки Федора Мечиславовича. Свою диссертацию «*Материалы к изучению строения мозгового ствола в области среднего мозга*» ему дарит помощник прозектора на кафедре гистологии Императорского Харьковского Университета Владимир Алексеевич Павлов. Диссертация напечатана в Харькове в 1895 г. Книгу «*Хирургические болезни мочевых и половых органов*» (Харьков, 1896) с дарственной надписью на обложке Ф.М. Опенховскому подарил профессор, доктор медицины,

директор Госпитальной Хирургической Клиники Императорского Харьковского Университета Аполлинарий Григорьевич Подрез.

Дарственные надписи авторов содержатся и на книгах из коллекции выдающегося патофизиолога, заведующего кафедрой общей патологии (патологической физиологии) Харьковского университета (Харьковского медицинского института в 1895-1925 гг.), основателя Харьковской научной школы патофизиологов, одного из основоположников эндокринологии **Александра Васильевича Репрева (1853-1914)**. *«Пластические операции на мышцах и сухожилиях в современной хирургии»* (Москва, 1899) подарена ученому автором, профессором кафедры оперативной хирургии и топографической анатомии медицинского факультета Томского университета Алексеем Андреевичем Введенским. На титульном листе – дарственная надпись: «Глубокоуважаемому Профессору Александру Васильевичу Репреву от автора». Книга *«К учению о кратких одиночных световых раздражениях сетчатой оболочки глаза»* (Харьков, 1917) была подарена А.В. Репреву профессором кафедры офтальмологии Императорского Харьковского Университета Евсеем Петровичем Браунштейном.

Экслибрис профессора **Леонида Владимировича Орлова (1855-1923)**, заведующего кафедрой хирургической патологии Харьковского университета (1894) стоит на книгах: *«Основы общей и частной фармакологии»* А. Соколовского (Москва, 1870), *«Les sporotrichoses»* Н.Е. Gougerot и G.L. Veurmann (Paris, 1912), *«Lehrbuch der Schwedischen Heilgymnastik»* Т.Т. Hartelius (Leipzig, 1890), *«Врачебно-комнатная гимнастика для каждого пола и возраста»* (1890) доктора медицины Д.Г. Шребера.

Несколько книг с дарственными надписями принадлежали выдающемуся ученому-гистологу, доктору медицины, члену-корреспонденту Военно-Медицинской Академии в Петербурге **Николаю Константиновичу Кульчицкому (1856-1925)**. Книгу *«Лечение климатическое»* (Харьков, 1895) Н.К. Кульчицкому подарил автор – известный гигиенист Иринарх Полихрониевич Скворцов, заслуженный профессор, в течение 20 лет возглавлявший кафедру гигиены Императорского Харьковского Университета. «Глубокоуважаемому Учителю Профессору Николаю Константиновичу Кульчицкому с искренней благодарностью – автор» – с такими словами Михаил Николаевич Попов, ассистент на кафедре нервных и душевных болезней Императорского Харьковского Университета, дарит известному ученому свою монографию *«О нейроглии и ее распределении в продолговатом мозгу и Варолиевом мосту»*, напечатанную в Харькове в 1893 г. *«Курс нормальной физиологии»* (Москва, 1903) была подарена Н.К. Кульчицкому автором – профессором кафедры гистологии Московского Университета Иваном Фроловичем Огневым с личной подписью. Эти издания впоследствии были переданы в гистологический кабинет Императорского Харьковского Университета – печать кабинета стоит на титульном листе.

Также ценными для НБ ХНМУ являются книги, ранее принадлежавшие выдающемуся судебному медику, ученому и талантливому педагогу, **Николаю Сергеевичу Бокариусу (1869-1931)**, который в 1910 г. был избран профессором и заведующим кафедрой судебной медицины Императорского Харьковского университета. Книга *«Анатомическое исследование прикреплений сухожилий задней большеберцовой мышцы на стопе человека»* (Харьков, 1899) подарена известному ученому в 1900 г. автором – А.А. Поповым. Экслибрис Н.С. Бокариуса размещен на книге из его коллекции – *«Материалы к вопросу об электротерапии в гинекологии»* (автор – доктор Ф.А. Соловьев, Харьков, 1908). Докторская диссертация

Н.С. Бокариуса «*Кристаллы Florence'a, их химическая природа и судебно-медицинское значение*» (Харьков, 1902) была подарена автором Сергеем Александровичу Попову – доктору медицины, профессору, заведующему кафедрой фармакологии Харьковского Университета с 1895 по 1912 г. На титульном листе рукой Н.С. Бокариуса в 1902 г. сделана дарственная надпись.

Выдающийся терапевт, активный участник организации охраны здоровья **Петр Иванович Шатилов (1869-1931 гг.)** подарил студенческой библиотеке Императорского Харьковского Университета свою книгу «*Основы теории боковых цепей*» (Харьков, 1908) и оставил на ней дарственную надпись. Книга профессора М. Шоттелиуса «*Бактерии, заразные болезни и борьба с ними*» в переводе с немецкого (Москва, 1912), принадлежит коллекции П.И. Шатилова, о чем говорит личная печать профессора на титульном листе.

Книга «*Krankheiten der oberen Luftwege*» доктора М. Schmidt, изданная на немецком языке (Berlin, 1897), ранее хранилась в коллекции **Соломона Марковича Компанеца (1873-1941)**, заслуженного профессора, с 1930 по 1941 г. директора отоларингологических кафедр Харьковского медицинского института и Украинского института усовершенствования врачей, о чем свидетельствуют подпись и личная печать профессора.

Экслибрис приват-доцента кафедры гигиены Харьковского Университета, профессор кафедры гигиены Женского медицинского института **Владимира Владимировича Фавра (1874-1920)** стоит на книге L. Hirsch «*Профессиональные болезни глаз*» (перевод с немецкого, С.-Петербург).

Ценные издания, хранящиеся в библиотеке, дают нам возможность прикоснуться к истокам развития медицины в нашей стране и навсегда сохранить память об известных ученых-медиках Императорского Харьковского Университета, медицинский факультет которого стал основой создания Харьковского национального медицинского университета.

Список источников и литературы:

1. Вчені Харківського державного медичного університету 1805-2005 / за ред. акад. А. Я. Циганенко. – Харків : ВАТ Вид-во Харків, 2003. – 470 с.
2. Киричок І. В. Цінні видання як відображення розвитку медичної науки Слобожанщини 18-19 ст. [доповідь] / І. В. Киричок, Т. В. Костюкевич // Питання вдосконалення діяльності відділів рідкісних книг бібліотек в інформаційному забезпечення науково-освітнього процесу : матеріали виступів учасників «круглого столу» (Харків, 29 березня 2012 р.) / за заг. ред. Н. П. Пасмор. – Харків, 2012. – С. 29–33.
3. Костюкевич Т. В. Скарбниця бібліотеки: унікальні колекції у фонді [Наукової бібліотеки Харківського національного медичного університету] / Т. В. Костюкевич // Бібліотечний форум України. – 2011. – № 1. – С. 24–25.
4. Медицинский факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805-1905) / под ред. проф. И. П. Скворцова и проф. Д. И. Благая. – Репринт. воспроизв. Издания. – Харьков : САГА, 2011. – 12, V, 471, 314, XVI : [13] л. фото.
5. Харьковское Медицинское общество 1861-1911 гг. : очерки его пятидесятилетней деятельности : с альбомом портретов, диаграмм и видами зданий / под ред. С. Н. Игумнова. – Харків : Типография и Литография М. Зильберберг и С-вья, 1913. – 539 с.

РОЛЬ МИКОЛИ СЕРГІЙОВИЧА БОКАРІУСА У СТАНОВЛЕННІ РАДЯНСЬКОЇ СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ

Бакута Ю., Харківський національний медичний університет

Харківський національний медичний університет вважається однією з перших вищих шкіл медицини на території сучасної України. У 2015 році він відзначив ювілей - 210-річчя з дня відкриття Харківського університету. За цей період було пройдено шлях від відділення лікувальних наук у Харківському імператорському університеті до повноправного шанованого на теренах нашої країни навчального закладу. З його стін вийшла велика кількість висококваліфікованих фахівців. Роль багатьох з них у вітчизняній науці важко переоцінити. Серед діячів, що прославили університет, можна зустріти ім'я Миколи Сергійовича Бокаріуса, студента, випускника 1895 року, а згодом і працівника цього навчального закладу.

Бокаріус є справжнім авторитетом для судових медиків та експертів-криміналістів, адже свого часу склав цінні методичні вказівки для роботи із трупним матеріалом. Ці вказівки містили велику кількість таблиць та ілюстрацій, що зробило їх особливо важливими для початку нового етапу розвитку судової медицини на теренах сучасних Росії і України.

У 1897 році Бокаріус став помічником прозектора кафедри судової медицини. З цією кафедрою Микола Сергійович і пов'язав свою подальшу наукову діяльність. А в 1902 році в Московському університеті захистив дисертацію на тему «Кристали Флоранса, їх хімічна природа і судово-медичне значення». 1907 рік ознаменувався новим відкриттям вченого – ним було запропоновано новий реактив для проведення проби Флоранса. Ці кристали увійшли в літературу під назвою «кристали Бокаріуса». Проба Флоранса – мікрокристалічна проба, яку було запропоновано для визначення присутності сім'я при дослідженні об'єктів, що, на думку фахівців, можуть бути спермою. За Бокаріусом, речовиною, що обумовлює появу кристалів Флоранса, є холін, який дає сполуку із йодом. У 1910 році Микола Сергійович став професором кафедри судової медицини. У той же час виходить друком його перша книга – «Судебно-медицинские микроскопические и микрохимические исследования вещественных доказательств». Ця праця є авторитетним джерелом для експертів-криміналістів. Не менш важливе значення мали й інші видання Бокаріуса. Серед них – цінні посібники («Судебная медицина для юристов»), багатотомні збірки, як то «Судебная медицина для медиков и юристов» у 2 частинах (1930), періодика («Сведения к практическим работам» по дослідженням кривавих та сім'яних плям, волосся, пір'я, у 1916-1928 рр. видавалися окремими випусками).

У 1923 році Бокаріус створив Головну судово-медичну інспектуру при оргвідділі Народного комісаріату з охорони здоров'я, а також став завідуючим Кабінету науково-судової експертизи. Його практика на цій посаді була доволі масштабною – розтин близько 3 тис. трупів та експертне дослідження більше 5 тис. речових доказів. У 1925 році Бокаріусу було присвоєне почесне звання «Заслуженный профессор УРСР». Того року відбувся й перший з'їзд судових медиків України. На ньому Микола Сергійович вказав на перспективи встановлення зв'язку не тільки з судовими медиками, але і з представниками юстиції. Слід зазначити, що Бокаріус завжди прагнув до того, щоб залучати практичних працівників до наукової роботи.

Оскільки наукова і практична діяльність першого радянського судового медика була успішною, журнальні статті про нього приходили з інших країн світу. З авторами науковець міг вільно поспілкуватися, оскільки був справжнім поліглотом – знав 17 мов. Таким чином, успіхи вітчизняної судової медицини завдяки Миколі Сергійовичу було відзначено й за кордоном.

Впровадження Бокаріусом в судову медицину криміналістичного напрямку створило виключно сприятливий ґрунт для успішного розвитку тісно зв'язаних з криміналістикою розділів судової медицини.

МАЛАЯ ЛЮБОВЬ ТРОФИМОВНА – ДОБЛЕСТНЫЙ ВЫПУСКНИК ХНМУ

Буц А., Харьковский национальный медицинский университет

Считанные дни остаются до знаменательного события, отметить которое готовится весь мир – 70-летие Великой Победы над фашизмом. И, хотя время неумолимо отдаляет нас от той грозной поры, сохранить память о всенародном подвиге и огромной силе, заплаченной за победу над фашизмом – наш священный долг.

Мы, современная молодежь, молодежь студенческая, которая знает об этом страшном времени только из рассказов, должны помнить наших соотечественников – героев, погибших или выживших в пламени ожесточенных боев.

На фронтах Великой Отечественной воевало сотни тысяч матерей и совсем юных девчонок. Однако больше всего их было среди медиков.

На фасаде главного корпуса нашего университета, у входа, размещено несколько памятных досок. Одна из них посвящена Малой Любове Трофимовне. Нам, студентам-медикам, выпала великая честь учиться в Харьковском национальном медицинском университете, в стенах которого когда-то училась, и впоследствии преподавала наша доблестная выпускница тех годов, годов военных.

Материнский взгляд, взгляд женщины, прошедшей нелегкий путь военного врача... Нечеловеческие испытания.

В период советско-немецкой войны будущий академик с июня 1941г. по сентябрь 1946г. находилась в рядах Советской Армии, с 1941 до 1943гг. – в составе войск действующих Южного, Северо-Кавказского и Закавказского фронтов. В эти годы Л.Т.Малая – военный врач, заместитель начальника сортировочного госпиталя, эвакогоспиталей № 1602 и № 3416, заместитель начальника лечебного отдела Харьковского военного округа.

10 октября 1941г. при налете вражеских самолетов на ст. Луганск от прямого попадания зажигательных бомб загорелся вагон с ранеными военно-санитарного поезда. Любовь Трофимовна, рискуя жизнью, с помощью медсестер, лично организовала вынос тяжелораненых из охваченного пламенем вагона. Таким образом, было спасено 17 бойцов. А дальше, не останавливаясь, вместе с рабочими произвела отцепку горящего вагона. Было предотвращено возгорание соседних вагонов с ранеными... Вдуматься в это...Представить, и на миг поставить себя на место этого человека. Женщина... И неземные силы воздались тебе для спасения людей!

Медаль «За боевые заслуги», которую Любовь Трофимовна считала своей самой дорогой наградой, получила именно за этот подвиг. А их было немало.

За военно-медицинские заслуги Любовь Трофимовна Малая была награждена медалями «За участие в героической обороне Кавказа», «За победу над Германией в Великой Отечественной войне». После Победы для Любови Трофимовны стало традицией ежегодно встречаться с однополчанами, особенно теплым было общение с сандружинницами из эвакогоспиталей, в которых они вместе спасали раненых - Марией и Зинаидой.

С 1946 года Любовь Трофимовна работала и преподавала в нашем университете. За большие заслуги в общественной жизни Л.Т.Малая удостоена в 1999г. звания «Почетный гражданин города Харькова»

Она любила повторять: «Главное – быть хорошим врачом; если хотя бы одна мать не потеряет сына или один отец или муж вернется в семью после болезни, то мы работаем не напрасно».

«Доктор сердечных наук» – так называли Любовь Трофимовну больные. И еще ее можно назвать человеком, несущим почти все вселенское добро и сердцеведом за бескорыстную любовь к людям.

Есть в мире две профессии, без которых человечеству, пожалуй, не обойтись. Это учитель и врач. Они нужны всегда и везде, при любых обстоятельствах: будь то война или мирная жизнь...

В музее нашего университета хранится множество материалов о легендарных участниках войны – выпускниках ХМИ. Именно женщины, их судьбы – олицетворение неженского лица войны. Вспомним их имена:

- Маевская Надежда Казимировна
- Малая Любовь Трофимовна
- Тихонова Татьяна Ивановна
- Черная Тамара Трофимовна
- Вышинская Ольга Венедиктовна
- Илиади Ксения Александровна

Женщины отгремевшей войны... Трудно найти слова, достойные того подвига, что они совершили. Судьбы их не измерить привычной мерой, и жить им вечно – в благодарной памяти народной, в цветах, в весеннем сиянии берез, в первых шагах детей по той земле, которую они отстаивали!

ВОРОБЬОВ ВОЛОДИМИР ПЕТРОВИЧ – ВИДАТНИЙ ВЧЕНИЙ-АНАТОМ

Головка А., Харківський національний медичний університет

Цього року Харківський медичний університет святкує своє 210-річчя. Не можна не звернути увагу на постать видатного вченого-анатома, засновника анатомічного музею та керівника робіт з бальзамування В.І. Леніна – Володимира Петровича Воробйова, який відіграв значну роль, як у розвитку кафедри нормальної анатомії окремо, так і в розвитку університету в цілому.

Народився Володимир Петрович 14 (26) липня 1876 року в Одесі у заможній родині оптового торговця зерном. Отримавши традиційне домашнє виховання, Володимир вступив до Рішельєвської класичної гімназії. Проте навчання хлопчику

було не до вподоби, адже рівень викладання природничих наук був досить низьким. Великий вплив на хлопця чинив його дядько-лікар, який дозволив відвідувати Одеську лікарняну прозектуру, звідки ще зовсім юний Володимир притягнув ампутовану людську ногу, яку виблагав для препарування.

Таким чином ще у дитинстві В.П. Воробйов визначив свої професійні прагнення. Тож у 1986 році він вступив до Харківського університету, де зарекомендував себе як працьовитий, розумний, старанний, відданий медицині студент. Не дивно, що такого талановитого юнака помічає професор-анатом Олексій Костянтинович Білоусов, під керівництвом якого Володимир займається науковою роботою і вже до кінця року закінчує працю про судини і нерви сухожиль стопи, яка вразила науковців. І надалі кмітливий студент створює успішні професійні праці, найвідоміші з яких: «Про порівняльну анатомію воріт печінки» і «Про вивихи кісток зап'ястя», за які він був нагороджений золотими медалями. Обидві праці та ще біля трьохсот інших було опубліковано за життя Воробйова.

За роки навчання В.П. Воробйов проявив себе як гарний педагог, керуючи практичними заняттями студентів молодших курсів. Велику кількість часу, сил та накопиченого досвіду він присвятив створенню анатомічного музею.

Воробйов приділяв увагу не лише науковій, а й громадській діяльності. У 1905 році він очолював союз молодших університетських службовців, лікував поранених на барикадах студентів та надавав приміщення для підпільних зборів, за що і потрапив у «царську немилість». Надалі цей факт ще довгий час заважав Володимир Петровичу у просуванні кар'єрними сходами.

У 1903 році В.П. Воробйов закінчує університет (диплом лікаря з відзнакою) і залишається працювати на кафедрі. У 1904 році Воробйова обирають дійсним членом Харківського медичного суспільства. І у 1906 році він отримує посаду прозектора. В літку цього ж року Володимир Петрович відправляється у своє перше відрядження до Італії та Австрії, де перш за все цікавиться вивченням особливостей музейної справи, адже стан музею при медичному факультеті у Харкові його не влаштовував.

Наприкінці 1907 року Воробйов завершив роботу над створенням навчального анатомічного музею Харківського університету. Особливості техніки знежирення, відбілювання та просвітлювання кісток, маркування та фарбування м'язів, оброблення препаратів судинної системи – все це знайшло відображення у праці Володимира Петровича «До питання про влаштування анатомічних навчальних музеїв».

У 1908 році талановитий анатом блискавично захищає докторську дисертацію на тему «Іннервація сухожиль у людини». Окрім цього у 1908-1909 роках з'являються й інші праці вченого: «Про речовини та апарати для знежирення кісток» та «Про поперечні перешнуровки жовчного міхура».

У 1910 році Воробйова запрошують зайняти кафедру анатомії у створеному ним Жіночому медичному інституті. Саме тут, продовжуючи займатися вивченням особливостей нервів серця та статевих органів, анатом отримує звання професора.

У 1917 році нарешті В.П. Воробйов стає завідувачем кафедри анатомії університету. Подальший стан справ в політичній та соціальній сфері змушує професора виїхати до Болгарії, де його запрошують читати курс нормальної анатомії у Софійському університеті. Саме тут він створює кафедру анатомії, навчальний анатомічний музей та виховує гідне покоління майбутніх медиків, проте все одно сумує за Харковом і все ж вирішує повернутися.

Відомою датою стає 1921 рік, коли медичний факультет, об'єднавшись з Жіночим медичним інститутом, виокремлюється в Харківський медичний інститут, де у 1922 році В.П. Воробйов очолює кафедру нормальної анатомії.

У 1924 році помирає В.І. Ленін і Воробйов отримує пропозицію зберегти тіло вождя для нащадків шляхом бальзамування. Тож у березні Володимир Петрович вирушає до Москви, де разом з лікарем Борисом Збарським у неймовірно важких умовах праці впродовж чотирьох місяців виконує унікальне завдання на найвищому рівні, за що отримує єдине у своєму роді звання Заслуженого професора, у 1927 – премію імені Леніна, у 1934 – орден Леніна. У 1935 році обраний членом Української Академії наук.

Однією з найважливіших робіт життя цієї людини слало створення «Атласу анатомії людини», цінність та важливість якого важко переоцінити. Завершити роботу вченому не вдалося, але її гідно завершили його учні, серед яких був відомий професор Рафаїл Давидович Синельников.

Злий жарт зіграла с відомим анатомом іронія долі. У 1937 році В.П. Воробйов почав відчувати постійні нездужання, у результаті чого сам наполіг на операції. 31 жовтня хірургами була видалена нирка, яка виявилася єдиною у тілі вченого.

Володимир Петрович Воробйов – це не просто вчений-анатом, гарний педагог та наставник, це геніальна, визначна, важлива постать в історії української, російської, болгарської та світової медицини. Вклад Воробйова у цю галузь науки неможливо переоцінити. Протягом багатьох років він залишатиметься прикладом майбутнім поколінням лікарів та вчених, у тому числі студентам Харківського національного медичного університету.

Список літератури

1. Голяченко О., Ганіткевич Я. Історія медицини. – Тернопіль: ЛІЛЕЯ, 2004. – С. 147,168,184
2. 100 знаменитых харьковчан – Харьков: Фолио, 2005.– С.92-99
3. Анатомия, патология, физиология. В.П. Воробйов как лидер советской анатомии. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://anfiz.ru/books/item/f00/s00/z0000005/st068.shtml>
4. Знаменитые, великие, гениальные люди. Самое интересное о них. Воробйов Владимир Петрович. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://100v.com.ua/ru/Vorobev-Vladimir-Petrovich-person>.

ЛЕОНАРД ЛЕОПОЛЬДОВИЧ ГИРШМАН

Григоренко Е., Харьковский национальный медицинский университет

Вся сознательная жизнь легендарного офтальмолога связана с Харьковом.

Леонард Леопольдович Гиршман родился в городе Тукумси (Латвия) 13 (25) марта 1839 года, но в том же году его семья переехала в г. Харьков. В 1855 году шестнадцатилетний Леонард закончил с золотой медалью первую Харьковскую гимназию, поступил на медицинский факультет Харьковского университета, который закончил с отличием в 1860 году и получил диплом врача. Для продолжения обучения Леонард весной 1862 года направился в Гейдельбергский университет, который считался научным центром Германии.

В Германии Гиршман знакомится с фундаментальными работами Гельмгольца в области сенсорной физиологии, основами теорий цветовосприятия и аккомодации, сам занимается научной работой по физиологии цветовосприятия. Там же Леонард Леопольдович проработал 1,5 года ассистентом в глазной клинике для бедных.

В Харьков Леонард Леопольдович возвратился в 1866 году и начал практиковать как офтальмолог. В 1868 году он защитил диссертационную работу, получил ученую степень доктора медицины и звание приват-доцента по офтальмологии Харьковского университета. В 1870 году он получает разрешение читать частный курс офтальмологии. По данным его современников, курс глазных болезней преподавался в квартире, так как не было отдельного помещения.

В 1872 году была основана первая университетская глазная клиника на 10 коек. Больных приходило очень много, клиника была перегружена, но никому не отвечали отказом.

Рабочий день Леонарда Леопольдовича начинался с чтения новой текущей литературы. С 10 до 16 часа он занимался приемом больных, операциями, чтением лекций и практическими занятиями со студентами и врачами. Времени на обед и отдых выделялось около 15 минут, после чего он проводил вечерний прием больных на дому до поздней ночи.

Вечерний домашний прием Л.Л. Гиршмана описывал его ученик, профессор Д.Н. Натансон: «У Леонарда Леопольдовича была большая приемная с простым интерьером: дубовые лавки, каменный пол. Для всех была общая очередь, да и общение со всеми было ровно внимательным. Очередь была и на дворе. За сотни километров приезжали и приходили пешком крестьяне, жители городов из других губерний, часто слепцы приходили с поводьями, а иногда и целые группы слепых людей. Приезжали пациенты из Кавказа, Турции и Персии». В то время Харьков называли «глазной Меккой».

К нашему времени сохраняется в профессиональных офтальмологических кругах легенда о том, что «для Гиршмана не существовало последнего часа работы, существовал последний пациент». По этому поводу сохранились комментарии самого Гиршмана «Врачи умирают по двум причинам: от голода или усталости. Я избираю вторую причину».

Л.Л. Гиршман был отличным хирургом, который владел современными передовыми методами хирургического лечения глазных болезней. Его манера оперировать отмечалась утонченностью, легкостью и скоростью. Большинство пациентов находилось во время операции в сидячем положении, так как Гиршман

считал, что такое положение меньше травмирует психику больного. Однако, если нужна была анестезия, больных оперировали в лежачем положении.

Много времени уделял Гиршман выбору тактики хирургического лечения косоглазия. Подготовка больного могла длиться 2-3 недели, во время которых определялась адекватная очковая коррекция, проводились специальные упражнения.

Л.Л. Гиршман успешно оперировал обеими руками. Его ученик, профессор Д.Н. Натансон писал, что экстракцию катаракты Гиршман выполнял не больше минуты (очевидно, это был метод реклинации хрусталика). Был известный его эффективный метод «иридэктомии в два этапа» при бельме с приращением радужной оболочки. Д.Н. Натансон считал способ операции при завороте верхнего века, который выполнял Гиршман, одним из наилучших, и жалел, что ряд хирургических методов, предложенных профессором Гиршманом, не вошли в «Руководство глазной хирургии», изданное в 1933 году.

По инициативе Л.Л. Гиршмана в Харькове было открыто Отделение опекунства слепых.

В 1905 году профессор Л.Л. Гиршман оставил Харьковский университет – подал в отставку по причине несогласия с политическими акциями руководства (исключение ректором студентов после студенческих бунтов) и собирался уехать из Харькова. В связи с этой ситуацией в Харькове был организован специальный комитет, который возглавил его товарищ, известный историк профессор М.Ф. Сумцов. Он предложил на рассмотрение Харьковской городской думе план строительства глазной больницы специально для Л.Л. Гиршмана, чтобы удержать известного врача в городе.

В 1908 году на Москалевке, в арендованном помещении на собранные средства была открыта больница на 10 коек, где 11 марта 1912 года было открыто новое помещение больницы имени профессора Л.Л. Гиршмана, построенное архитектором Л.К. Тервеном.

В 1914 году Л.Л. Гиршман был избран на заседании Городской думы Почетным гражданином Харькова.

За 61 год лечебной практики Л.Л. Гиршман, по подсчетам его учеников, принял около 1 миллиона больных. Память о выдающемся враче – офтальмолога бережно сохраняют сегодня как сотрудники больницы, так и жители Харькова.

Своей жизнью и работой Л.Л. Гиршман выполнил определенную историческую миссию. Он заложил основу отечественной офтальмологии, «приучил пациентов», как он сам говорил: «лечиться у врачей», а главным результатом его профессиональной и гражданской деятельности есть то, что он создал школу отечественных офтальмологов, заложил основы преподавания и популяризации знаний о глазных болезнях.

РОЛЬ ВОЛОДИМИРА МИКОЛАЙОВИЧА ШАМОВА У СТАНОВЛЕННІ РАДЯНСЬКОЇ ХІРУРГІЇ, НЕЙРОХІРУРГІЇ, ТРАНСПЛАНТОЛОГІЇ ТА ГЕМАТОЛОГІЇ

Колонцова Л., Харківський національний медичний університет

Харківський національний медичний університет є однією з перших вищих шкіл медицини на території сучасної України. У 2015 році він святкує 210-річчя із дня відкриття. За цей період було пройдено шлях від відділення лікувальних наук у Харківському імператорському університеті до повноправного вищого медичного навчального закладу, шанованого не тільки у нашій країні, а й за кордоном. Серед діячів, що прославили університет, можна зустріти ім'я Володимира Миколайовича Шамова, який працював у Харкові у 1923-1938 роках. Очолювана ним кафедра факультетської хірургії за короткий час перетворилася на передову науково-лікувальну установу, де було успішно вирішено багато питань трансфузіології, трансплантології, ендокринології та нейрохірургії.

У 1908 році В.М. Шамов закінчив Військово-медичну академію в Петербурзі й отримав диплом “лікаря з відзнакою”. З цього часу й починається його науковий шлях. Упродовж 3х років він проходив удосконалення в госпітальній хірургічній клініці професора С. П. Федорова. У цій відомій науковій школі Шамов сформувався як хірург і дослідник. Після захисту в 1911 році докторської дисертації на тему “Значение физических методов для хирургии злокачественных новообразований” знаходився у науковому відрядженні в Англії та США.

Він першим у Росії в 1912 році зробив спробу вирощування тканин поза тілом. Його подальші дослідження направили розробку проблеми алотрансплантацій на шлях антигенного диференціювання тканин, поставили й принципово вирішили питання про допустимість використання для цих цілей посмертних тканин.

Особливо важливий вплив науково-організаторська діяльність Шамова справила на розвиток методів переливання крові. У 1919 році, будучи старшим асистентом клініки С. П. Федорова, він вперше в нашій країні здійснив переливання крові з урахуванням законів ізогемагглютинації, а в 1921 разом з Н. Н. Еланським, Н. Н. Петровим й П.І. Страдином створив стандартні сироватки для визначення груп крові. У 1930 він організував у Харкові другий в СРСР і в світі Інститут переливання крові та невідкладної хірургії.

В. Шамов висунув й експериментально обґрунтував унікальну ідею трансфузій посмертної крові. 23 березня 1930 року С. С. Юдін успішно здійснив переливання такої крові. Було покладено початок розробці нової проблеми, яка не мала аналогів у світі. Згодом за розробку й впровадження в практику метода використання фибринолізної крові Шамову та Юдіну була присуджена Ленінська премія (1962).

В. М. Шамов цікавився ще однією, новою тоді галуззю хірургії-нейрохірургією. Великий досвід, набутий ним у лікуванні пошкоджень периферичних нервів, знайшов відображення в таких його працях, як “Повреждения и заболевания спинномозговых нервов” (1929) і “Ошибки, осложнения и опасности при операциях на периферических нервах” (1937).

У 1930 році В. Шамов заклав у нашій країні початок хірургії гормонально-активних пухлин надниркових, щитоподібної та паращитоподібних залоз. Одним із

перших у країні почав робити великі нейрохірургічні операції: так, він першим провів операцію на шлуночках головного мозку. У 1939 році він очолив кафедру факультетської хірургії Військово-медичної академії ім. С. М. Кірова, де організував при хірургічній клініці нейрохірургічне відділення, яке існувало до кінця 1956 року і було реорганізовано в самостійну кафедру нейрохірургії.

Багато нового вніс Шамоу в клінічну й експериментальну хірургію, був автором багатьох наукових праць з різних її проблем – “Руководство по переливанию крови”(1940), “Переливание крови в период Отечественной войны”(1947), “Хирургия поврежденной нервной системы”(1959) і т.д. Як вчений-хірург, він користувався великим авторитетом - був академіком АМН(1945), генерал-лейтенантом медичної служби(1943).

В. М. Шамоу був лікарем широкого діапазону, цікавився багатьма проблемами хірургії та вніс великий внесок у розвиток таких її галузей, як трансплантологія, гемотрансфузіологія, нейрохірургія, а також військово-польова хірургія, онкологія та урологія. На його могилі на Богословському кладовищі у Петербурзі всього чотири слова: “Академік Володимир Миколайович Шамоу, 1882-1962”. За цими скупими словами — 60 років лікарської, наукової та громадянської діяльності, невтомного пошуку та самовідданої праці.

ТРИНКЛЕР НИКОЛАЙ ПЕТРОВИЧ – ВЫДАЮЩИЙСЯ ХИРУРГ (1859 – 1925 гг.)

Колотилов А., Харьковский национальный медицинский университет

В центральной части Харькова, неподалеку от площади Свободы, где происходят важнейшие общественно-политические и праздничные мероприятия, находится улица, носящая имя Тринклера. Она хорошо известна жителям и гостям города, однако далеко не все, даже коренные харьковчане, знают, кем был этот человек и каковы его заслуги перед городом. А между тем Николай Петрович Тринклер – один из корифеев отечественной медицины конца XIX – начала XX века, блестящий хирург, профессор Харьковского университета, а затем Харьковского медицинского института. В 2009 году исполнилось 150 лет со дня рождения этого выдающегося ученого, чья известность простиралась далеко за пределы не только нашего города и Украины, но и тогдашней России.

Николай Петрович Тринклер родился 19 ноября 1859 года в Санкт-Петербурге. Семья его принадлежала к купеческому сословию. Он получил начальное образование в частной немецкой школе. В 1877 закончил Симферопольскую гимназию с отличием.

В студенческие годы Н.П. Тринклер проявлял особые талант и рвение к учебе. На III курсе университета он начал посещать факультетскую хирургическую клинику. Много работал над детальным изучением строения стенок желудка, сам готовил многочисленные препараты. Написал работу «О строении слизистой оболочки желудка», за которую он получил золотую медаль. До окончания университета Тринклер был зачислен внештатным ординатором хирургической клиники. Это был

редкий случай в практике высшего медицинского учебного заведения. После завершения учёбы в 1884 году работал на той же должности ординатора.

Специальное хирургическое образование получил в течение 10 лет в школе известного тогда хирурга профессора Вильгельма Федоровича Грубе. В 1889 году совершенствовался в клинике Бергмана. В том же году защитил диссертацию на тему «К хирургии поперечных переломов надколенника» (Харьков) и получил звание приват-доцента.

Н.П. Тринклер считался новатором во многих отношениях. Например, в Харькове он одним из первых приступил к введению в клинику метода асептики — безгнилостного способа лечения ран, комплекса мероприятий, направленного на предупреждение попадания микроорганизмов в рану.

В 1905 году Николай Петрович был избран профессором по хирургической патологии и терапии, а в 1913 году перешел на кафедру факультетской хирургической клиники, которую и занимал до смерти.

Вместе с В.Н. Шамовым, А.В. Мельниковым и А.А. Шалимовым Н.П. Тринклер составлял Харьковскую школу хирургов. В своей практической деятельности он чаще занимался трансплантациями, первичной хирургической обработкой ран, диспансеризацией. Однако с удивительным искусством производил сложнейшие операции трепанации черепа, вскрытия мозговых абсцессов, эктомий, удаление различных опухолей. Он произвел вторую в России тотальную резекцию желудка.

За время своей более чем сорокалетней хирургической практики он составил богатейшую коллекцию препаратов, которую впоследствии передал в дар клинике.

Видный ученый и педагог, член Нобелевского комитета, он заслужил уважение не только студентов-медиков Харькова, но и университетов других городов и даже стран. Н.П. Тринклер был одним из основателей Общества российских хирургов, возглавлял редколлегия журнала «Врачебное дело».

Н.П. Тринклер обладал большим гражданским мужеством. В 1912 году, когда профессор был председателем Государственной экзаменационной комиссии в Московском университете, к нему явились с требованием не допускать к экзаменам нескольких студентов, как политически неблагонадежных. Николай Петрович с возмущением отказался это делать. В те годы на такое мог решиться не каждый профессор.

Н.П. Тринклер – прекрасный хирург, это всем известно, но не все знают, что он был прекрасным музыкантом и хорошим художником. Он любил и понимал живопись, хорошо писал маслом, особенно ему удавались пейзажи. По его словам, «хороший разрез, возможность владеть кистью и создавать по желанию те или иные гармоничные созвучия» доставляли ему одинаковое удовлетворение.

Н.П. Тринклер ушел из жизни в возрасте 65 лет. Отдав всего себя любимой науке, людям, он внес огромный вклад как в медицину, так и в развитие человеческого самосознания, вдохновляя своим примером многих молодых врачей.

В.С. ПРИХОДЬКО – ВЫДАЮЩИЙСЯ ПРЕДСТАВИТЕЛЬ ХАРЬКОВСКОЙ ПЕДИАТРИЧЕСКОЙ ШКОЛЫ

Кутарева М., Харьковский национальный медицинский университет

Валентина Семеновна Приходько родилась 14 мая 1926 года в поселке Буды Харьковской области в семье рабочих. Ее трудовая деятельность началась в годы советско-немецкой войны 1941-1945 гг. Огромная тяга к знаниям привела ее к обучению в Харьковском медицинском институте, который она закончила с отличием в 1953 году и посвятила всю свою жизнь детям, выбрав педиатрию своей специальностью.

Начало научной деятельности В.С. Приходько связано с исследованиями, начатыми в студенческие годы, которые продолжались в клинической ординатуре, а впоследствии стали основой успешной защиты в 1956 году кандидатской диссертации «Функциональное состояние высших отделов головного мозга у детей, больных ревматизмом». Все последующие годы трудовой деятельности были посвящены научно-педагогической работе, а также борьбе за сохранение здоровья и жизни детей. В 1966 году она защитила докторскую диссертацию «Клиника хронического декомпенсированного тонзиллита и его отличие от ревматизма у детей».

В.С. Приходько занималась разработкой актуальных вопросов детской кардиологии и пульмонологии. Реагируя на проблемы практического здравоохранения, в связи с ростом тяжелых токсических форм пневмонии у детей раннего возраста, приведших к росту детской смертности, коллектив кафедры развернул научные исследования по проблемам диагностики и лечения осложненных пневмоний у детей раннего возраста. Результаты научных исследований «Решение государственной программы по борьбе с острой бронхопневмонией у детей — главное направление кафедры госпитальной педиатрии Харьков. Валентина Семеновна была инициатором интеграции и профилизации преподавания педиатрии, создания зачетной книжки практических навыков студента, программ производственной практики. В 1978 г. по поручению МЗ СССР В.С. Приходько возглавила коллектив сотрудников кафедр педиатрии ХМИ, который впервые в стране разработал программу обучения в интернатуре и внедрил «Модель подготовки врача педиатра».

Валентина Семеновна является автором более чем 440 работ, соавтором 3 учебников, 6 монографий, 6 пособий. Научные разработки защищены шестью авторскими свидетельствами и 3 патентами. Под руководством талантливого ученого защищено 8 докторских и более 40 кандидатских диссертаций. В сегодняшнее сложное для общества и медицины время многочисленные ученики, которые работают не только в различных вузах, университетах, НИИ Украины, но и далеко за ее пределами, кирпичик за кирпичиком виртуозно продолжают возводить монолитное здание отечественной педиатрии, фундаментом которого по праву является колоссальный профессиональный и жизненный опыт мудрого учителя.

Большое внимание В.С. Приходько уделяла совершенствованию научно-методической работы, будучи членом методической комиссии по педиатрии МЗ СССР, возглавляла методическую комиссию по педиатрии ХМИ. В качестве председателя педиатрической профильной комиссии Валентина Семеновна — инициатор интеграции и профилизации преподавания педиатрии, создания зачетной книжки практических навыков студента, программ производственной практики.

Лечебную и научно-методическую деятельность Валентина Семеновна всегда успешно совмещала с большой общественной работой. В 1967–1973 гг. В.С. Приходько возглавляла общество «Знание» ХМИ, избиралась членом ревизионной комиссии Украинской республиканской организации общества «Знание» (1982). В течение 20 лет (1967–1987) была членом комиссии по работе среди женщин ВЦСПС. С 1971 по 2010 г. возглавляла Харьковское общество педиатров, неоднократно избиралась членом правления Всесоюзного и Украинского республиканского общества детских врачей. В 1988 г. была избрана членом Всесоюзного правления фонда «Милосердие и здоровье», а в феврале 1989 г. — президентом Харьковского областного фонда «Милосердие и здоровье». За свою работу профессор В.С. Приходько имеет государственные награды: орден Трудового Красного Знамени (1971), медаль «За доблестный труд» (1970). В 1991 году ей присвоено почетное звание «Заслуженный деятель науки и техники Украины», в 1993 году она избрана академиком Академии наук высшей школы Украины. В.С. Приходько награждена дипломом участника всеукраинского издания «Славетні жінки. Україна».

ДАНИЛЕВСЬКИЙ ВАСИЛЬ ЯКОВИЧ

Нагорний І., Харківський національний медичний університет

У цьому році виповнюється 210 років Харківському медичному університету. Увагу привертає постать видатного вченого, фізіолога, біолога, академіка АН УРСР Василя Яковича Данилевського (1852-1939).

Данилевський В.Я. закінчив медичний факультет Харківського університету у 1874 р. Ще в студентські роки він опублікував свою першу наукову працю «О разложении азотистых веществ при мускульной деятельности», яка була відзначена професорським складом факультету золотою медаллю. Через кілька років В.Я. Данилевський захистив докторську дисертацію на тему «Исследования по физиологии головного мозга». Праці Данилевського здобули широке визнання, він був удостоєний премії Паризької Академії наук. У 1883 р. Василь Якович був обраний керівником кафедри порівняльної фізіології Харківського університету, а через три роки очолив кафедру фізіології. Через особисті обставини В.Я. Данилевський був змушений залишити Харківський університет, та 1910 р. прогресивні кола висунули його кандидатуру на пост директора і керівника кафедри фізіології Харківського жіночого медичного інституту. В.Я. Данилевський продовжував займатися науковою діяльністю в галузі фізіології, написав підручник з фізіології, який після революції кілька разів перевидавали.

Після революції Василь Якович знову очолив кафедру фізіології медичного факультету Харківського університету, згодом реорганізованого в Медичний інститут. У 1926 р. Данилевський був обраний академіком АН УРСР. В.Я. Данилевський брав активну участь у діяльності Наукового комітету Народного комісаріату освіти та Вченої ради Народного комісаріату охорони здоров'я УРСР, займаючись реформами радянської освіти, у 1921 році опублікував свій проект інституту удосконалення лікарів.

Наприкінці 20-х років минулого століття він брав участь в створенні Українського органотерапевтичного інституту (тепер Український науково-дослідний інститут експериментальної ендокринології).

При активній участі В.Я. Данилевського у Харкові в 1919 р. був організований випуск журналу "Лікарська справа", а з 1921 р. був редактором цього журналу.

Громадська діяльність В.Я. Данилевського включала організаційну роботу у Харківській громадській бібліотеці (нині – Державна бібліотека ім. В.Г. Короленка) і особливо - у Харківському товаристві грамотності в якості його голови та засновника різних комітетів (1900-1904 рр.). Завдяки ініціативі Василя Яковича і під його невтомним керівництвом вперше в Харкові і в Харківській губернії була створена мережа народних безкоштовних читалень і бібліотек, а також шкільно-педагогічний комітет.

Багато праці В.Я. Данилевським було вкладено в відкриття в Харкові великого культурно-просвітнього центру – Народного дому (нині - ДК "Металіст"), до складу якого серед цілого ряду гуманітарних структур входив організований Василем Яковичем пересувний музей наочних посібників.

Освітня діяльність В. Я. Данилевського здійснювалася також шляхом читання безлічі безкоштовних доступних лекцій.

Перу В.Я. Данилевського належить близько 120 наукових праць з питань загальної фізіології, фізіології нервової системи, м'язів, серцево-судинної системи, ендокринології, органотерапії і протозоології.

В своїй науковій діяльності В.Я. Данилевський виступає як передовий дослідник, послідовник І.М. Сеченова. В.Я. Данилевський вказував на необхідність вивчення фізіологічних функцій в історичному розвитку. Він є одним з фундаторів порівняльної фізіології.

В.Я. Данилевський перший експериментально обґрунтував вплив вищих відділів головного мозку на діяльність внутрішніх органів. Подразнюючи певні ділянки головного мозку, він спостерігав зміни серцевої діяльності і кров'яного тиску, а також зміни в роботі органів дихання.

В.Я. Данилевському належить честь відкриття електричних явищ, що відбуваються в мозку. На підставі своїх досліджень він прийшов до висновку, що фізіологічна функціональна діяльність нервових мозкових клітин також тісно пов'язана з проявом електричної реакції. В.Я. Данилевського заслужено вважають основоположником сучасної електроенцефалографії.

Праці В.Я. Данилевського з вивчення властивостей «переживаючих» нервових волокон серця особливо цінні тепер, коли проблема оживлення; набуває в нашій країні дедалі більшого розвитку. Велике значення мають і його дослідження з вивчення у центральній нервовій системі явища гальмування і явища сумації. Багато працював В.Я. Данилевський і в галузі гіпнозу. Незаперечно цінність мають його дослідження по вивченню властивостей м'язів.

В.Я. Данилевський був організатором і керівником Українського інституту ендокринології і органотерапії у Харкові. У 1910 р., незважаючи на опір Міністерства освіти, він засновує жіночі медичні курси. За ініціативою В.Я. Данилевського створено Український інститут праці.

Данилевський опублікував 217 наукових праць, серед них посібник з фізіології, монографію про електричні явища в головному мозку та ін.

Останні праці В.Я. Данилевського присвячені ендокринології. Він опрацював нову методику одержання спиртових витяжок з ендокринних органів, яка дістала

широке застосування при виробництві ендокринних препаратів. Вивчаючи вплив інсуліну і статевих гормонів на симпатичну нервову систему і ізольовані органи, Данилевський підкреслював, що не можна обмежуватись вивченням ізольованих органів, треба вивчати вплив гормонів і на організм в цілому.

Велика заслуга В.Я. Данилевського полягає в тому, що він створив сучасну протистологію (розділ біології, що вивчає одноклітинні організми — протисти), зокрема вивчав паразитів крові. Завдяки його дослідженням плазмодії були визнані збудниками малярії у людини. Дослідження В.Я. Данилевським кровопаразитів птахів дали можливість створити експериментальну модель малярії у птахів що мало велике значення для опрацювання способів її експериментальної терапії. В.Я. Данилевський перший встановив, що плазмодії розвиваються не тільки в еритроцитах, а й в інших клітинах. При вивченні трипаносом він вперше намагався культивувати їх у капілярах і в білку курячого яйця. Василь Якович довів, що трипаносоми є самостійними паразитами, а не зміненими лейкоцитами, як тоді вважали деякі дослідники. Заслужують уваги і праці В.Я. Данилевського щодо вивчення грегарин та інших кровопаразитів. В усіх цих дослідженнях В.Я. Данилевський підкреслював, що патогенні властивості паразитів залежать взагалі не тільки від їх властивостей, а й від властивостей організму хазяїна, який шляхом пристосування чи за своїми органічними особливостями може частково або повністю нейтралізувати шкідливість паразита.

В.Я. Данилевський — різнобічний дослідник природи, який зробив величезний внесок у розвиток медицини. Приймав активну участь у громадській діяльності, вів просвітницьку роботу. Постать В.Я. Данилевського займає значне місце серед науковців Харківської медичної школи.

ВКЛАД Л.Т. МАЛОЙ В ИЗУЧЕНИЕ БОЛЕЗНЕЙ СЕРДЦА

Рубан А., Харківський національний медичний університет

Л.Т. Малая родилась 13 января 1919 года в с. Копани Ореховского района Запорожской области в крестьянской семье. В 1933 году, после окончания школы, Любовь Малая поступила на 1 курс Харьковского транспортного медицинского института.

С сентября 1946 года Любовь Трофимовна Малая начинает работать в Харьковском государственном медицинском институте, с которым связана вся ее дальнейшая профессиональная деятельность. В 1962г. становится научным руководителем организованной при кафедре проблемной кардиологической лаборатории по изучению артериальной гипертонии, атеросклероза и ишемической болезни сердца.

Основными направлениями научной деятельности академика Л.Т. Малой, после работ в области фтизиатрии, становятся терапия и кардиология. Свою деятельность она посвятила изучению особенностей сердечнососудистой системы при атеросклерозе, ишемической болезни сердца (ИБС), гипертонической болезни (ГБ), остром инфаркте миокарда (ИМ), сердечной недостаточности (СН); исследованиям прессорных и депрессорных систем нейрогуморальной регуляции организма при

заболеваниях внутренних органов; фундаментальным исследованиям в кардиологии, гастроэнтерологии, нефрологии, пульмонологии, клинической фармакотерапии.

Она является автором монографии «Немая ишемия миокарда». Ишемическая болезнь сердца (ИБС) – болезнь, которая развивается при недостаточном поступлении кислорода к сердечной мышце по коронарным артериям. Наиболее частая причина этого – атеросклероз коронарных артерий с образованием бляшек и сужением их просвета.

Выводы монографии:

1. Длительное наличие без болевой ишемии миокарда служит причиной поражения сердечной мышцы и ведет к прогрессированию сердечной недостаточности (то есть эти больные находятся в группе риска, так как не получают своевременной терапии из-за отсутствия выраженных симптомов).

2. Учитывая, что единого мнения о возможных патогенетических механизмах без болевой ишемии миокарда не существует, требуется дальнейшее проведение исследований в данной области. Наиболее перспективными исследованиями являются:

- разработка надежных и информативных методов ранней диагностики
- определение патофизиологических механизмов ее развития (роль морфологических, клеточных и гуморальных факторов)
- обоснование целесообразности методов терапии «немой» ишемии при ее выявлении в популяционных исследованиях в зависимости от индивидуальных особенностей заболевания.

3. Наиболее доступными методами ранней диагностики в амбулаторных условиях в настоящее время являются велоэргометрия, холтеровское мониторирование ЭКГ, ЭХО-кардиография.

4. Лечение «немой» ишемии миокарда включает применение препаратов, направленных на коррекцию тромбоцитарного гомеостаза.

5. Нельзя считать оправданным использование скринирующего обследования всех здоровых лиц с целью выявления у них «немой» ишемии миокарда. Целесообразно сосредоточить внимание на обследовании лиц, относящихся к группе высокого риска атеросклероза и коронарных осложнений.

Л.Т. Малая первой в Украине в 70-е гг. XX столетия внедрила в практику систему поэтапного лечения больных ИМ (стационарный, санаторно-курортный и амбулаторно-поликлинический этапы). По инициативе Л.Т. Малой в структуру кардиологической помощи населению г. Харькова вводятся кардиологические бригады скорой помощи, реабилитационные отделения в больницах, пригородный кардиологический санаторий.

В 1984 году под руководством Л.Т. Малой впервые в Харьковском регионе в условиях отделений реанимации больным ИМ стали проводить системный тромболизис препаратом стрептазой. Смертность от ИМ в клиниках нашего города в эти годы была вдвое меньше, чем в целом по Украине.

Для решения фундаментальных задач кардиологии Любовь Трофимовна также создает на базе кафедры госпитальной терапии научную проблемную кардиологическую лабораторию (1961 г.) по профилактике и лечению ГБ, атеросклероза и ИБС. Исследования ведутся в тесном содружестве с Всесоюзным кардиологическим научным центром (ВКНЦ) АМН СССР под руководством академика РАМН

Работа Любови Трофимовны была по достоинству оценена и за границей об этом говорит то, что под ее руководством было выполнено 34 докторских и 179

кандидатских диссертаций, подготовленных отечественными и зарубежными учеными, в числе которых ученые Ташкента, Караганды, Ашхабада, Германии, Ливана, Колумбии, Кореи, Сирии и др. Она многократно выступала с научными докладами на европейских и международных конгрессах интернистов и кардиологов. Международное признание работ Малой Л.Т. Позволило включить Институт терапии АМН Украины в Международные многоцентровые испытания тромболитических средств. В связи с этим Институт терапии АМН явился первой в Украине базой, сотрудничающей с Всемирной Организацией здравоохранения, а директором регионального центра была назначена Малая Л.Т. Имя Любови Трофимовны Малой занесено на страницы Международного энциклопедического словаря лидеров прогресса.

Таким образом, вклад Любовь Трофимовны в изучение сердечных болезней колоссальный. Ведь она подчеркнула проблемность заболеваний этого органа и начала заниматься поисками методов быстрого и эффективного лечения подобных заболеваний, что дало возможность другим молодым ученым продолжить ее путь и улучшить качество жизни людей, больных или склонных к заболеваниям сердечнососудистой системы. За свою трудовую деятельность была удостоена многих наград, как в Украине, так и за рубежом.

**Materials of inter-disciplinary students'
scientific conference**

**Devoted to the 70-anniversary of the finish of
World War II
(European theatre of military events)**

WORLD WAR II: THEATRES OF TACTICAL ACTIVITIES

Ahmed Ahmed Mosad Gaballa, Kharkiv National Medical University

Martynenko Nataliya, Kharkiv National Medical University

Second World War was a global war that lasted from 1939 to 1945, though related conflicts began earlier. It involved the vast majority of the world's nations – including all of the great powers – eventually forming two opposing military alliances: the Allies and the Axis. It was the most widespread war in history, and directly involved more than 100 million people from over 30 countries. In a state of “total war”, the major participants threw their entire economic, industrial and scientific capabilities behind the war effort, erasing the distinction between civilian and military resources. Marked by mass deaths of civilians, including the Holocaust (during which approximately 11 million people were killed) [1, 2] and the strategic bombing of industrial and population centers (during which approximately one million people were killed, including the use of two nuclear weapons in combat) [3, 49], it resulted in an estimated 50 million to 85 million fatalities. All of this made World War II the deadliest conflict in human history.

Chronology. The start of the war in Europe is generally held to be 1 September 1939 [4,5], beginning with the German invasion of Poland; Britain and France declared war on Germany two days later. The dates for the beginning of war in the Pacific include the start of the Second Sino-Japanese War on 7 July 1937 [6, 53-68], or even the Japanese invasion of Manchuria on 19 September 1931.

Background. World War I had radically altered the political European map, with the defeat of the Central Powers — including Austria-Hungary, Germany and the Ottoman Empire — and the 1917 Bolshevik seizure of power in Russia. Meanwhile, existing victorious Allies such as France, Belgium, Italy, Greece and Romania gained territories, and new Nation states were created out of the collapse of Austria-Hungary and the Ottoman and Russian Empires.

To prevent a future world war, the League of Nations was created during the 1919 Paris Peace Conference. The organization's primary goals were to prevent armed conflict through collective security, military and naval disarmament, and settling international disputes through peaceful negotiations and arbitration.

Pre-war events

Italian invasion of Ethiopia (1935) Italian soldiers recruited in 1935, on their way to fight the Second Italian-Abyssinian War.

The Second Italian-Abyssinian War was a brief colonial war that began in October 1935 and ended in May 1936. The war began with the invasion of the Ethiopian Empire (also known as Abyssinia) by the armed forces of the Kingdom of Italy (*Regno d'Italia*), which was launched from Italian Somaliland and Eritrea.

Spanish Civil War (1936–1939) During the Spanish Civil War, Hitler and Mussolini lent military support to the Nationalist rebels, led by General Francisco Franco. The Soviet Union supported the existing government, the Spanish Republic. Over 30,000 foreign volunteers, known as the International Brigades, also fought against the Nationalists. Both Germany and the USSR used this proxy war as an opportunity to test in combat their most advanced weapons and tactics. The bombing of Guernica by the German Condor Legion in

April 1937 heightened widespread concerns that the next major war would include extensive terror bombing attacks on civilians.

Japanese invasion of China (1937) In July 1937, Japan captured the former Chinese imperial capital of Beijing after instigating the Marco Polo Bridge Incident, which culminated in the Japanese campaign to invade all of China [7]. The Soviets quickly signed a non-aggression pact with China to lend materiel support, effectively ending China's prior co-operation with Germany. Generalissimo Chiang Kai-shek deployed his best army to defend Shanghai, but, after three months of fighting, Shanghai fell. The Japanese continued to push the Chinese forces back, capturing the capital Nanking in December 1937.

Japanese invasion of the Soviet Union and Mongolia (1938) Japanese forces in Manchukuo had sporadic border clashes with the Soviet Union, culminating in the Japanese defeat at Khalkin Gol. After this, Japan and the Soviet Union signed a Neutrality Pact in April 1941, and Japan turned its focus to the South Pacific.

European occupations and agreements Chamberlain, Daladier, Hitler, Mussolini, and Ciano pictured just before signing the Munich Agreement, 29 September 1938.

In Europe, Germany and Italy were becoming more dangerous. In March 1938, Germany annexed Austria, again provoking little response from other European powers. Encouraged, Hitler began pressing German claims on the Sudetenland, an area of Czechoslovakia with a predominantly ethnic German population; and soon Britain and France followed the counsel of prime minister Neville Chamberlain and conceded this territory to Germany in the Munich Agreement, which was made against the wishes of the Czechoslovak government, in exchange for a promise of no further territorial demands.

Course of the war. Soldiers of the German Wehrmacht tearing down the border crossing between Poland and the Free City of Danzig, 1 September 1939.

On 1 September 1939, Germany invaded Poland under the false pretext that the Poles had carried out a series of sabotage operations against German targets [8, p.58]. Two days later, on 3 September, France and the United Kingdom, followed by the fully independent Dominions of the British Commonwealth — Australia (3 September), Canada (10 September), New Zealand (3 September), and South Africa (6 September) — declared war on Germany. However, initially the alliance provided limited direct military support to Poland, consisting of a small French attack into the Saarland.

Western Europe (1940–1941). In April 1940, Germany invaded Denmark and Norway to protect shipments of iron ore from Sweden, which the Allies were attempting to cut off by unilaterally mining neutral Norwegian waters [9, p. 9]. Denmark capitulated after a few hours, and despite Allied support, during which the important harbour of Narvik temporarily was recaptured by the British, Norway was conquered within two months.

Map of the French Maginot Line

Mediterranean (1940–1941). Italy began operations in the Mediterranean, initiating a siege of Malta in June, conquering British Somaliland in August, and making an incursion into British-held Egypt in September 1940. In October 1940, Italy started the Greco-Italian War due to Mussolini's jealousy of Hitler's success but within days was repulsed and pushed back into Albania, where a stalemate soon occurred [10, p. 146, 152]. The United Kingdom responded to Greek requests for assistance by sending troops to Crete and providing air support to Greece. Hitler decided that when the weather improved he would take action against Greece to assist the Italians and prevent the British from gaining a foothold in the Balkans, to strike against the British naval dominance of the Mediterranean, and to secure his hold on Romanian oil.

Axis attack on the USSR (1941). With the situation in Europe and Asia relatively stable, Germany, Japan, and the Soviet Union made preparations. With the Soviets wary of mounting tensions with Germany and the Japanese planning to take advantage of the European War by seizing resource-rich European possessions in Southeast Asia, the two powers signed the Soviet–Japanese Neutrality Pact in April 1941 [11, p. 195]. By contrast, the Germans were steadily making preparations for an attack on the Soviet Union, massing forces on the Soviet border.

War breaks out in the Pacific (1941). In 1939 the United States had renounced its trade treaty with Japan and beginning with an aviation gasoline ban in July 1940 Japan had become subject to increasing economic pressure [12, p. 38]. During this time, Japan launched its first attack against Changsha, a strategically important Chinese city, but was repulsed by late September [13, p. 289]. Despite several offensives by both sides, the war between China and Japan was stalemated by 1940. To increase pressure on China by blocking supply routes, and to better position Japanese forces in the event of a war with the Western powers, Japan had occupied northern Indochina.

Axis advance stalls (1942–1943).

In January 1942, the United States, Britain, Soviet Union, China, and 22 smaller or exiled governments issued the Declaration by United Nations, thereby affirming the Atlantic Charter, and agreeing to not to sign separate peace with the Axis powers.

During 1942, Allied officials debated on the appropriate grand strategy to pursue. All agreed that defeating Germany was the primary objective. The Americans favoured a straightforward, large-scale attack on Germany through France.

Pacific (1942–1943). By the end of April 1942, Japan and its ally Thailand had almost fully conquered Burma, Malaya, the Dutch East Indies, Singapore, and Rabaul, inflicting severe losses on Allied troops and taking a large number of prisoners [14, p. 529]. Despite stubborn resistance at Corregidor, the US possession of the Philippines was eventually captured in May 1942, forcing its government into exile. On 16 April, in Burma, 7,000 British soldiers were encircled by the Japanese 33rd Division during the Battle of Yenangyaung and rescued by the Chinese 38th Division. Japanese forces also achieved naval victories in the South China Sea, Java Sea and Indian Ocean, and bombed the Allied naval base at Darwin, Australia. The only real Allied success against Japan was a Chinese victory at Changsha in early January 1942. These easy victories over unprepared opponents left Japan overconfident, as well as overextended.

Eastern Front (1942–1943) Red Army soldiers on the counterattack, during the Battle of Stalingrad, February 1943

Despite considerable losses, in early 1942 Germany and its allies stopped a major Soviet offensive in central and southern Russia, keeping most territorial gains they had achieved during the previous year. In May the Germans defeated Soviet offensives in the

Kerch Peninsula and at Kharkiv, [15, p. 100] and then launched their main summer offensive against southern Russia in June 1942, to seize the oil fields of the Caucasus and occupy Kuban steppe, while maintaining positions on the northern and central areas of the front. The Germans split Army Group South into two groups: Army Group A advanced to the lower Don River and struck south-east to the Caucasus, while Army Group B headed towards the Volga River. The Soviets decided to make their stand at Stalingrad on the Volga.

Western Europe/Atlantic & Mediterranean (1942–1943). Exploiting poor American naval command decisions, the German navy ravaged Allied shipping off the American Atlantic coast. By November 1941, Commonwealth forces had launched a counter-offensive, Operation Crusader, in North Africa, and reclaimed all the gains the Germans and Italians had made.

Allies gain momentum (1943–1944). Following the Guadalcanal Campaign, the Allies initiated several operations against Japan in the Pacific. In May 1943, Allied forces were sent to eliminate Japanese forces from the Aleutians, and soon after began major operations to isolate Rabaul by capturing surrounding islands, and to breach the Japanese Central Pacific perimeter at the Gilbert and Marshall Islands.

Allies close in 1944. American troops approaching Omaha Beach, during the Invasion of Normandy on D-Day, 6 June 1944.

On 6 June 1944 (known as D-Day), after three years of Soviet pressure, the Western Allies invaded northern France. After reassigning several Allied divisions from Italy, they also attacked southern France. These landings were successful, and led to the defeat of the German Army units in France. Paris was liberated by the local resistance assisted by the Free French Forces, both led by General Charles de Gaulle, on 25 August and the Western Allies continued to push back German forces in western Europe during the latter part of the year.

Axis collapse, Allied victory (1944–1945). On 16 December 1944, Germany attempted its last desperate measure for success on the Western Front by using most of its remaining reserves to launch a massive counter-offensive in the Ardennes to attempt to split the Western Allies, encircle large portions of Western Allied troops and capture their primary supply port at Antwerp to prompt a political settlement.

Aftermath. Ruins of Warsaw in January 1945, after the deliberate destruction of the city by the occupying German forces

Post-war Soviet territorial expansion; resulted in Central European border changes, the creation of a Communist Bloc, and start of the Cold War

The Allies established occupation administrations in Austria and Germany. The former became a neutral state, non-aligned with any political bloc. The latter was divided into western and eastern occupation zones controlled by the Western Allies and the USSR, accordingly. A denazification program in Germany led to the prosecution of Nazi war criminals and the removal of ex-Nazis from power, although this policy moved towards amnesty and re-integration of ex-Nazis into West German society.

Casualties and war crimes. Main articles: World War II casualties, War crimes during World War II, War crimes in occupied Poland during World War II, German war crimes, War crimes of the Wehrmacht, Japanese war crimes, Allied war crimes during World War II and Soviet war crimes

World War II deaths

Estimates for the total casualties of the war vary, because many deaths went unrecorded. Most suggest that some 75 million people died in the war, including about 20 million military personnel and 40 million civilians. Many of the civilians died because of deliberate genocide, massacres, mass-bombing, disease, and starvation.

Concentration camps, slave labour, and genocide. The German Government led by Adolf Hitler and the Nazi Party was responsible for the Holocaust, the killing of approximately 6 million Jews (overwhelmingly Ashkenazim), as well as 2.7 million ethnic Poles, and 4 million others who were deemed “unworthy of life” (including the disabled and mentally ill, Soviet prisoners of war, homosexuals, Freemasons, Jehovah's Witnesses, and Romani) as part of a programme of deliberate extermination. About 12 million, most of whom were Eastern Europeans, were employed in the German war economy as forced labourers.

Occupation. Blindfolded Polish citizens just before execution by German soldiers in Palmiry, 1940.

In Europe, occupation came under two forms. In Western, Northern and Central Europe (France, Norway, Denmark, the Low Countries, and the annexed portions of Czechoslovakia) Germany established economic policies through which it collected roughly 69.5 billion reichmarks (27.8 billion US Dollars) by the end of the war, this figure does not include the sizeable plunder of industrial products, military equipment, raw materials and other goods.^[352] Thus, the income from occupied nations was over 40 percent of the income Germany collected from taxation, a figure which increased to nearly 40 percent of total German income as the war went on.

Home fronts and production. In Europe, before the outbreak of the war, the Allies had significant advantages in both population and economics. In 1938, the Western Allies (United Kingdom, France, Poland and British Dominions) had a 30 percent larger population and a 30 percent higher gross domestic product than the European Axis (Germany and Italy); if colonies are included, it then gives the Allies more than a 5:1 advantage in population and nearly 2:1 advantage in GDP.^[360] In Asia at the same time, China had roughly six times the population of Japan, but only an 89 percent higher GDP; this is reduced to three times the population and only a 38 percent higher GDP if Japanese colonies are included.

Advances in technology and warfare. Aircraft were used for reconnaissance, as fighters, bombers, and ground-support, and each role was advanced considerably. Innovation included airlift (the capability to quickly move limited high-priority supplies, equipment, and personnel); and of strategic bombing (the bombing of enemy industrial and population centers to destroy the enemy's ability to wage war). Anti-aircraft weaponry also advanced, including defenses such as radar and surface-to-air artillery, such as the German 88 mm gun. The use of the jet aircraft was pioneered and, though late introduction meant it had little impact, it led to jets becoming standard in air forces worldwide.

References:

1. Fitzgerald, Stephanie *Children of the Holocaust*. - Mankato, MN: Compass Point Books, 2011. – P. 4.
2. Hedgepeth, Sonja; Saidel, Rochelle *Sexual Violence against Jewish Women During the Holocaust*. - Lebanon, NH: University Press of New England, 2010. – P. 16.
3. James A. Tyner *War, Violence, and Population: Making the Body Count*. – The Guilford Press; 1 edition. - March 3, 2009. – P. 49.
4. Weinberg, Gerhard L. *A World at Arms: A Global History of World War II*. 2nd ed. – Cambridge University Press, 2005. – P. 6.
5. Wells, Anne Sharp *Historical Dictionary of World War II: The War against Germany and Italy*. – Rowman & Littlefield Publishing, 2014. – P. 7.
6. Förster, Stig; Gessler, Myriam "The Ultimate Horror: Reflections on Total War and Genocide". In Roger Chickering, Stig Förster and Bernd Greiner, eds., *A*

- World at Total War: Global Conflict and the Politics of Destruction, 1937–1945* – Cambridge: Cambridge University Press, 2005. – P. 53–68.
7. Eastman, Lloyd E. "Nationalist China during the Sino-Japanese War 1937–1945". In John K. Fairbank and Denis Twitchett, eds., *The Cambridge History of China, Volume 13: Republican China 1912–1949, Part 2*. – Cambridge: Cambridge University Press. 1986. – P. 547-541.
  8. Jackson, Ashley *The British Empire and the Second World War*. - London & New York, NY: Hambledon Continuum, 2006. – P.58.
  9. Commager, Henry Steele *The Story of the Second World War*. - Brassey's, 2004. – P.9.
  10. Evans, Richard J. *The Third Reich at War*. – London: Allen Lane, 2008. – P. 147, 152.
  11. Weinberg, Gerhard L. *A World at Arms: A Global History of World War II* (2nd ed.). – Cambridge: Cambridge University Press, 2005. – P. 195.
  12. Wheatcroft, Andrew *The Road to War* 2nd ed. – London: Penguin Books, 1999. – P. 289.
  13. Kelly, Nigel; Rees, Rosemary; Shuter, Jane *Twentieth Century World*. - London: Heinemann, 1998. – P. 38.
  14. Lewis, Morton "Japanese Plans and American Defenses". In Kent Roberts Greenfield, ed., *The Fall of the Philippines*. Washington, DC, 1953; US Government Printing Office. Library of Congress Catalogue Card Number: 53-63678. – P. 529.
  15. Davies, Norman *No Simple Victory: World War II in Europe, 1939–1945*. – London: Penguin Books, 2008. – P. 100.

BRIEF HISTORY OF THE SECOND WORLD WAR

Seth Omari Mensah, Kharkiv National Medical University

Martynenko Nataliya, Kharkiv National Medical University

The Second World War was arguably the most significant period of the 20th century. It brought about major leaps in technology and laid the groundwork that permitted post-war social changes including the end of European colonialism, the civil rights movement in the United States, and the modern women's rights movement, as well as the programs for exploring outer space. The primary combatants were the Axis nations (Nazi Germany, Fascist Italy, Imperial Japan and their smaller allies) and the Allied nations, led by Britain (and its Commonwealth nations), the Union of Soviet Socialist Republics and the United States of America. The Allies were the victors. Two superpowers, the USA and USSR, emerged from World War II to begin a Cold War with each other that would define much of the rest of the century.

Casualties in World War II

The most destructive war in all of history, its exact cost in human lives is unknown, but casualties in World War II may have totaled 50 million service personnel and civilians

killed. Nations suffering the highest losses, military and civilian, in descending order, are:	
USSR:	42,000,000
Germany:	9,000,000
China:	4,000,000
Japan:	3,000,000

When did World War II begin?

Asking when World War II began is a good way to start a long and passionate debate. Some say it was simply a continuation of the First World War that had theoretically ended in 1918. Others point to 1931, when Japan seized Manchuria from China. Italy's invasion and defeat of Abyssinia (Ethiopia) in 1935, Adolf Hitler's re-militarization of Germany's Rhineland in 1936, the Spanish Civil War (1936–1939), and Germany's occupation of Czechoslovakia in 1938 are sometimes cited. The two dates most often mentioned as "the beginning of World War II" are July 7, 1937, when the "Marco Polo Bridge Incident" led to a prolonged war between Japan and China, and September 1, 1939, when Germany invaded Poland, which led Britain and France to declare war on Hitler's Nazi state in retaliation. From the invasion of Poland until the war ended with Japan's surrender in August 1945, multiple nations were at war with each other, some fighting for the ultimately victorious Allies, some for the Axis.

Origins of World War II

No one historic event can be said to have been the origin of World War II. Japan's unexpected victory over czarist Russia in the Russo-Japanese War (1904-05) left open the door for Japanese expansion in Asia and the Pacific. The United States U.S. Navy first developed plans in preparation for a naval war with Japan in 1890. War Plan Orange, as it was called, would be updated continually as technology advanced and greatly aided the U.S. during World War II.

The years between the first and second world wars were a time of instability during the worldwide Great Depression that began around 1930. It was also a time when some nations, including Germany, Italy and Japan developed intense nationalist feelings that led to a desire to expand: Germany in Northern and Eastern Europe, Italy in Africa and Greece, and Japan in Asia and the South Pacific. Germany had the added motivation of overturning (and ultimately avenging) the harsh terms forced on it at the conclusion of the First World War.

Competing ideologies further fanned the flames of international tension. The Bolshevik Revolution in czarist Russia during the First World War, followed by the Russian Civil War, had established the Union of Soviet Socialist Republics (USSR), a sprawling communist state. Western republics and capitalists feared the spread of Bolshevism. In some nations, such as Italy, Germany and Romania, ultra-conservative groups rose to power, in part as a reaction against communism.

Germany, Italy and Japan signed agreements of mutual support but, unlike the Allied nations they would face, they never developed a comprehensive or coordinated plan of action.

Initial Moves of the Second World War

On July 7, 1937, a skirmish near the Marco Polo Bridge near Beijing, China, led to open warfare between Japan and China. The outclassed Chinese military traded space for time, steadily withdrawing deeper into the large country to extend Japanese supply lines and hoping to eventually gain assistance from other nations. During the course of the war over 1 million Japanese troops would be engaged in an unsuccessful attempt to subdue China.

The fighting in Europe began on September 1, 1939, when Germany invaded Poland. Previously, Germany, led by Nazi Party leader Adolf Hitler, had annexed Czechoslovakia

and Austria without provoking a military response from France or Great Britain. Poland was a step too far; both of those nations declared war on Germany in support of Poland, but they were slow to take effective actions. The French military and government expected Poland would hold out till spring, allowing France time to mobilize. But Germany demonstrated the effectiveness of combined arms warfare, in which infantry, armor, artillery and aircraft work in coordination. This type of war required rapid communication; in preparation, the Germans had developed radios small enough that every vehicle could be equipped with one.

This new style of warfare became known as blitzkrieg (lightning war – the Germans actually used the term blitzkrieg to refer to a war of short duration, but it came to refer to combined-arms tactics of rapid maneuver). Germany quickly drove deep into Poland. Two weeks after the war began, the USSR invaded from the east; Joseph Stalin, leader of the USSR, had earlier signed a mutual non-aggression pact with Hitler, and secretly they had agreed to divide Poland between them. Before the end of the month, Poland had capitulated. In the coming months, Denmark, Norway, and the Baltic States also fell under Nazi control.

In May 1940, Germany shocked the world by rapidly invading and defeating the Netherlands, Belgium, Luxembourg, France and a British Expeditionary Force that was aiding the French. Operations began May 10 with attacks on Holland and ended June 25, when France signed an armistice that divided the country into occupied and unoccupied zones. The Germans controlled the occupied zones, in the north and northwest, which comprised three-fifths of the country; a new French government established at Vichy administered the southern two-fifths. Italy's leader, Benito Mussolini, hoped to get in on the spoils and declared war on France June 10; Italian forces attacked southern France on June 21.

On July 10, an air war over England began, which British Prime-Minister Winston Churchill termed the Battle of Britain. The German Luftwaffe was to knock out the Royal Air Force (RAF) in preparation for Operation "Sea lion", the proposed naval invasion of Britain, or force Churchill to seek a negotiated peace. Though it was a near-run thing, the defense mounted by the badly outmanned RAF led Hitler to abandon plans for the invasion; the Battle of Britain ended September 30.

Britain was also opposing German and Italian forces in the deserts of North Africa and on the waters of the Atlantic. The Battle of the Atlantic was primarily fought between British surface craft and the German U-boats (submarines) that attempted to sever the island nation's supply lines. The United States, although technically neutral, provided Britain with needed supplies after approving a lend-lease agreement in March 1941. After the U.S. joined the war in December 1941, its sea and air forces took an active part in the naval war of the Atlantic. German U-boats patrolled off the U.S. east coast and in the Caribbean, sinking ships of the American Merchant Marine.

Hitler turned his attention from Britain, a country he hadn't really wanted to fight, to his most important goal: invading and defeating his erstwhile ally, the Soviet Union. First, Germany had to assist Italy, which had bogged down in its attempt to invade and conquer Greece. (Earlier, Italy had seized Abyssinia, now called Ethiopia, in Africa.) Yugoslavia also fell to the German war machine. Hungary and Romania were already German allies – Romania had planned to fight against Germany but the loss of its major ally, France, left it with little choice but to become a satellite of Nazi Germany. A fascist government overthrew Romania's monarch, and the Balkan country would serve as the third-largest Axis military in Europe until it switched sides in the autumn of 1944, becoming the fourth-largest Allied military.

Operation Barbarossa

Finally, on June 22, 1941, Germany and its allies launched Operation Barbarossa, a massive invasion of the Soviet Union from the Baltic shore in the north to the Black Sea in the South. The Soviets were caught by surprise. (The USSR knew Germany would attack eventually and had wargamed various scenarios but did not expect the invasion so soon.) Their military leadership had been decimated by Stalin's purges of the 1930s, in which he removed – often killed – many of the most effective commanders and replaced them with political stooges. In the Finnish-Soviet War (Winter War) between November 30, 1939 and March 12, 1940, tiny Finland repeatedly stymied an invasion by the giant Soviet Union for months until finally forced to yield to overwhelming numbers; the peace settlement gave the Soviets 25,000 square miles of Finnish territory.

Initially, the Axis invasion of the USSR was a dramatic success. The invading wave swept steadily eastward, reaching the gates of Moscow by the beginning of 1942, but Soviet determination and much greater numbers of men and equipment, combined with the vast distances and severe weather of the USSR halted the onslaught and forced a German retreat.

At Stalingrad two combatants fought a vicious, building-by-building, street-by-street battle from July 17, 1942, to February 2, 1943. In November 1942, the Soviets launched a two-prong counterattack that encircled and ultimately captured the German Sixth Army at Stalingrad. The Red forces advanced westward rapidly until halted in the Third Battle of Kharkov. In the spring of 1943, a bulge developed in the Soviet lines near Kursk. That summer, the Germans struck with their own two-prong assault, intending to isolate and capture or destroy Soviet forces within that bulge. Both sides committed large numbers of men and material; Kursk has long been believed to have been the largest tank battle in history but recent research is casting doubt on the long-accepted numbers. At any rate, the German offensive failed. From that point on, Soviet forces advanced westward, entering the German capital of Berlin in April 1945.

The War in North Africa

Britain and Commonwealth forces (Australia, Canada, India, South Africa, New Zealand) had been opposing the Axis in North Africa since Italy's dictator Benito Mussolini declared war on Britain and France on June 10, 1940. Initially, the Italians had 250,000 troops opposing about 100,000 from the UK, but the British Army was better equipped, better trained, better organized, and had better leadership. Once the Battle of Britain was over and the threat of an immediate German invasion of the UK removed, Britain reinforced its North Africa contingent, to protect its colonies there and particularly to protect the Suez Canal and shipping in the Mediterranean. Beginning on December 9, 1940, British forces launched a drive that advanced 500 miles in two months, capturing some 130,000 prisoners and destroying 10 Italian divisions; British casualties totaled about 2,000.

In mid-February 1941, two German divisions and two additional Italian divisions were sent to Libya; a third German division arrived later. German field marshal Erwin Rommel was assigned to command the Afrika Korps. He would win fame as the "Desert Fox" for his daring armored sweeps. Both sides faced significant supply problems in their operations in the North African deserts, and although Rommel achieved some great victories he could never deliver a deathblow. He never seemed to understand that for the German High Command, North Africa was always a backwater; the primary focus was on preparing to invade the Soviet Union.

Britain went through a series of commanders in North Africa before placing Lt. Gen. Bernard Montgomery in charge of Eighth Army there. After halting Rommel's attacks near El Alamein in September 1942, Montgomery launched a counterattack with a 3:1 advantage in October. When the Afrika Korps ran short on fuel and ammunition, it retired to Tunisia.

The United States Enters World War II

The United States of America had technically remained on the sidelines until near the end of 1941, although it had provided aid to Britain and the Soviet Union. After the Japanese attack on Pearl Harbor, December 7, 1941, (see The Pacific War, below) Congress declared war on Japan. Nazi Germany, honoring its pact with Japan, then declared war on the U.S.; Italy, Romania and other countries within the European Axis alliance did the same. America was now at war with all the Axis belligerents and would bring the full weight of its industrial power, vast natural resources and large population onto the side of the British Commonwealth and its allied nations such as the Free French, Free Poles, etc.

An American officer, Major General Dwight D. Eisenhower (soon promoted to lieutenant general) was named supreme commander, Allied Expeditionary Forces, European Theater of Operations. Although the battle-tested British were skeptical about his lack of command experience, Eisenhower proved to be skilled in the diplomacy required to coordinate the commanders and forces of the many Allied nations.

American troops first saw land combat against the soldiers of Nazi Germany, Italy (and some Vichy French) after the U.S. and the United Kingdom invaded Algeria and Morocco in North Africa during Operation Torch on November 8th, 1942. They pushed east toward Tunis and came within a dozen miles of their objective before German counterattacks threw them back. In February 1943 at Kasserine Pass Rommel inflicted on the U.S. forces one of the worst defeats in America's military history but failed to achieve his strategic goals. Allied armies squeezed the Axis from the west and from the east. The Axis commanders—Rommel had been recalled to Europe—surrendered in May. Some troops were successfully evacuated to Sicily, but North Africa had cost the Axis 650,000 casualties; Britain's losses were little more than a third of that, and America, arriving much later, suffered less than 20,000.

Two American commanders came to public attention during the North African campaign and would become two of the war's most famous generals: Lt. Gen. George S. Patton, Jr., and his deputy, Maj. Gen. Omar Bradley

The Invasion of Italy

Allied preparations began for the invasion of Europe through Italy. The first target was the island of Sicily. Combat there included the first large-scale use of gliders and parachute troops by the Allies. Though not particularly well handled, these airborne operations provided important lessons that would be applied later on.

British forces under Montgomery and U.S. troops under Patton raced to capture the city of Messina; Patton won the race, but his men arrived just hours after the last German troops had been evacuated to the Italian mainland. Nearly 140,000 Italian troops surrendered on Sicily. The Fascist Grand Council forced Mussolini from power on July 25, 1943, and a new Italian government signed a secret armistice with the Allies on September 3.

On September 8, Allied troops came ashore in Italy, and the armistice was made public. The Germans took charge of resisting the invaders. Ultimately, the Germans had to make a fighting withdrawal, but took control of northern Italy and re-installed Mussolini as head of a puppet government in that area. He and his mistress would be killed by Italian partisans on April 28, 1945. Their bodies, and those of other fascists killed at the same time, were hung upside down in Milan, where Italian fascists had executed 15 partisans a year earlier.

Utilizing Italy's mountainous terrain, cut by only a few, narrow roads, the Germans and those Italians who continued to fight alongside them established a series of defensive positions such as the Gustav Line to slow the Allied advance and inflict heavy casualties. The German command in Italy did not surrender until May 2, 1945, just days before Allied victory in Europe.

The Italian campaign tied down 22 German divisions and gave the Allies lessons in amphibious warfare and in cooperation between the forces of the different nations. What they learned would prove useful during the major effort to come in France.

D-Day

The USSR had battled the Axis since the summer of 1941 and had faced the bulk of German military strength. Joseph Stalin continually pressured the Western Allies to open a second front; North Africa and Italy had not done enough to draw off German forces from the Soviet Union.

On June 6, 1944, the Western Allies invaded France's Normandy coast. Months of carefully planned deceptions had convinced Hitler the invasion would come at Calais, the closest point on the French coast to England. The actual targets of Operation Overlord were further west. Even so, Erwin Rommel, the Desert Fox, had established formidable defenses that included massive concrete bunkers, four million mines, and a half-million obstacles.

By the day of the invasion, called D-Day, the Allies had established complete air superiority. The invasion began in darkness with three divisions of airborne troops, delivered by parachute and by glider. Many men were lost in glider crashes; descending paratroopers were shot down by German fire. Airborne troops were scattered across many miles, often far from their objectives, but they coalesced into ad hoc groups and successfully captured and held bridges and other strategic points.

In the early morning hours of June 6, five Allied divisions splashed ashore along 50 miles of coastline that had been divided into five operational beaches codenamed Sword, Juno, Gold, Omaha and Utah. British divisions were to capture two, Americans were to capture two, and a Canadian division was to secure one. It was the largest amphibious operation in history. By the end of the day, over 75,000 British and Canadian troops and more than 57,000 Americans held the beaches; within a month, those numbers swelled to over a million.

Moving inland proved to be a bloody slugfest. In Normandy, farmers' fields were separated by hedgerows comprised of banks of earth covered with trees, the roots of which had intertwined over centuries to form impenetrable barriers. Roads were narrow. German defenders covered every road and every hedgerow opening. Not until Operation Cobra, July 25–31, a sweep around the Germans' western flank, were the Allies able to break out of the hedgerow country and begin a fast-moving drive on Paris and then to the German border.

The Allied Race Across France

On August 15 a second invasion, Operation Dragoon, succeeded in southern France. Everywhere within that country, German infantry and armored units were in retreat. The Allies' greatest obstacle was logistics: keeping their mechanized and motorized divisions supplied with fuel, food, ammunition and other necessities. The Red Ball Express, made up of nearly 6,000 trucks, rushed supplies forward. During the 81 days of its existence, the Red Ball transported over 800,000 gallons of fuel a day and a total of over 412,000 tons of other war supplies. The Allies enjoyed a enormous superiority in the number and quality of trucks during the war, an advantage that was as important as the fighting men and machines they kept supplied and mobile.

German resistance stiffened as the onrushing Allies approached the Rhine River and Germany itself. In September 1944, Operation Market-Garden attempted to secure bridges across the Rhine in Holland, using three airborne divisions dropped near the town of Arnhem and an overland drive by 20,000 vehicles. It was a costly failure.

At almost the same time, the American 9th Infantry Division attacked into the Hurtgen Forest, beginning a costly and poorly managed campaign that dragged on until the following February.

Battle of the Bulge

Just south of the Hurtgen Forest, German troops were secretly massing a quarter-million men, nearly 1,000 tanks and mechanized assault guns, and 1,900 artillery pieces for a major counteroffensive that was meant to drive a wedge between the American and British sectors and re-capture the port of Antwerp in the Netherlands. Concealed by the Ardennes Forest, through which they had successfully attacked France in May 1940, they launched a surprise attack in the early hours of December 16 against a lightly defended portion of the American line. Within three days they had destroyed the American 28th and 106th divisions – but those units had delayed the advance long enough to upset the tight German timetable and allow Eisenhower time to order other units forward, including the 82nd and 101st Airborne divisions. British Field Marshal Bernard Montgomery deployed his XXX Corps on his own initiative to block the German drive to the north.

The onslaught forced a bulge 50 miles wide and 70 miles deep into the American lines, giving it the name Battle of the Bulge. Staunch defenses at St. Vith and Bastogne caused the attack to grind to a halt, and by late January counterattacks had pushed the Germans back to their start line, minus 100,000 men and 700 fighting vehicles. Allied losses, primarily American, were 90,000 men and 300 fighting vehicles, but those losses could be replaced much more easily than the Germans could replace theirs.

The Alsace Campaign

To the south of the Bulge, another German counteroffensive was playing out. Beginning in November, American and French forces began a campaign to recapture the Alsace region. After initial successes that included liberating the capital of Strasbourg, they were hit by strong German counterattacks that began around midnight on New Year's Eve. The Allies were driven back until January 25, when their opponents could no longer continue the fight. Six of the eight divisions in the German Nineteenth Army were destroyed. Combined with the losses in the Battle of the Bulge, Hitler had sacrificed a significant amount of the strength that would be needed for contesting both the Western Allies and the Soviet Union as they invaded Germany.

On May 2, the German capital of Berlin surrendered to Soviet forces. On April 30, Hitler had committed suicide, along with his mistress Eva Braun, whom he had married just hours before, and other members of his inner circle. On May 8, an unconditional surrender was officially ratified. The war in Europe was over, but the war in the Pacific was still unfinished. Many soldiers, airmen and sailors who had survived war in Europe and the Atlantic began preparing to fight again, on the other side of the world.

The Pacific War

Isolationist sentiment was widespread in America during the 1930s, a reaction to the high casualties the U.S. took in the First World War while gaining little of significance for America. That sentiment died in the flames of American battleships burning at Pearl Harbor, Hawaii.

Imperial Japan, with much of its army and air force still tied down fighting in China, had coerced the Vichy French government to grant permission for Japanese air bases in French Indochina (today's Vietnam, Laos and Cambodia). In response, the U.S., Britain and the Netherlands imposed a total embargo on Japan. Among the most critical results of the embargo was the loss of oil. Unless Japan could import the oil it needed, its navy would be drydocked within a year and its factories would shut down in about 18 months. The Imperial

military leaders saw as their only hope capturing Malaya, the Netherlands East Indies, and other countries they termed "the Southern Resource Area." This course of action meant war with the United States.

Pearl Harbor

On December 7, 1941, Japanese carrier-based bombers struck the American naval base at Pearl Harbor. Japan's military planners hoped to cripple the U.S. Pacific Fleet in order to buy time to capture and fortify the region they sought to control, then negotiate an armistice from a position of strength. War had not been declared between the two nations before the attack; the Japanese embassy in Washington, D.C., took too long decoding the 5,000-word message from their homeland; however, the plan was to deliver it just 30 minutes before the bombs were to start falling anyway.

America's president, Franklin D. Roosevelt, had long wanted the U.S. involved in the war on the side of Great Britain. There have always been questions about how much Roosevelt knew of the Japanese plans and whether or not he allowed the attack to occur in order to get into the European war "through the back door."

The plan to cripple the U.S. fleet failed – although a number of battleships and other vessels and facilities were severely damaged or destroyed – primarily because none of the American aircraft carriers based at Pearl were in the harbor that Sunday morning. They were on assignments at sea, including an assignment to find the Japanese fleet that was known to have sailed days earlier.

In addition to bombing Pearl Harbor, Japan swept through British Malaya in a "bicycle blitzkrieg" and captured "impregnable Singapore", seizing more territory in a shorter amount of time than any nation since Napoleon's France. It was now at war with China, the United States, the United Kingdom and Commonwealth nations (notably Australia, New Zealand, India and Burma), and the Netherlands. (In 1938, Japanese forces had been decisively beaten by those of the Soviet Union in the Battle of Khalkin Gol, and those two nations signed a non-aggression pact that would last until the final weeks of World War II.)

In the Philippines, a U.S. protectorate, American and Filipino forces put up a valiant, months-long defense against a Japanese invasion, but the numbers against them were too great and they could not be resupplied. After Bataan, the last holdout in the Philippines, fell in April 1942, the Imperial Army forced 64,000 Filipino and 12,000 U.S. soldiers to march for over a week to reach a prison camp. Many died along the way, often shot, bayoneted or beheaded when they fell from exhaustion. It became known as the Bataan Death March.

Although the United States switched from a peacetime to a wartime economy very rapidly, the transition still required time, as did the training for hundreds of thousands of new troops. Unable to launch a sustained attack against Japan, war planners settled for a dangerous mission to boost homefront morale: the Doolittle Raid on Japan. On April 18, 1942, sixteen B-25 bombers launched from the carrier Hornet and, led by Colonel Jimmy Doolittle, bombed the Japanese capital of Tokyo and the city of Nagoya. Though the bombing caused little damage, it succeeded as a morale booster in America, and it embarrassed the Japanese High Command. Determined to eliminate further raids, the Imperial Navy sent a fleet to locate and destroy American aircraft carriers a month and a half later.

Midway and Guadalcanal

Planes from the American fleet found the Japanese ships first and destroyed four of their carriers in the Battle of Midway. Only one American carrier was lost. Midway is often called the turning point in the War in the Pacific because it destroyed the myth of Japanese invulnerability.

Another, and perhaps more significant turning point, came with the battle for Guadalcanal, August 1942–February 1943. To halt construction of a Japanese airbase on the island of Guadalcanal, which would have allowed air strikes against Allied supply convoys to Australia, the U.S. Marines and Army invaded the island. Fighting was intense on land, sea and air. In the end, the Japanese had to evacuate their remaining 12,000 troops.

Fighting was always brutal between the two sides, wherever they faced each other. Surrender was so shameful in Japan's Bushido culture that, as one American officer expressed it after the war, "Every nation said its soldiers would fight to the last man. Only the Japanese did it". The names of islands like New Guinea, Tarawa, Peleliu, the Marianas, the Philippines, Iwo Jima, Okinawa and others would be written in the blood of Japanese, American, Australian and New Zealand servicemen.

Allied strategy was to capture a series of islands, constantly moving closer to Japan, and use those islands as supply bases from which to launch the next assault. This required a combined land-sea approach. Unlike the European Theater, there was no single supreme commander, as Eisenhower was in Europe.

Douglas MacArthur, a former Army Chief of Staff, was named supreme commander of Allied forces in the Southwest Pacific after his evacuation from the Philippines in 1942. Fleet Admiral Chester Nimitz became supreme commander of Allied forces in the Pacific Ocean Area that same year. Lieutenant General Joseph Stilwell commanded all U.S. forces in the China-Burma-India Theater; Britain's Archibald Wavell was commander in chief in India, after being replaced as commander in North Africa. American general Curtis LeMay oversaw the strategic aerial bombing campaign against Japan.

Battle of Leyte Gulf

At sea, the U.S. continued gaining naval and air superiority over the Japanese. The Battle of the Philippine Sea in June 1944 became known as "the Great Marianas Turkey Shoot" because U.S. Navy pilots shot down nearly 300 Japanese planes in a 12-to-1 loss ratio, and three Japanese carriers were sunk. Some American ships were damaged. During October 23–26, the Second Battle of the Philippine Sea, better known as the Battle of Leyte Gulf, was fought between Japanese naval and air forces and those of Australia and the US. It is considered the largest naval battle of the Second World War and possibly the largest in history. The US lost six front-line warships, while the Japanese lost 26.

By that time the Japanese had resorted to a new method of attack. "Kamikaze" pilots used their planes as guided bombs, committing suicide by flying directly into American and British ships. They inflicted considerable damage and caused much terror but were not sufficient to turn the tide of the war.

Iwo Jima and Okinawa

As the Allies neared the Japanese home islands, they fought fierce battles to capture small islands nearby, to use as air and supply bases. At Iwo Jima, which is just eight square miles in size, operations began February 19, 1945, and lasted until March 26, though pockets of resistance remained in cave complexes through May. Only 300 of the 21,000 Japanese defenders were taken alive. American losses were approximately 6,500 dead and 20,000 thousand wounded.

March–June 1945 saw the last major battle for a Pacific island. Okinawa is just 60 miles long and just 18 miles across at its widest point. An assault force of 180,000 was sent to wrest it from 130,000 defenders. Over 107,000 Japanese military and civilian personnel died, including women who threw their babies into the sea from cliffs, then jumped themselves because Japanese propaganda had convinced them the Americans would torture them. The Americans lost some 13,000 dead and 49,000 wounded among their land forces.

Additionally, kamikaze attacks sunk 36 American and British ships and damaged 368 more. One of the damaged, the USS Indianapolis, would be sent to California for repairs; it returned from there carrying the atom bomb to Tinian Island but was sunk shortly after delivering its lethal package.

Atom Bombs

After capturing the island of Okinawa in an 82-day battle, Allied planners began preparing for the invasion of the Japanese home islands. Based on their experience with the tenacious, fatalistic defense Japanese troops had displayed through the Pacific, they were aware these operations would cost large numbers of American and British Commonwealth lives. Some estimates in popular media ran as high as a million; military planners expected a few hundred thousand. They also feared that a homefront weary of war would demand a negotiated settlement if the war dragged on into 1946.

Allied salvation came in August 1945. An American B-29 dropped a single atomic bomb on the city of Hiroshima, obliterating the town. When no Japanese surrender was forthcoming, a second bomb fell on Nagasaki. While the world was shocked by the high number of primarily civilian casualties and massive destruction wrought by a single explosive device, in fact far more Japanese had been killed in the firebombings that U.S. planes had been carrying out for months.

End of World War II

On August 15, 1945, Japan formally surrendered. World War II was over. A new age of nuclear weapons had begun, and a cold war between the two superpowers that emerged from the war – the United States and the Soviet Union – would result in many “surrogate wars” in the decades to come, wars fought in and between nations backed by one side or the other.

The Holocaust and Other Atrocities of World War II

Nazi Germany’s fascination with producing a “racial pure” culture led to a campaign to eliminate “Untermensch” (“sub-humans”). The largest of these groups were European Jews but also included Gypsies, some Slavs, the mental ill, homosexuals, communists, socialists, and any other group termed undesirable. Millions – six million Jews alone – were executed; some were tortured, shot or hanged; others gassed or starved to death in concentration camps (death camps), were worked to death as slave labor, or killed by other means. This systemic murder is known as The Holocaust, a Greek word meaning “sacrifice by fire”. Any nation that fell under German dominance, whether by conquest or political agreement, was expected to join in the purging of the Untermensch.

Imperial Japan also believed its people were racially superior, and therefore any act conducted against other Asians or Westerners was justified. At Nanking tens of thousands of Chinese were buried alive or slaughtered by other means. Chinese, Korean, Dutch and other women were forced into sexual slavery as “comfort women”, each servicing dozens of Japanese military personnel daily.

The Imperial Japanese Army also established Unit 731, a secret biological warfare unit that infected prisoners of war with biological agents in order to study their effectiveness. Some prisoners were cut open while they were still alive, without anesthesia, to examine the effects of the disease within their bodies. Other horrific experiments were also carried out. Unlike concentration camp guards and executioners from Europe, many of whom were tried and imprisoned or executed for their crimes, the staff of Unit 731 was granted immunity by U.S. authorities in exchange for information on their findings, for America’s own biological warfare program. The Soviet Union prosecuted a dozen members of the unit and sentenced them to labor camps.

Allied governments and militaries did not set up systemic avenues of torture, rape or murder, but thousands of rapes were carried out against the women of Germany, Japan, Okinawa and even the women of Allied nations by individual soldiers. This was particularly widespread among Soviet troops in retaliation for what German soldiers had done to women of Russia, the Ukraine and other areas of the USSR. The American Joint Chiefs received reports of large numbers of rape among French, Italian and other women by U.S. forces. In Japan American admiral Raymond Spruance set up supervised brothels to reduce the rates of venereal disease and rape, but this was short-lived once a Congressman heard about it. Some Axis soldiers were shot after being captured, sometimes in anger or retaliation, sometimes during rapid advances or during combat.

Social Changes Resulting from World War II

The Second World War effectively ended the era of European colonialism. European nations had been seriously weakened by the war, and their people were war-weary. Leftist revolts in their colonies in Africa and Asia generally ended with the colonial powers withdrawing, sometimes peacefully, sometimes after periods of guerrilla warfare. Many rebels had received combat experience during the war; often, the best-organized and best-armed rebel groups were communist. Their uprisings for independence, land reform or other goals helped fuel fears of a global communist takeover – especially since eastern Europe had fallen under the control of the USSR at war's end and communists won the Chinese Civil War in 1949 – and western nations often supplied aid or even military support to suppress them.

On the American homefront, African Americans who had served in the war returned to find the old discrimination against them still in place. A civil rights movement developed, with Dr. Martin Luther King, Jr., as its best-known leader, that ended officially sanctioned segregation, discrimination in employment and other social ills. Mahatma Ghandi in India paved the way for civil rights movements in the U.S. and other countries through nonviolent means. In South Africa in 1948, however, conservatives narrowly defeated the moderate coalition that had guided the nation through World War II, and the new government instituted even stricter racial policies than had existed before, under the name apartheid (seperateness); apartheid continued until 1994.

In many nations, with so many men away at war, women went into the workplace in large numbers during the war, and demonstrated they could handle non-traditional jobs such as welding. Immediately following the war, they were replaced by the men returning home. A baby boom began, and women of the "boomer generation" would lead their own civil rights movement against gender discrimination in employment and other areas.

Nazi Germany had developed a rocket program, launching explosive missiles against civilian targets in Britain. At war's end, the US and USSR raced against each other to round up as many of the German scientists as they could to develop their own programs. This resulted not only in intercontinental ballistic missiles capable of carrying nuclear warheads, it led to a "Space Race" between the two ideologically opposed nations that took humanity beyond the confines of Earth for the first time.

Other technology, developed or improved upon for war, also became part of daily life, most notably nuclear power, which supplies energy to homes and businesses in many nations. Improved radar and sonar, microwave ovens, the expansion of chemical and plastics industries, and many other changes were part of the post-war world. Even the toy Slinky was developed by Richard James, an engineer working on a meter to test horsepower on battleships.

PROFESSORS AND STUDENTS OF MEDICAL UNIVERSITY IN FRONTS OF WORLD WAR II

Zhanetta Pertseva, Kharkiv National Medical University

There are events, which are holy for many people. The Victory of the soviet people in the Great Patriotic War (1941-1945) is such kind of event.

It was severe and slaughterous war in the history of mankind. The whole population started to defend the Motherland. In the first ranks there were medics, representatives of the most human profession. From the first days of the war 232 teachers and students of the First Medical Institute were mobilized. 150 students of military-medical faculty after the 4th course went to the fronts.

In battle-fields, underground and in the rear workers and gradulators of Kharkiv Medical institutes rendered the Medicaid for injured and sick people, fought with epidemics, in such a way they were exercising the professional duty, demonstrating the examples of heroism and self-devotion to the country. Medics, like other people perished in fronts, in the occupied Kharkiv, died in their working places in the rear and evacuation. Who were alive continued the fighting. Thanks to their selfless work 73 % of injured soldiers and officers backed to the battle-fields. European politicians underlined that it was really a wonder!

Among the first mobilized professors there were I.I. Hryshchenko, V.I. Yost, and B.M. Khmelnytsky. They were the Chief Surgeons of evacuation hospitals. The Dean of Military-Medical faculty lieutenant colonel of medical service S.Y. Banaitis was the Chief Surgeon of the West front, later the Third Belorussian one. Professor O.I. Cherkes, Head of Pharmacology department got the position of Chief Toxicologist of the Red Army (Soviet Military Forces). Therapeutic service of the 28th army of Stalingrad, later the 2nd Ukrainian front took the lead Associated Professor R.I. Shralay (later he became the Director of Kharkiv Medical University). Deputy Chief Surgeon of Red Army there was former Head of the Faculty Surgery department of the 1st Kharkiv Medical Institute, professor, lieutenant-general of Medical Service V. Shamov, who headed the formation of Neurosurgery Aid and blood transfusion service. In 1930-s Volodymyr Shamov founded the Ukrainian Institute of Blood Transfusion and Urgent Surgery in Kharkiv. In war time he paid the attention for the perfection of the specialized medical aid and using the blood in battle-field conditions. The first movable blood-transfusion station was organized in the army of the 2nd Baltic front, the Chief Surgeon of which was Professor V. Shamov's pupil, colonel of medical service, Professor M.M. Milostanov, graduator and former teacher of the 1st Kharkiv Medical Institute. In war time 1700 liters of blood was transfused and this was the salvation for many injured people. Among the Honored Donors there was the great-grandchild of famous Russian general of the 19th century Mykhailo Hillarionovych Kutuzov.

In different hospitals worked as surgeons many former teachers of both Kharkiv Medical Institutes: Ivan Hryshchenko, Tetyna Tykhonova, Yurii Orlenko, Kostyantyn Pikin, Platon Shupyk and many others.

In the first day of the war Liubov Trohymivna Malaya went to the front. She graduated the 1st Kharkiv Medical University. Her military carrier started from the position of deputy commander of the selective hospitals and later became the assistant of the Chief of Medical branch of Sanitary Administration of Kharkiv Military District.

In severe battles many medical workers have been falling. During the fulfilling of a special task in February, 1943 not far from Kharkiv died the Associated Professor of

Epidemiology department P. Hrytsay. He was famous malaria specialist not only in Ukraine at that time. He headed sanitary-epidemiological brigade of the 40th Army of the 1st Ukrainian front. He was only 42. Sure enough, with his death science lost a perspective specialist.

In February, 1945 in Hrunvald (now territory of Poland) died D.D. Arnoldi, the major of Medical service, who tried to protect the injured people from attacking Hitlerites.

In the Public Museum of our University there is a letter of the graduator (1942) of the 1st Kharkiv Medical University Rafail Braude to his mother. He wrote her from Stalingrad. He congratulated mother with her birthday, saying deep gratitude for his birth, for her love and wishing her best regards.

Many medics rendered medical and moral assistance at the occupied territory, in partisan troops and concentration camps. Nadiya Mayevska headed medical-sanitary service in guerilla command of S. Kovpak. Thanks her work among 500 injured people 76 backed to the ranks of fighters for liberation of Motherland.

Doctor K. Iliadi survived young people from the forcible sending in occupied Kharkiv. Elza Serbinova with her husband in Kolontayevka village, Krasnokutsk district in underground hospital treated injured people. Surgery Professors M. Shevandin and V. Nedokhlebov left in Kharkiv with the aim of giving the medical aid for injured people and city inhabitants, but were arrested by Gestapo and put to death.

O. Meshchaninov with doctors and nurses of 9th hospital helped captive people, appeared in concentration camp in Kholodna Hora. Doctor Valentina Nikitinskaya and assistant of therapeutic clinic of the 1st Kharkiv Medical Institute Ivan Rakhmaninov helped Professor O. Meshchaninov. Student I. Kuznetsov, who helped them, later set Dean's position in Kharkiv Medical Institute.

Graduators of Kharkiv Medical Institute O. Josylevych and O. Kovalenko appeared in concentration camps Mauthouzen and Dahau. There they helped prisoners in spite of awful conditions and later received the letters of gratitude from survived people.

In war time the 1st Kharkiv Medical Institute trained 1441 doctors, who went to the battle-fields. For the activity in sphere of training of medical students many professors got the orders: B. Alyoshyn, V. Belousov, M. Bokarius, V. Derkach, Y. Popov and B. Khmelnytsky.

In after-war period many former soldiers became the students, and later Professors of KMI: B. Zadorozhnyi, V. Chernenko, H. Dudenko, Associated professors S. Yurchenko, O. Shkil', and others.

BRAZIL'S PARTICIPATION IN WORLD WAR II

Maurelio Vicente Augusto, *Kharkiv National Medical University*

Since 1939, the beginning of the conflict, Brazil took a neutral position in World War II. Although small, the Brazilian participation was very important. Brazil's support was played in World War II. It was important to the Allies that Brazil stayed beside them, due to the strategic geographical position of our country and its vast coastline.

In somewhat veiled by the axis of the countries (Germany, Italy and Japan) and clearly by the allies, especially the US, in addition to England and France. After a few attacks on Brazilian ships, Vargas decided to come to terms with US President Roosevelt to the country's participation in the war. The first group of Brazilian soldiers arrived in Italy in July 1944. Brazil helped the Americans in the liberation of Italy, which at the time was still partially in the hands of the German army. Our country sent about 25,000 men of the Brazilian Expeditionary Force (FEB), and 42 pilots and 400 men support the Brazilian Air Force (FAB).

Brazilian soldiers have a major victory against the Germans, taking cities and strategic regions who were in power such as the Monte Castelo, Turin, Montese, among others. More than 14,000 Germans surrendered to the Brazilians, who also were with spoils as thousands of horses, cars and ammunition. The action of Brazilian was not easy for several reasons. The first, because the training received in Brazil and the United States was not very close to the reality of war they found. The soldiers were not used to the cold climate of the Apennine mountains, crossing Italy and not used to fighting in mountainous location. Only in the Battle of Monte Castelo, there were over 400 casualties among the Brazilians.

Other forms of participation. In addition to sending troops to combat areas in Italy, Brazil participated in other important ways. Remember that Brazil has provided raw materials, mainly rubber, for the countries of the Allied forces. It was also important to the participation of the Brazilian Navy, which carried out the patrolling and protection of the Brazilian coast, also making the Brazilian escort merchant ships to ensure the protection of German submarine attacks. The city of Natal served as the site for the supply of American warplanes and anti submarines naval base.

Internally the country's situation was calm. But there was an intense control of immigration from non-allied countries. Federal law 1942 asked that all immigrants who were part of the Axis group (during the war) were removed from the coastal strip and stay at least 100 miles away from the sea, by national security measure. In August 1942 a Brazilian merchant ship was sunk by a German submarine near Belem and the local population, in revenge, destroyed and burned houses of German immigrants, Italian and Japanese.

RESISTANCE MOVEMENT IN WEST-UKRAINIAN LANDS

Samer Maarabuni, Kharkiv National Medical University

Martynenko Nataliya, Kharkiv National Medical University

Samolysova Oksana, Kharkiv National Medical University

In Western Ukraine, underground movement was led by OUN (Ukraine nationalists) which was established back in 1929 to Polish authoritative governance of the Western Ukrainian lands and repressions against Ukrainian population. In line with Stalin's scorched earth policy, the Russian army made sure to destroy a large amount of Ukrainian land and resources before they were taken by the German army.

The Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) (Ukrainian: Організація Українських Націоналістів, *Orhanizatsiya Ukrayins'kykh Natsionalistiv* or ОУН) was a Ukrainian political organization created in 1929 in Western Ukraine (at the time interwar Poland). The OUN emerged as a union between the Ukrainian Military Organization, smaller radical right-wing groups, and right-wing Ukrainian nationalists and intellectuals represented by Dmytro Dontsov, Yevhen Konovalts', Mykola Stsyborsky and other figures [1, p. 207-210].

The OUN sought to infiltrate legal political parties, universities and other political structures and institutions. As revolutionary ultra-nationalists the OUN have been characterized by some historians as fascist. The OUN's strategy to achieve Ukrainian independence included violence and terrorism against perceived foreign and domestic enemies, particularly Poland, Czechoslovakia and Russia, which controlled territory inhabited by ethnic Ukrainians. One of the OUN's stated goals was to protect the Ukrainian population from repression and establish a Ukrainian state.

In 1940, the OUN split into two parts. The older, more moderate members, supported Andrii Mel'nyk (OUN-M) while the younger and more radical members supported Stepan Bandera (OUN-B). The OUN-B declared an independent Ukrainian state in June 1941, while the region was under the control of Nazi Germany [2, p. 229-235]. In response, the OUN leadership was suppressed by Nazi authorities. In October 1942 OUN-B established the Ukrainian Insurgent Army (UPA).

In 1943 UPA military units carried out large-scale ethnic cleansing against Polish and Jewish populations. Historians estimate that 60,000-100,000 Polish civilians were massacred in Volhynia and Eastern Galicia [3, p. 455].

After the war, the UPA fought against Soviet and Polish occupation forces. During Operation Vistula in 1947, the Polish government deported 140,000 Ukrainian civilians in order to remove the support base for the UPA. In the struggle Soviet forces killed, arrested, or deported over 500,000 Ukrainian civilians. Many of those targeted by the Soviets included UPA members, their families, and supporters [2, p. 229-235].

There are a number of contemporary far-right Ukrainian political organizations who claim to be inheritors of the OUN's political traditions, including "Svoboda", the "Ukrainian National Assembly" and the "Congress of Ukrainian Nationalists" [4, p.33-58]. The role of the OUN remains contested in historiography, as these later political inheritors developed a literature denying the organization's fascist political heritage and collaboration with Nazi Germany, while also celebrating the Waffen - SS Galizien [5, p. 231].

On the other hand, some scholars argue that far-right or extreme-right aspects of modern OUN descendants are emphasized by political opponents for electoral purposes [2].

The emblem of OUN

Battle flag of the UPA

The group of OUN members

In the resistance movement the important part played the Ukrainian Insurgent Army (Ukrainian: Українська Повстанська Армія, УПА, *Ukrayins'ka Povstans'ka Armiya*, UPA). It was a Ukrainian nationalist paramilitary and later partisan army that engaged in a series of guerrilla conflicts during World War II against Nazi Germany, the Soviet Union, Czechoslovakia, and both Underground and Communist Poland. The insurgent army arose out of separate militant formations of the Organization of Ukrainian Nationalists – Bandera faction (the OUN-B), other militant national-patriotic formations, some defectors of the Ukrainian Auxiliary Police, mobilization of local population and other [6]. The political leadership of the army belonged to the Organization of Ukrainian Nationalists (Bandera).

Its official date of creation is 14 October 1942 [7], day of Intercession of the Theotokos feast. The Ukrainian People's Revolutionary Army at the period from December 1941 till July 1943 has the same name (Ukrainian Insurgent Army or UPA) [8, p. 104-154].

The OUN's stated immediate goal was the re-establishment of a united, independent national state on Ukrainian ethnic territory. Violence was accepted as a political tool against foreign as well as domestic enemies of their cause, which was to be achieved by a national revolution led by a dictatorship that would drive out what they considered to be occupying powers and set up a government representing all regions and social groups [9]. The organization began as a resistance group and developed into a guerrilla army [10, p.28].

During its existence, the Ukrainian Insurgent Army fought against the Poles and the Soviets as their primary opponents, although the organization also fought against the Germans starting from February 1943. From late spring 1944, the UPA and Organization of Ukrainian Nationalists-B (OUN-B) – faced with Soviet advances – also temporarily cooperated with German forces against the Soviets and Poles in the hope of creating an

independent Ukrainian state [11, p. 193-199]. The army also played a substantial role in the ethnic cleansing of the Polish population of Volhynia and East Galicia, and later preventing the deportation of the Ukrainians in South-Eastern Poland [12, p. 192].

After the end of World War II, the Polish communist army the People's Army of Poland – fought extensively against the UPA. The UPA remained active and fought against the People's Republic of Poland until 1947, and against the Soviet Union until 1949. It was particularly strong in the Carpathian Mountains, the entirety of Galicia and in Volhynia—in modern Western Ukraine. By the late 1940s, the mortality rate for Soviet troops fighting Ukrainian insurgents in Western Ukraine was higher than the mortality rate for Soviet troops during the Soviet occupation of Afghanistan [13]. Among the anti-Nazi resistance movements, it was unique in that it had no significant foreign support. Its growth and strength were a reflection of the popularity it enjoyed among the people of Western Ukraine [14, p. 474]. Outside of Western Ukraine, support was not significant, and the majority of the Soviet (Eastern) Ukrainian population considered, and at times still view, the OUN/UPA to have been primarily collaborators with the Germans [15, p.180].

References:

1. Shekhovtsov, Anton. *The Creeping Resurgence of the Ukrainian Radical Right? The Case of the Freedom Party* // Europe-Asia Studies – № 63 (2) – March 2011. – P. 207–210.
2. Rudling, Per Anders. *The Return of the Ukrainian Far Right: The Case of VO Svoboda* // In Wodak and Richardson. *Analysing Fascist Discourse: European Fascism in Talk and Text*. – New York: Routledge, 2013. – P. 229–35.
3. Niall Ferguson *The War of the World* – New York: Penguin Press, 2006. – P. 455.
4. Umland, Andreas; Anton Shekhovtsov *Ultraright Party Politics in Post-Soviet Ukraine and the Puzzle of the Electoral Marginalism of Ukraine Ultrarightists in 1994-2009* // Russian Politics and Law – № 51 (5) – 2013. – P. 33–58.
5. Rudling, Per Anders (2013). *They Defended Ukraine: The 14 Waffen-Granadier-Division der SS (Galizische Nr. 1) Revisited* // Slavic Military Studies – № 25 – 2013. – P. 231.
6. Vedeneyev, D. *Military Field Gendarmerie - special body of the Ukrainian Insurgent Army* // Voyenna Istorija – 2002.
7. Norman Davies *Europe: a History*. – Oxford: Oxford University Press, 1996.
8. Institute of Ukrainian History, Academy of Sciences of Ukraine *Organization of Ukrainian Nationalists and the Ukrainian Insurgent Army* – Chapter 3. – P.104-154.
9. Myroslav Yurkevich *Canadian Institute of Ukrainian Studies, Organization of Ukrainian Nationalists (Orhanizatsiia ukrainskykh natsionalistiv)* (This article originally appeared in the *Encyclopedia of Ukraine* – Vol. 3 – 1993).
10. *Українська Повстанська Армія – Історія нескорених* – Lviv, 2007. – P.28 **(Ukrainian)**
11. Institute of Ukrainian History, Academy of Sciences of Ukraine, *Organization of Ukrainian Nationalists and the Ukrainian Insurgent Army* – Chapter 4 – P. 193–199, Chapter 5.
12. Timothy Snyder. *The reconstruction of nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569-1999*. - Yale University Press, 2003. – P. 192.
13. Thrush, Glenn (2014-05-06). *Yuppie, Get Your Gun - David Patrikarakos* // POLITICO Magazine. – Politico.com. – Retrieved 2014-08-04.
14. Subtelny, p. 474 Subtelny, Orest (1988). *Ukraine: A History*. – Toronto: University of Toronto Press. – P. 474.
15. Institute of Ukrainian History, Academy of Sciences of Ukraine, *Organization of Ukrainian Nationalists and the Ukrainian Insurgent Army* – Chapter 4 – P. 180.

Відомості про авторів

<i>Альков В.</i>	к.і.н., старший викладач кафедри суспільних наук Харківського національного медичного університету
<i>Аскеров Р.</i>	студент I медичного факультету Харківського національного медичного університету
<i>Бакута Ю.</i>	студентка II медичного факультету Харківського національного медичного університету
<i>Буц А.</i>	студентка III медичного факультету Харківського національного медичного університету
<i>Виноградова О.</i>	асистент кафедри історії науки та техніки Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»
<i>Головка А.</i>	студентка II медичного факультету Харківського національного медичного університету
<i>Гончарова Є.</i>	студентка II медичного факультету Харківського національного медичного університету
<i>Григоренко Є.</i>	студентка II медичного факультету Харківського національного медичного університету
<i>Губарєв М.</i>	студент II медичного факультету Харківського національного медичного університету
<i>Демочко Г.</i>	к.і.н., доцент кафедри суспільних наук Харківського національного медичного університету
<i>Дякова М.</i>	студентка I медичного факультету Харківського національного медичного університету
<i>Жидков Є.</i>	студент I медичного факультету Харківського національного медичного університету
<i>Ільїн В.</i>	асистент кафедри суспільних наук Харківського національного медичного університету
<i>Колонутова Л.</i>	студентка II медичного факультету Харківського національного медичного університету
<i>Колотілов О.</i>	студент I медичного факультету Харківського національного медичного університету
<i>Костюкевич Т.</i>	завідувачка відділу книгозберігання Наукової бібліотеки Харківського національного медичного університету
<i>Кравченко С.</i>	завідувачка інформаційно-бібліографічного відділу Наукової бібліотеки Харківського національного медичного університету
<i>Кутарєва М.</i>	студентка III медичного факультету Харківського національного медичного університету
<i>Лавриненко К.</i>	студентка II медичного факультету Харківського національного медичного університету
<i>Лисицький С.</i>	студент II медичного факультету Харківського

	національного медичного університету	
<i>Лось К.</i>	студентка І медичного факультету національного медичного університету	Харківського національного медичного університету
<i>Мосіна Н.</i>	студентка ІІ медичного факультету національного медичного університету	Харківського національного медичного університету
<i>Нагієва А.</i>	студентка І медичного факультету національного медичного університету	Харківського національного медичного університету
<i>Нагорний І.</i>	студент ІІ медичного факультету національного медичного університету	Харківського національного медичного університету
<i>Остапенко Д.</i>	студент ІІ медичного факультету національного медичного університету	Харківського національного медичного університету
<i>Пагор В.</i>	голова Студентського наукового товариства Кам'янець- Подільського національного університету ім. І. Огієнка	
<i>Резник М.</i>	студентка І медичного факультету національного медичного університету	Харківського національного медичного університету
<i>Рубан А.</i>	студентка ІІ медичного факультету національного медичного університету	Харківського національного медичного університету
<i>Саркісян Г.</i>	студентка ІІ медичного факультету національного медичного університету	Харківського національного медичного університету
<i>Семененко О.</i>	зберігач фондів Народного музею національного медичного університету	Харківського національного медичного університету
<i>Скрипченко Л.</i>	провідний редактор Наукової бібліотеки національного медичного університету	Харківського національного медичного університету
<i>Сноз М.</i>	студент Харківського університету ім. В.Н. Каразіна	
<i>Чуяс К.</i>	студентка ІІ медичного факультету національного медичного університету	Харківського національного медичного університету
<i>Шакірова О.</i>	студентка ІІ медичного факультету національного медичного університету	Харківського національного медичного університету
<i>Ahmed Ahmed Mosad Gaballa</i>	student of 6 th faculty of Kharkiv National Medical University	
<i>Martynenko Nataliya</i>	lecturer of Social Sciences' department of Kharkiv National Medical University	
<i>Maurelio Vicente Augusto</i>	student of 6 th faculty of Kharkiv National Medical University	
<i>Samer Maarabuni</i>	student of 6 th faculty of Kharkiv National Medical University	
<i>Samolysova Oksana</i>	lecturer of Ukrainian Language, basics of psychology and pedagogy department, Kharkiv National Medical University	
<i>Seth Omari Mensah</i>	student of 6 th faculty of Kharkiv National Medical University	

Наукове видання

Наукові обрії-2015: матеріали наукових конференцій студентів
та молодих науковців, проведених кафедрою суспільних наук ХНМУ
в 2014-2015 н.р.

Відповідальний за випуск: Робак І.Ю.

Редактор: Демочко Г.Л.

Підписано до друку 15.05.2015. Формат 60×84 1/16.
Папір офсетний. Друк. цифровий.
Ум. друк. арк. 5,81. Умов. вид. арк. 7,05. Наклад 100 примірників.
Замовлення №1134.

Видавництво «Колегіум»
Свідоцтво про держреєстрацію: серія ДК № 1722 від 23.03.2004.
61093, м. Харків, вул. Іллінська, 57/121.
Тел./факс: (057)703-53-74

Надруковано у друкарні ФОП Тарасенко В. П.
Свідоцтво № 24800170000043751 від 21.02.2002 р.
61124, м. Харків, вул. Зернова, 6/267.
Тел./факс: (0572) 52-82-11, (097) 273-11-77